

بانک خاورمیانه
Middle East Bank



گزارش عملکرد اقتصاد ایران

در سال ۱۳۹۵

تذکر

آمار و اطلاعات استفاده شده در این گزارش جدیدترین و به روزترین آمار و اطلاعاتی است که در زمان انتشار آن (۱۱ تیر ۱۳۹۶) از منابع معتبری که در متن یا زیرنویس‌ها ذکر شده‌اند قابل دسترسی بوده است. آمار، اطلاعات و تحلیل‌های ارائه شده صرفاً جنبه اطلاع رسانی داشته و هیچ مسئولیت یا تعهدی را از سوی بانک خاورمیانه و یا سازمان‌ها و افراد وابسته به آن ایجاد نمی‌نماید.

فهرست مطالب

۱	خلاصه مدیریتی
۲	۱ - بخش واقعی
۴	۱.۱ - گروه کشاورزی
۴	۱.۲ - گروه نفت
۵	۱.۳ - گروه صنعت و معدن
۶	۱.۴ - ساختمان و مسکن
۷	۱.۵ - گروه خدمات
۷	۲ - بازار نیروی کار
۸	۳ - وضعیت مالی و بودجه دولت
۸	۳.۱ - کلیات قانون بودجه ۱۳۹۵
۹	۳.۲ - بودجه عمومی
۱۱	۳.۳ - عملکرد مالی دولت
۱۲	۳.۴ - خصوصی سازی
۱۴	۳.۵ - صندوق توسعه ملی
۱۴	۳.۶ - طرح هدفمندی یارانه ها
۱۵	۴ - تراز پرداخت های خارجی
۱۷	۴.۱ - صادرات کالا
۱۷	۴.۲ - واردات کالا
۱۷	۵ - بازار ارز
۱۹	۶ - سیاست های پولی و اعتباری
۲۰	۶.۱ - منابع و مصارف بانکی
۲۲	۶.۲ - تسهیلات پرداخت شده و مطالبات غیر جاری شبکه بانکی
۲۴	۶.۳ - نرخ سود بانکی
۲۴	۶.۴ - مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز
۲۵	۷ - روند قیمت ها و تورم
۲۶	۸ - بازار سرمایه
۲۷	۸.۱ - بورس اوراق بهادار تهران
۲۹	۸.۲ - فرابورس ایران
۳۰	۹ - محیط کسب و کار
۳۰	۹.۱ - رتبه بندی سهولت کسب و کار از سوی بانک جهانی
۳۱	۹.۲ - رتبه بندی رقابت پذیری کشورها از سوی مجمع جهانی اقتصاد
۳۲	۹.۳ - بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر درجه آزادی اقتصادی و فساد
۳۳	۹.۴ - نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی مرکز پژوهش های مجلس

خلاصه مدیریتی

دولتی یا تسویه بدهی دولت با بانک‌ها از محل منابع حاصل از تجدید ارزیابی خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی به میزان ۴۵۰ هزار میلیارد ریال را به تصویب رساند.

در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۵ درآمدهای مالیاتی رشدی ۳۱/۱ درصدی، سایر درآمدهای جاری دولت رشدی ۳۳/۲ درصدی و پرداخت‌های جاری دولت رشدی ۲۰/۲ درصدی نسبت به مدت مشابه در سال ۱۳۹۴ داشتند. در همین مدت رشد درآمدهای نفتی ۱۸/۵ درصد و رشد پرداخت‌های عمرانی منفی ۱۲/۲ درصد بود. به این ترتیب در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۵ کسری بودجه دولت کاهشی ۲۳/۱ درصدی را تجربه کرد و به ۲۳۲/۹ هزار میلیارد ریال رسید. برای تأمین مالی این کسری بودجه عمدتاً به تنخواه‌گردان خزانه اتکا شده بود، به نحوی که در نه ماهه نخست سال تنها ۹۴/۵ هزار میلیارد ریال اوراق مالی اسلامی واگذار شد و واگذاری شرکت‌های دولتی از ۴۶/۶ هزار میلیارد ریال فراتر نرفت، در حالی که زیرمجموعه "سایر" در اجزای واگذاری دارایی‌های مالی، که شامل استفاده از تنخواه‌گردان خزانه می‌شود، با رشدی ۱۴۰/۴ درصدی نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۴ به ۲۰۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید.

تراز پرداخت‌های کشور در سال ۱۳۹۵ تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله افزایش میزان صادرات نفتی در پی لغو تحریم‌ها، افزایش قیمت جهانی نفت و ورود و خروج سرمایه از کشور قرار داشت. با وجود کاهش ۷۱/۷ درصدی حساب خدمات در نه ماهه نخست سال نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۴، به دلیل افزایش ۳۵/۹ درصدی حساب کالا در این مدت تراز حساب جاری ۱۹/۷ درصد افزایش یافت. در این مدت مازاد حساب کالای نفتی تحت تأثیر افزایش صادرات نفتی و کاهش واردات نفتی، نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن افزایش یافت و به ۳۸/۷ میلیارد دلار رسید. از سوی دیگر کسری حساب کالای غیرنفتی به علت کاهش صادرات غیرنفتی و افزایش واردات غیرنفتی، ۶۶/۹ درصد افزایش یافت و به ۲۲/۷ میلیارد دلار رسید. باید توجه داشت که با وجود افزایش ۲ میلیارد دلاری حساب جاری در ۹ ماه نخست سال ۱۳۹۵ نسبت به مدت

در سال ۱۳۹۵ پایین‌ترین نرخ تورم و بالاترین نرخ رشد اقتصادی طی ربع قرن اخیر برای اقتصاد ایران به ثبت رسید. افزایش سریع سطح تولید نفت به دنبال اجرای توافق هسته‌ای از زمستان ۱۳۹۴ و شروع روند افزایشی قیمت آن در بازارهای جهانی نقش قابل توجهی در ارتقای رشد اقتصادی سال ۱۳۹۵ ایفا کرد. حجم بالای ظرفیت‌های خالی در اقتصاد کشور نیز این امکان را به وجود آورد که علیرغم انقباض تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در چهارسال از پنج سال اخیر، دیگر بخش‌های تولیدی هم با رشد مطلوبی همراه شوند. بر اساس آمارهای بانک مرکزی، در سال ۱۳۹۵ نرخ تورم ۹/۰ درصد بوده و برآوردهای مقدماتی از رشد اقتصادی ۱۲/۵ درصد با احتساب نفت، و ۳/۳ درصد بدون احتساب نفت حکایت دارند. در میان چهار گروه اصلی اقتصاد کشور، گروه نفت با ۶۱/۶ درصد بالاترین نرخ رشد را داشته و پس از آن گروه‌های کشاورزی، خدمات، و صنایع و معادن به ترتیب نرخ رشدی ۴/۲، ۳/۶ و ۲/۲ درصدی را تجربه کرده‌اند. در سمت هزینه‌ها نیز مصرف خصوصی که تقریباً معادل نیمی از محصول ناخالص داخلی کشور است، با ۳/۸ درصد رشد همراه بوده و مصرف دولتی و خالص صادرات نیز به ترتیب ۳/۷ و ۶۳/۸ درصد رشد داشته‌اند، در حالی که تداوم رکود و سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان باعث انقباض ۳/۷ درصدی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص شده است.

با وجود رشد اقتصادی قابل توجه و خالص اشتغال‌زایی برای ۶۱۶ هزار نفر در سال ۱۳۹۵، نرخ بیکاری با ۱/۴ واحد درصد افزایش به ۱۲/۴ درصد رسید. این امر به دلیل بالاتر بودن آهنگ رشد جمعیت فعال نسبت به رشد جمعیت شاغل بوده است. در این سال ۲۵/۸ میلیون نفر از جمعیت بالای ۱۰ سال کشور از نظر اقتصادی فعال بوده‌اند و نرخ مشارکت ۳۹/۴ درصدی را رقم زدند.

ارقام کلان در لایحه بودجه سال ۱۳۹۵ رشدی حدوداً ۱۳ درصدی داشت که کمی بیش از تورم انتظاری سال ۱۳۹۵ بود، اگرچه مجلس در زمان تصویب بودجه، این ارقام را افزایش داد. به دلیل مشکلات موجود در نظام بانکی، دولت با ارایه لایحه اصلاحیه قانون بودجه سال ۱۳۹۵، افزایش سرمایه بانک‌های

قابل توجهی از تسهیلات پرداخت شده توسط بانکها در سالهای گذشته به سیستم بانکی بازپرداخت نشده و نسبت تسهیلات غیرجاری به کل تسهیلات سیستم بانکی در پایان آذر ۱۳۹۵ به ۱۱/۷ درصد رسیده است که نسبت به پایان سال ۱۳۹۴ حدود ۱/۵ واحد درصد بالاتر است.

نرخ تورم نقطه به نقطه مصرف‌کننده در خرداد ۱۳۹۵ به حداقل خود در سه دهه اخیر یعنی ۶/۸ درصد رسید و سپس با روندی افزایشی در اسفندماه تا ۱۱/۹ درصد بالا رفت. نرخ تورم سالانه منتهی به پایان هر ماه نیز که در خرداد ۱۳۹۵ تک رقمی شده بود، در اسفند به ۹/۰ درصد رسید و پس از ۲۶ سال اولین نرخ تورم یک رقمی در پایان سال را برای اقتصاد ایران رقم زد. نرخ تورم نقطه به نقطه تولیدکننده که با وقفه‌های چند ماهه پیش‌رانی برای تورم مصرف‌کننده محسوب می‌شود، در خرداد ماه به حداقل خود یعنی ۱/۶ درصد رسید اما مجدداً وارد روندی افزایشی شد و در پایان سال رقم ۹/۱ درصد را ثبت کرد که یکی از دلایل افزایش نرخ تورم نقطه به نقطه مصرف‌کننده در ماه‌های آخر سال بود.

بورس اوراق بهادار تهران پس از پشت سر گذاشتن یک دوره پر بارزه در سال ۱۳۹۴، در سال ۱۳۹۵ با افت ۳/۷ درصدی شاخص کل و ۱۲/۱ درصدی شاخص قیمت همراه شد. ارزش بازار بورس تهران در انتهای اسفند ماه به ۳,۲۲۰ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به پایان سال قبل از آن ۴/۵ درصد کاهش داشت. با این حال، بخش دیگر بازار سرمایه کشور یعنی فرابورس، طی سال ۱۳۹۵ با افزایش ۸/۶ درصدی شاخص کل و ۸/۴ درصدی ارزش بازار همراه شد. در این سال اوراق مالی بیش از ۵۶ درصد از ارزش معاملات در فرابورس را تشکیل می‌داد.

در سال‌های اخیر نامساعد بودن محیط کسب و کار بنگاه‌ها به عنوان یکی از مهمترین موانع جذب سرمایه خارجی و ناتوانی در دستیابی به رشدهای اقتصادی بالا و پایدار مطرح بوده است. براساس آخرین گزارش بانک جهانی از سهولت کسب و کار، جایگاه ایران در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال ۲۰۱۶ با سه رتبه تنزل به ۱۲۰ رسید که از بدتر شدن محیط کسب و کار در برخی زمینه‌ها نسبت به سایر کشورها حکایت دارد. بر طبق گزارش رقابت‌پذیری اقتصادی که از سوی مجمع جهانی اقتصاد منتشر می‌شود، ایران در سال ۱۶-۲۰۱۵ در جایگاه ۷۴ از بین ۱۴۰ کشور مورد بررسی قرار داشت و در گزارش سال ۱۷-۲۰۱۶ به رتبه ۷۶ از بین ۱۳۸ کشور تنزل یافت. این در حالی است که بر اساس آخرین گزارش منتشر شده از سوی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، از دید شکل‌های اقتصادی وضعیت محیط کسب و کار کشور در پاییز ۱۳۹۵ نسبت به تابستان ۱۳۹۵ و همچنین نسبت به فصل مشابه سال قبل از آن اندکی مساعدتر بوده است.

مشابه سال ۱۳۹۴، کاهش ۱۴/۱ میلیارد دلاری خالص حساب سرمایه در این مدت در کنار سایر عوامل به منفی شدن موازنه کل و کاهش ذخایر بین‌المللی به میزان ۷/۹ میلیارد دلار منجر شده است. آمارهای گمرکی نشان می‌دهند که ارزش صادرات و واردات کشور در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال قبل از آن به ترتیب ۳/۵ درصد و ۵/۲ درصد افزایش یافته است.

تحولات تراز پرداختها بر بازار ارز نیز اثرگذار بوده است. نرخ برابری دلار آمریکا با ریال در بازار آزاد طی سال ۱۳۹۵ به طور متوسط حدود ۳۶,۴۰۰ ریال بود. این نرخ در هفت ماه اول با شیبی ملایم اما در پاییز با شیبی تند افزایش یافت. کاهش عرضه ارز حاصل از فروش محصولات پتروشیمی، افزایش تقاضای شرکت‌های تجاری برای تسویه حساب‌های بین‌المللی و نهایتاً نتیجه انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا از عوامل تسریع رشد قیمت دلار در پاییز بودند. این نرخ در هفته اول زمستان به بالاترین سطح خود معادل ۴۱,۴۵۰ ریال رسید اما اندکی بعد مجدداً به زیر ۴۰ هزار ریال بازگشت و تا پایان سال به حدود ۳۷,۵۰۰ ریال رسید.

بازار پول کشور در سال ۱۳۹۵ شاهد تحولات قابل توجهی بود. در پایان بهمن ماه ۱۳۹۵، پایه پولی کشور به عنوان ابزار سیاست‌گذاری پولی، نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۴ معادل ۱۸/۱ درصد رشد داشته که عمده آن از افزایش ۳۵/۳ درصدی بدهی بانکها به بانک مرکزی نشأت گرفته است. در این مقطع نقدینگی با ۲۴/۱ درصد رشد نسبت به مقطع مشابه در سال قبل از آن به ۱۲,۱۱۱ هزار میلیارد ریال رسید که ۸۷/۴ درصد آن را شبه پول و مابقی آن را پول تشکیل می‌داد.

مانده سپرده‌های ریالی و ارزی بانکها و مؤسسات اعتباری در پایان سال ۱۳۹۵ به ۱۲,۷۲۸/۴ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به پایان سال ۱۳۹۴ حدود ۱۹/۹ درصد افزایش نشان می‌دهد. با در نظر گرفتن نرخ ذخیره قانونی سپرده‌ها، منابع در اختیار بانکها جهت اعطای تسهیلات، یعنی سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی، نسبت به پایان سال ۱۳۹۴ حدود ۱۸/۸ درصد افزایش یافت. همچنین در سال ۱۳۹۵ نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی با ۴/۰ واحد درصد افزایش به ۸۶/۷ درصد رسید. مجموع دارایی‌های (بدهی‌های) بانکها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در پایان بهمن ۱۳۹۵ به ۲۰,۳۸۲/۰ هزار میلیارد ریال بالغ شد که نسبت به اسفند ۱۳۹۴ حدود ۱۵/۴ درصد و نسبت به بهمن ۱۳۹۴ حدود ۱۸/۸ درصد افزایش نشان می‌دهد.

حجم تسهیلات پرداختی بانکها در طول سال ۱۳۹۵ رشدی ۳۱/۴ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۴ داشت. تسهیلات پرداخت شده بابت تأمین سرمایه در گردش رشدی ۳۳/۳ درصدی را نسبت به سال ۱۳۹۴ تجربه کرد و سهم ۶۴/۰ درصدی را از کل تسهیلات به خود اختصاص داد. باید توجه داشت که بخش

۱ - بخش واقعی

از دستیابی به برجام این انتظار را به وجود آورده بود که با برداشته شدن تحریم‌ها کالاهای بادوام با قیمت پایین‌تر در دسترس خواهند بود که این امر نیز به تأخیر انداختن تقاضا برای کالاهای بادوام را توجیه کرده و تقاضای کل را تضعیف می‌کرد. مجموعه این شرایط اقتصاد کشور را با مشکل جدی کمبود تقاضا مواجه کرد و اقتصادی را که به تازگی در حال رونق گرفتن بود، مجدداً در سال ۱۳۹۴ به رشد اقتصادی منفی گرفتار کرد.

سال ۱۳۹۵ با دستاوردهای مهمی در اقتصاد کلان همراه بود. پایین‌ترین نرخ تورم و بالاترین نرخ رشد اقتصادی طی ۲۵ سال گذشته در این سال به ثبت رسید. بخش عمده‌ای از رشد اقتصادی این سال تحت تأثیر سیاست خارجی و دیپلماسی نفتی بود. با اجرای توافق هسته‌ای در زمستان ۱۳۹۴، سطح تولید نفت به سرعت رو به افزایش گذاشت و در کنار شروع روند افزایشی قیمت آن در بازارهای جهانی، نقش قابل توجهی در ارتقای رشد اقتصادی سال ۱۳۹۵ ایفا کرد. علاوه بر این، اجرایی شدن برجام تأثیر مهمی بر کاهش برخی ناپلمینانی‌های موجود در اقتصاد و رفع موانع تجارت خارجی کشور داشت و صادرات غیرنفتی را نیز تقویت کرد. افزایش قابل توجه تولید گاز به همراه تولید و صادرات پتروشیمی از جمله عوامل

پس از ۸ فصل رکود تومی در سال‌های ۹۲-۱۳۹۱ که تحت تأثیر تحریم‌های اقتصادی و مدیریت نامناسب اقتصادی رخ داد، از نیمه دوم سال ۱۳۹۲ دولت سیاست‌هایی را با هدف خروج غیرتومی از رکود و بازگرداندن ثبات و آرامش به اقتصاد در پیش گرفت. برآیند آن سیاستها در کنار سایر عوامل مؤثر، رشد اقتصادی ۳/۲ درصدی در سال ۱۳۹۳ و کاهش ۱۶ واحد درصدی نرخ تورم طی آن یک سال و نیم بود. این دستاورد در شرایطی اتفاق افتاد که علاوه بر تداوم فشار تحریمها بر اقتصاد کشور، از اوایل تابستان ۱۳۹۳ قیمت نفت نیز شروع به کاهش کرده بود. کاهش توأمان قیمت نفت و میزان صادرات آن به دلیل تحریم‌های بین‌المللی، درآمدهای نفتی را با افت شدیدی مواجه کرد. بروز این اتفاقات در شرایطی بود که نه تنها در دوره وفور درآمدهای نفتی ذخیره‌ای نگهداری نشده بود، بلکه وابستگی اقتصاد کشور به نفت نیز تشدید شده و آثار بیماری هلندی نمایان بود. حجم بالای موجودی انبار بسیاری از واحدهای تولیدی حاکی از آن بود که سطح پایین درآمد سرانه خانوارها در پایان ۲ سال رکود، در کنار اثر کاهش قیمت نفت بر هزینه‌کرد جاری و عمرانی دولت، اقتصاد را از رکود سمت عرضه در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ به سمت رکود سمت تقاضا در سال ۱۳۹۴ حرکت داده بود. علاوه بر این، چشم‌انداز مثبت ناشی

درصدی از اقتصاد کشور داشت، با ۶۱/۶ درصد رشد بالاترین نرخ رشد را طی این سال به خود اختصاص داد و رشد اقتصادی بدون نفت در این مدت ۳/۳ درصد بود. پس از آن، گروه کشاورزی با ۴/۲ درصد بالاترین رشد را داشت. گروه کشاورزی تنها بخشی در اقتصاد کشور است که حتی در سال‌های ۹۲-۱۳۹۱ هم دچار انقباض نشده و طی سال‌های اخیر همواره نرخ رشدی در حدود ۵ درصد داشته است. گروه خدمات نیز به عنوان بزرگ‌ترین بخش اقتصاد ایران با سهم ۵۷/۱ درصدی در تولید ناخالص داخلی کشور، طی این دوره رشدی ۳/۶ درصدی را تجربه کرده است. در نهایت گروه صنایع و معادن، علیرغم تداوم رشد منفی بخش ساختمان و انقباض قابل توجه آن در این دوره، با رشد ۲/۲ درصدی همراه بود.

مهم بهبود وضعیت اقتصادی کشور در این سال بودند. در نتیجه افزایش تولید نفت خام، چشم‌انداز افزایش تقاضا مثبت شد، صادرات غیرنفتی افزایش یافت و حجم بالای ظرفیت‌های خالی این امکان را به وجود آورد که علیرغم میزان بسیار کم سرمایه‌گذاری در سال‌های اخیر، نرخ رشد اقتصادی مطلوبی حاصل شود. با این حال به دلیل نامتوازن بودن رشد اقتصادی در بخش‌های مختلف و محدود بودن ارتباط مستقیم فعالیت‌های اقتصادی با بخش‌هایی که رشد بالا داشتند، بسیاری از فعالان اقتصادی اثر این رشد را در فعالیت‌های خود حس نکردند. چنانکه در جدول ۱ مشاهده می‌شود، بر اساس برآوردهای مقدماتی بانک مرکزی رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۵ معادل ۱۲/۵ درصد بوده است. در میان چهار گروه اصلی تولیدات، ارزش افزوده گروه نفت که سهم ۱۲/۳

جدول ۱ - نرخ رشد واقعی اجزای تولید ناخالص داخلی و سهم آن‌ها از تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۵ به قیمت‌های جاری (درصد)

سهم در سال	۱۳۹۵*					۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
	سال	زمستان	پاییز	تابستان	بهار				
۱۰/۰	۴/۲	۴/۴	۵/۰	۴/۱	۳/۵	۴/۶	۵/۴	۵/۵	گروه کشاورزی
۱۲/۳	۶۱/۶	۴۷/۱	۷۷/۷	۶۶/۲	۵۷/۶	۷/۲	۴/۵	-۵/۱	گروه نفت
۲۲/۷	۲/۲	۶/۴	۴/۱	۳/۰	-۵/۱	-۶/۱	۵/۴	-۴/۲	گروه صنایع و معادن
۵۷/۱	۳/۶	۴/۹	۶/۰	۴/۲	-۰/۷	-۲/۳	۱/۴	۲/۳	گروه خدمات
۱۰۰/۰	۱۲/۵	۱۲/۹	۱۶/۸	۱۲/۹	۷/۵	-۱/۶	۳/۲	-۰/۳	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه
۸۷/۷	۳/۳	۵/۶	۵/۴	۳/۹	-۱/۸	-۳/۱	۳/۰	۰/۵	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (بدون نفت)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، فایل ارائه معاون اقتصادی بانک مرکزی، اسفند ۱۳۹۵، و خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی، سال ۱۳۹۵
* برآوردهای نرخ رشد اقتصادی سال ۱۳۹۵ مقدماتی بوده و در معرض تجدید نظر قرار دارد. تفاوت مجموع سهم گروه‌ها با ۱۰۰ مربوط به سهم ۲/۱ درصدی "کارمزد احتسابی" است که از مجموع ارزش افزوده گروه‌های اقتصادی کسر می‌شود.

بررسی مصارف محصول ناخالص داخلی به تفکیک اجزای هزینه نهایی از رشد بالای خالص صادرات کالاها و خدمات در سال ۱۳۹۵ حکایت دارد. ارزش صادرات کالاها و خدمات طی این مدت بر مبنای قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰، عمدتاً نشأت گرفته از بخش نفت و صنایع وابسته، رشد ۴۱/۳ درصدی را تجربه کرده که در کنار رشد اندک ارزش واردات باعث افزایش ۶۳/۸ درصدی ارزش خالص صادرات کالاها و خدمات به قیمت‌های ثابت شده است. خالص صادرات ۱/۶ درصد از کل محصول ناخالص داخلی بر حسب قیمت‌های جاری را تشکیل داده است. مصرف خصوصی که نزدیک به نیمی از محصول ناخالص داخلی کشور است، در سال ۱۳۹۵، ۳/۸ درصد رشد داشته است. این در حالی است که مصرف خصوصی طی سال‌های ۹۲-۱۳۹۱ و سال ۱۳۹۴ که رشد اقتصادی کشور منفی بوده، افت داشته است. مصرف دولتی نیز که بعد از انقباض در سال ۱۳۹۱ همواره رشد مثبت داشته، در این سال ۳/۷ درصد رشد کرده است. با این حال، چنانکه در جدول ۲ مشاهده می‌شود تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی همانند سال ۱۳۹۴ منقبض شده و در سال ۱۳۹۵ با ۳/۷ درصد کاهش همراه بوده است. افت تشکیل سرمایه در بخش ساختمان با توجه به رکود بازار مسکن و کاهش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی قابل انتظار بوده و در بخش مسکونی نمی‌توان آن را نامطلوب تلقی کرد. رشد ۵/۶ درصدی تشکیل سرمایه ماشین‌آلات در سال ۱۳۹۵ نیز عملکرد مثبتی برای اقتصاد کشور محسوب می‌شود.^۱

در کنار بانک مرکزی، مرکز آمار ایران نیز همانند سال‌های پیش در گزارشی مستقل به اعلام جزئیات رشد اقتصادی پرداخته است. بر اساس این آمار که به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ هستند، رشد اقتصادی با نفت و بدون نفت در سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۸/۳ و ۶/۳ درصد بوده است. در مورد منشأ این رشد، گروه کشاورزی با ۵/۰ درصد، گروه خدمات با ۷/۱ درصد و گروه صنعت با ۱۱/۳ درصد رشد همراه بوده‌اند که رشد گروه صنعت عمدتاً ناشی از افزایش ۷۸/۸ درصدی ارزش افزوده استخراج نفت و گاز طبیعی بوده است. این آمار به خصوص برای رشد اقتصادی بدون نفت با آمار منتشر شده توسط بانک مرکزی تفاوت زیادی دارد. این اختلاف قابل توجه ناشی از تفاوت سال پایه و دسته‌بندی متفاوت گروه نفت در محاسبات مورد استفاده در این دو مرجع است. در حالی که مرکز آمار ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی را با قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ محاسبه می‌کند، بانک مرکزی از قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ استفاده کرده است. علاوه بر این، "گروه نفت" در دسته‌بندی بانک مرکزی شامل زیربخش‌های بیشتری (از جمله پالایشگاه‌ها) در مقایسه با "گروه استخراج نفت و گاز طبیعی" مرکز آمار می‌باشد و مجموعه فراگیرتری از صنایع نزدیک به نفت را در بر می‌گیرد. به این ترتیب، علاوه بر اینکه سال پایه مورد استفاده در بانک مرکزی به‌روزتر است، وقتی از رشد اقتصادی بدون نفت صحبت می‌شود، دسته‌بندی بانک مرکزی از اقتصاد بدون نفت با واقعیت سازگارتر و لذا ملموس‌تر است.

۱. مرکز آمار ایران، بر حسب قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶، رشد تشکیل سرمایه ماشین‌آلات در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۵ را منفی ۲/۱ درصد و در کل سال تنها ۱/۷ درصد عنوان کرده است که نشان می‌دهد تغییرات این متغیر به قیمت‌های ثابت حساسیت زیادی به انتخاب سال پایه دارد.

جدول ۲ - نرخ رشد محصول ناخالص داخلی و اجزای هزینه نهایی به قیمت های ثابت سال ۱۳۹۰ و سهم آن ها بر مبنای قیمت های جاری (درصد)

سهم در سال ۱۳۹۵	۱۳۹۵				بهار	تابستان	پاییز	زمستان	سال	سهم در سال ۱۳۹۵
	سهم در سال ۱۳۹۵	سهم در سال ۱۳۹۵	سهم در سال ۱۳۹۵	سهم در سال ۱۳۹۵						
۴۹/۴	۳/۸	۶/۲	۶/۷	۱/۷	۰/۷	-۳/۵	۲/۰	-۱/۹	مصرف خصوصی	
۱۳/۳	۳/۷	۰/۳	۵/۴	۱۲/۲	-۱/۳	۴/۸	۴/۲	۰/۸	مصرف دولتی	
۲۰/۳	-۳/۷	۳/۱	-۹/۵	۳/۱	-۱۶/۳	-۱۲/۰	۷/۸	-۷/۸	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	
۷/۸	۵/۶	۵/۴	۱۰/۹	۳/۴	۲/۶	-۱۵/۲	۱۰/۰	-۹/۸	ماشین آلات	
۱۲/۵	-۷/۴	۲/۲	-۱۷/۵	۳/۰	-۲۴/۸	-۱۰/۷	۶/۹	-۶/۹	ساختمان	
۲۲/۴	۴۱/۳	۳۰/۸	۳۷/۴	۴۸/۶	۵۰/۷	۱۲/۱	۷/۲	-۳/۱	صادرات کالاها و خدمات	
-۲۰/۸	۶/۱	۶/۰	۲۲/۰	۳/۵	-۷/۲	-۲۰/۲	-۴/۵	-۱۷/۹	واردات کالاها و خدمات	
۱۰۰/۰	۱۳/۴	۱۶/۰	۱۷/۱	۱۱/۷	۹/۰	-۱/۳	۴/۶	-۰/۲	محصول ناخالص داخلی به قیمت بازار	

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، فایل ارائه معاون اقتصادی بانک مرکزی، اسفند ۱۳۹۵، و خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی، سال ۱۳۹۵
 * تفاوت مجموع سهم زیربخش ها با ۱۰۰ ناشی از نبودن بخش "تغییر در موجودی انبار" در جدول فوق است که سهم ۱۵/۴ درصدی دارد.

۱.۱ - گروه کشاورزی

داشته است. در مجموع کل گروه کشاورزی در سال ۱۳۹۵ رشد ۴/۲ درصدی را تجربه کرده است. افزایش تولید محصولات کشاورزی در سال ۱۳۹۵ به افزایش صادرات و کاهش واردات آن ها هم منجر شده است. بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی، صادرات این بخش در سال ۱۳۹۵ از لحاظ وزنی ۲۱/۸ درصد و از لحاظ ارزشی ۳/۶ درصد افزایش یافته است. همزمان، واردات محصولات کشاورزی نیز از لحاظ وزنی و ارزشی به ترتیب ۵/۸ و ۱/۲ درصد کاهش داشته است.

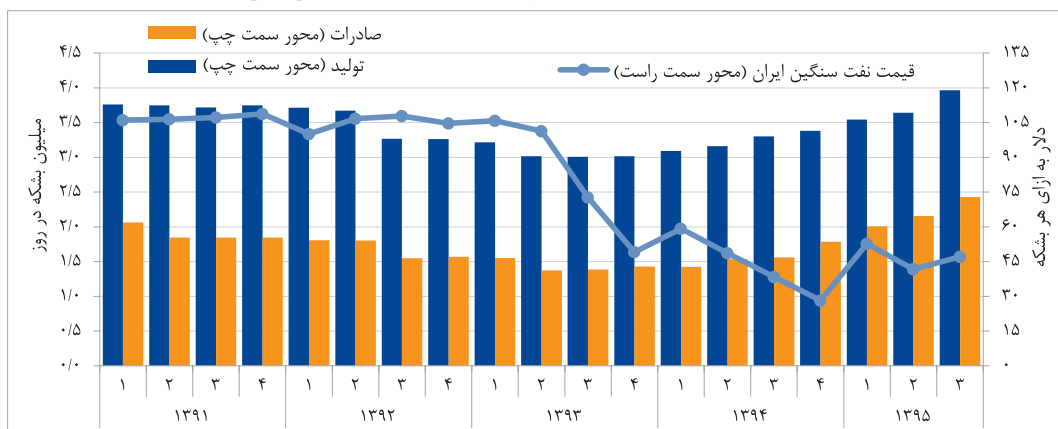
عملکرد بخش کشاورزی در ایران به طور معمول مستقل از چرخه های تجاری رونق و رکود بوده و به طور طبیعی به عواملی همچون میزان بارندگی، جریان آب های سطحی، سطح زیر کشت و میزان استحصال آب از منابع زیرزمینی وابسته است. در سال ۱۳۹۵ ارزش افزوده گروه کشاورزی به قیمت های جاری ۱،۲۶۷ هزار میلیارد ریال بوده و تقریباً ۱۰ درصد از کل تولید ناخالص داخلی را تشکیل داده است. برآوردهای انجام شده در زیرمجموعه های این بخش حاکی از آن است که تولید محصولات زراعی و محصولات باغی به ترتیب ۸/۲ و ۶/۱ درصد و تولید محصولات اصلی دامی ۴/۶ درصد نسبت به سال ۱۳۹۴ رشد

۱.۲ - گروه نفت

به مرور کاهش یافت و در سال ۱۳۹۳ به حدود ۱/۴ میلیون بشکه در روز رسید. با این حال چنانکه در نمودار ۱ مشاهده می شود، تقریباً از ابتدای سال ۱۳۹۳ روند نزولی تولید متوقف شد و در پاییز ۱۳۹۵ به حدود ۴/۰ میلیون بشکه در روز رسید. حجم صادرات نفت نیز که تقریباً از اواسط سال ۱۳۹۳ رو به افزایش گذاشته بود، در پاییز ۱۳۹۵ به ۲/۴ میلیون بشکه در روز بالغ شد.

تولید و صادرات نفت خام ایران طی دو دهه اخیر ابتدا بر اثر عوامل داخلی از جمله بالا بودن عمر مخازن هیدروکربوری کشور و عدم تزریق گاز کافی به مخازن نفتی، و سپس به دلیل اعمال تحریم های بین المللی و پدیدار شدن آثار آن بر روابط با شرکای تجاری کاهش یافت. تولید روزانه نفت خام کشور که در طول سال های ۸۶-۱۳۸۲ به بیش از ۴ میلیون بشکه می رسید در سال ۱۳۹۳ به کمتر از ۳ میلیون بشکه رسید. صادرات نفت خام نیز که در سال ۱۳۸۴ به مرز ۲/۷ میلیون بشکه در روز رسیده بود،

نمودار ۱ - تولید و صادرات* نفت خام و متوسط قیمت نفت سنگین ایران



مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، شماره های مختلف، و گزارش های ماهانه اوپک
 * شامل صادرات نفت خام و خالص صادرات فرآورده های نفتی می باشد.

از آن است که علاوه بر تولید و صادرات نفت خام، تولید و صادرات میعانات و مایعات گازی، فرآورده‌های پالایشگاهی و گاز طبیعی نیز در طول سال ۱۳۹۵ رشد بالایی داشته‌اند.

قیمت‌های جهانی نفتی که در سال‌های اخیر از یک طرف به دلیل افزایش عرضه توسط عربستان و آمریکا و از طرف دیگر به دلیل کاهش تقاضای کشورهای اروپایی و چین، با افت مواجه شده و در نیمه دوم سال ۱۳۹۳ سقوط بی‌سابقه‌ای را تجربه کرده بود، پس از اندکی رشد در بهار ۱۳۹۴ مجدداً به روند کاهشی خود ادامه داد. کاهش قیمت جهانی نفت در سال ۱۳۹۴ به حدی بود که در برخی روزهای زمستان متوسط قیمت آن به زیر ۲۵ دلار در بشکه رسید. اما سال ۱۳۹۵ با افزایش موقت قیمت جهانی نفت همراه بود و متوسط قیمت نفت سنگین ایران در اولین فصل این سال با حدود ۸۷ درصد رشد نسبت به فصل قبل از آن به بیش از ۵۲ دلار در بشکه رسید، هر چند در دو فصل بعد به حدود ۴۵ دلار کاهش یافت. با این حال قیمت نفت در بازارهای جهانی به سرعت به توافق دی ماه اعضای اوپک و اکنش نشان داد و در روزهای پس از آن به بیش از ۵۰ دلار به ازای هر بشکه افزایش یافت. بر اساس گزارش‌های اوپک، متوسط قیمت نفت سنگین ایران در زمستان ۱۳۹۵ مجدداً به نزدیک ۵۲ دلار رسید.

روند بهبود در بخش نفت در سال ۱۳۹۵ نیز ادامه یافت و تولید و صادرات نفتی در نه ماهه نخست سال به ترتیب با رشد قابل توجه ۱۷ و ۴۶ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن همراه شد. در پاییز ۱۳۹۵ تولید به بیشترین مقدار خود از ابتدای دهه ۱۳۹۰ رسید و به مرز ۴ میلیون بشکه در روز نزدیک شد و صادرات نیز به بالاتر از ۲/۴ میلیون بشکه در روز افزایش یافت. در دهم دی ماه ۱۳۹۵ کشورهای عضو اوپک در نشست مهم، برای اولین بار در ۸ سال اخیر بر سر کاهش تولید نفت به توافق رسیدند. بر اساس این توافق قرار شد مجموع تولید نفت کشورهای عضو این سازمان ۱/۲ میلیون بشکه در روز کاهش یافته و به ۳۲/۵ میلیون بشکه برسد. از میان ۱۴ کشور عضو، ۱۰ کشور پذیرفتند که تولید خود را به میزان مشخصی کاهش دهند که عربستان و عراق به ترتیب با ۴۸۶ هزار و ۲۱۰ هزار بشکه در روز بیشترین مقدار کاهش را داشتند. سه کشور اندونزی، لیبی و نیجریه نیز معاف از کاهش تولید شدند و ایران تنها کشوری بود که مجاز به افزایش تولید نفت تا ۹۰ هزار بشکه در روز شد تا به سطح تولید قبل از اعمال تحریم‌ها بازگردد. اگر چه تا زمان تهیه این گزارش آمار رسمی داخلی از تولید نفت ایران در زمستان ۱۳۹۵ منتشر نشده، گزارش‌های اوپک بر اساس منابع مستقیم از تولید حدود ۳/۹ میلیون بشکه در روز حکایت دارد. نتایج بررسی‌ها حاکی

۱.۳ - گروه صنعت و معدن

گروه صنایع و معادن، بیشترین و طولانی‌ترین افت ارزش افزوده نیز متعلق به بخش ساختمان است که از سال ۱۳۹۱ مدام در حال انقباض بوده و در سال ۱۳۹۵ نیز ۱۳/۱ درصد افت کرد. بر خلاف بخش ساختمان، بخش برق، گاز و آب در تمامی سال‌های مذکور، حتی در سال‌های رکودی ۹۲-۱۳۹۱، رشد مثبت داشته و در سال ۱۳۹۵ نیز با افزایش ۶/۸ درصدی ارزش افزوده همراه بود. علاوه بر این، بنا بر آمار وزارت صنعت، معدن و تجارت، در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ ارزش سرمایه‌گذاری برای ایجاد و توسعه واحدهای صنعتی ۴۹/۵ درصد و تعداد پروانه‌های بهره‌برداری از این واحدها ۸/۸ درصد افزایش یافته است.

بخش صنایع و معادن برخلاف شرایط نامطلوب سال ۱۳۹۴ و انقباض ۶/۱ درصدی آن، در سال ۱۳۹۵ شرایط بهتری را تجربه کرد و با ۲/۲ درصد رشد ارزش افزوده همراه بود. شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی (۱۰۰=۱۳۹۰) در پاییز این سال به ۱۰۲ رسید که بالاترین رقم این شاخص از ابتدای سال ۱۳۹۱ بوده است. این شاخص در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵، ۶/۸ درصد رشد کرد که افزایش ۵/۸ درصدی ارزش افزوده بخش صنعت به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ را به دنبال داشت. چنانکه در جدول ۳ مشاهده می‌شود، بخش معدن پس از انقباض قابل توجه ۱۰/۵ درصدی در سال ۱۳۹۴، در سال ۱۳۹۵ با افزایش ۲/۱ درصدی ارزش افزوده همراه بود. در بین زیربخش‌های

جدول ۳- نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ و سهم آن‌ها بر مبنای قیمت‌های جاری (درصد)

سهم در سال ۱۳۹۵	۱۳۹۵				۱۳۹۴		گروه صنایع و معادن
	سال	زمستان	پاییز	تابستان	بهار	تابستان	
۱۰۰/۰	۲/۲	۶/۴	۴/۱	۳/۰	-۵/۱	-۶/۱	گروه صنایع و معادن
۳/۰	۲/۱	۱۰/۴	۱۰/۷	-۴/۳	-۷/۸	-۱۰/۵	معدن
۵۴/۲	۶/۹	۹/۴	۱۱/۲	۵/۳	۱/۴	-۴/۶	صنعت
۱۹/۹	۶/۸	۱۲/۳	۷/۳	۶/۲	۱/۷	۳/۳	برق، گاز و آب
۲۲/۹	-۱۳/۱	-۶/۸	-۱۶/۸	-۴/۰	-۲۷/۶	-۱۷/۰	ساختمان

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی، سال ۱۳۹۵

نخست سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۷/۷ و ۳/۸ درصد رشد تولید داشته‌اند. با در نظر گرفتن ضریب اهمیت و درصد تغییر شاخص تولید آن‌ها مشخص می‌گردد که در بین ۲۴ گروه صنعتی کشور، گروه صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر بیشترین تأثیر مثبت و گروه صنایع تولید محصولات کانی غیر فلزی بیشترین تأثیر منفی را بر شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی داشته‌اند.

بخش عمده‌ای از رشد تولیدات صنعتی طی این مدت مربوط به صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر می‌باشد که به لطف وجود ظرفیت‌های خالی، با ۳۵/۶ درصد افزایش همراه بوده است. جدول ۴ تغییرات شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در شش گروه مهم با بالاترین ضریب اهمیت را نشان می‌دهد و حاکی از آن است که صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی و صنایع تولید فلزات اساسی که به ترتیب در صدر مهم‌ترین صنایع کشور قرار دارند، در طول نه ماهه

جدول ۴ - درصد تغییر شاخص تولید گروه‌های صنعتی مهم در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ نسبت به دوره مشابه سال قبل از آن

شاخص کل	ضریب اهمیت	درصد تغییر شاخص تولید
صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی	۱۰۰	۶/۸
صنایع تولید فلزات اساسی	۲۶	۷/۷
صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر	۲۰	۳/۸
صنایع تولید محصولات کانی غیرفلزی	۱۶	۳۵/۶
صنایع تولید مواد غذایی	۱۰	-۷/۴
صنایع تولید ماشین‌آلات مولد برقی	۷	۷/۳
	۴	۲/۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی کشور (مقدماتی)، نه ماهه اول سال ۱۳۹۵

جدول ۵ عملکرد سه صنعت بزرگ کشور را نمایش می‌دهد که به ترتیب به سه صنایع مهم کشور در جدول ۴ مربوط می‌شوند. صنایع پتروشیمی یکی از بخش‌هایی است که از اجرایی شدن توافق هسته‌ای منتفع شد. به گزارش روابط عمومی شرکت ملی صنایع پتروشیمی، مجموع تولید این صنعت در سال ۱۳۹۵ به ۵۰/۶ میلیون تن بالغ شده است. مقدار فروش کل محصولات پتروشیمی ۲۷/۶ میلیون تن بوده که از این میزان ۲۰/۴ میلیون تن به ارزش ۹/۵ میلیارد دلار سهم صادرات، و ۷/۲ میلیون تن به ارزش ۱۶۳/۸ هزار میلیارد ریال سهم فروش داخلی بوده است. براساس این گزارش، اهم اقدامات شرکت ملی صنایع پتروشیمی در این سال،

افتتاح شش طرح پلی‌اتیلن لرستان، اسید سولفوریک ارومیه، پلی‌اتیلن مهاباد، آمونیاک و اوره مرودشت و فاز ۲ کارون بوده است. تولید فولاد خام کشور در طول سال ۱۳۹۵ به حدود ۱۸/۵ میلیون تن رسید که ۱۴/۸ درصد نسبت به سال قبل از آن افزایش داشته است. تولید خودرو نیز با رشد قابل توجه ۳۷/۹ درصدی به یک میلیون و ۳۵۰ هزار دستگاه در طول این سال رسید که البته هنوز از سطح تولید در سال ۱۳۹۰ کمتر است. از این مقدار تولید بیش از یک میلیون و ۲۵۵ هزار دستگاه متعلق به خودروهای سواری سبک بوده و مابقی آن به خودروهای وانت، ون و خودروهای سنگین‌تر اختصاص دارد.

جدول ۵- تولید برخی صنایع مهم کشور

۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۵۰,۶۰۰	۴۶,۴۱۱	۴۴,۵۱۱	۴۰,۵۷۴	۴۱,۰۶۴	۴۲,۷۳۶	محصولات پتروشیمی (هزار تن)*
۹/۰	۴/۳	۹/۷	-۱/۲	-۳/۹	۶/۴	درصد تغییر نسبت به سال قبل
۱۸,۴۶۸	۱۶,۰۸۱	۱۶,۶۹۲	۱۵,۶۲۷	۱۴,۳۶۲	۱۳,۲۷۰	فولاد خام (هزار تن)
۱۴/۸	-۳/۷	۶/۸	۸/۸	۸/۲	۶/۱	درصد تغییر نسبت به سال قبل
۱,۳۵۰	۹۷۹	۱,۱۳۰	۷۳۷	۹۲۴	۱,۶۵۳	انواع خودرو (هزار دستگاه)
۳۷/۹	-۱۳/۴	۵۳/۴	-۲۰/۲	-۴۴/۱	۳/۱	درصد تغییر نسبت به سال قبل

مأخذ: به ترتیب، خلاصه تحولات اقتصادی سال ۱۳۹۴، روابط عمومی شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران؛ انجمن جهانی فولاد؛ و انجمن خودروسازان ایران

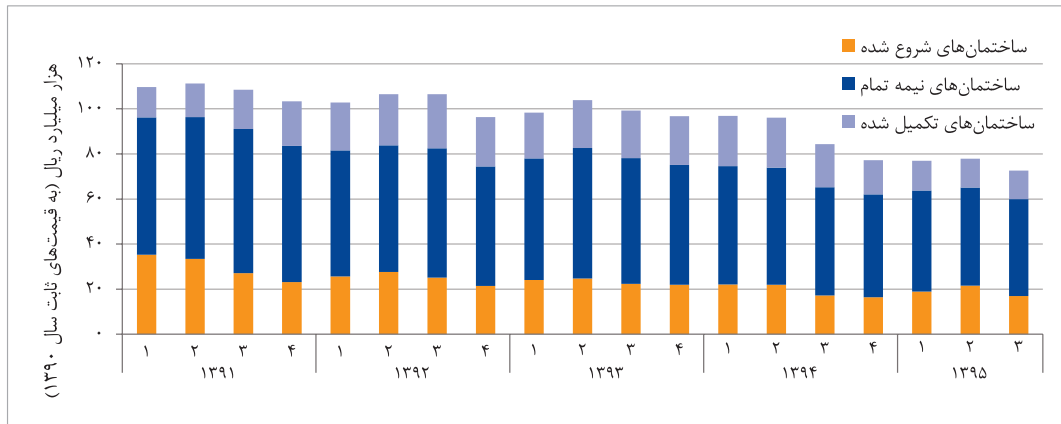
* آمار تولید محصولات پتروشیمی به دلیل محاسبات مضاعف از مجموع مقادیر صادرات و فروش داخلی آن‌ها بیشتر است. این امر به دلیل آن است که مجتمع‌های پتروشیمی برخی از خروجی‌های یک فرآیند تولیدی خود یا دیگران را به عنوان ورودی فرآیندی دیگر استفاده می‌کنند و این تولیدات واسطه‌ای را نیز در تولید خود منظور می‌دارند.

۱.۴ - ساختمان و مسکن

هلندی، و سیاست‌های نادرست در حوزه مسکن بود. ادامه این رکود موجب شد نه تنها قیمت حقیقی، بلکه در برخی مواقع و به خصوص در سال ۱۳۹۴ حتی قیمت اسمی واحدهای مسکونی نیز با افت مواجه شود. افت مداوم قیمت حقیقی واحدهای مسکونی انتظاری نه چندان مثبت از آینده بازار مسکن ایجاد کرد و موجب غیر جذاب شدن سرمایه‌گذاری در این بازار شد. نمودار ۲ میانگین متحرک ارزش واقعی سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های شهری به تفکیک مراحل ساخت را نشان می‌دهد و حاکی از آن است که روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی تقریباً از اواخر سال ۱۳۹۱ نزولی شده و در سال ۱۳۹۵ به حداقل خود از ابتدای دهه ۱۳۹۰ رسیده است. این افت ابتدا در ساختمان‌های شروع شده اتفاق افتاد و به تدریج ساختمان‌های نیمه تمام و تکمیل شده نیز با افت سرمایه‌گذاری مواجه شدند.

بر اساس آمار منتشر شده از سوی بانک مرکزی، نرخ رشد بخش ساختمان، شامل ساختمان‌های بخش خصوصی و دولتی، در سال ۱۳۹۵ منفی ۱۳/۱ درصد بوده است. ارزش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های مناطق شهری به قیمت‌های جاری نیز طی این مدت ۱۴/۱ درصد کاهش یافت که بر اساس آن، نرخ رشد واقعی ارزش افزوده ساختمان در بخش خصوصی منفی ۲۰/۱ درصد برآورد می‌شود. رکود بازار مسکن در سال ۱۳۹۵ در ادامه دوره رکودی اخیر این بازار است که از اواسط سال ۱۳۹۲ شروع شده و در سال ۱۳۹۴ به اوج خود رسیده بود. این رکود نسبتاً طولانی به دنبال جهش شدید قیمتی در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ اتفاق افتاد که معلول وقوع همزمان مجموعه‌ای از عوامل از جمله سیاست‌های انبساطی و بی‌انضباطی‌های پولی، استفاده نامناسب از درآمدهای نفتی و لذا تشدید بیماری

نمودار ۲- میانگین متحرک ارزش واقعی* سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های شهری به تفکیک مراحل ساخت



مأخذ: محاسبات محقق براساس داده‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، شماره‌های مختلف داده‌های اسمی سرمایه‌گذاری براساس شاخص هزینه‌های ساخت به داده‌های واقعی تبدیل شده‌اند.

۱.۵ - گروه خدمات

نقل، انبارداری و ارتباطات" که پس از "خدمات مستغلات و خدمات حرفه‌ای" و "بازرگانی، رستوران و هتلداری" بالاترین سهم را در بین این زیربخش‌ها دارد، با ۶/۷ درصد بیشترین نرخ رشد را در این سال به خود اختصاص داده است. جدول ۶ نرخ رشد زیربخش‌های گروه خدمات را به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ نمایش می‌دهد.

ارزش افزوده گروه خدمات به دنبال انقباض ۲/۳ درصدی در سال ۱۳۹۴، در بهار ۱۳۹۵ نیز ۰/۷ درصد افت کرد. با این حال رشد مثبت آن در سه فصل دیگر سال در نهایت به افزایش ۳/۶ درصدی ارزش افزوده این بخش در سال ۱۳۹۵ انجامید. تمامی زیربخش‌های گروه خدمات در این مدت با افزایش ارزش افزوده همراه بودند. "حمل و

جدول ۶- نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ و سهم آن‌ها بر مبنای قیمت‌های جاری (درصد)

سهم در سال ۱۳۹۵	۱۳۹۵					۱۳۹۴	گروه خدمات
	سال	زمستان	بایز	تابستان	بهار		
۱۰۰/۰	۳/۶	۴/۹	۶/۰	۴/۲	-۰/۷	-۲/۳	بازرگانی، رستوران و هتلداری
۲۳/۳	۶/۲	۹/۳	۱۰/۳	۴/۴	۰/۷	-۶/۱	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۱۸/۴	۶/۷	۱۱/۲	۸/۳	۵/۷	۱/۳	-۶/۱	خدمات مؤسسات پولی و مالی
۵/۵	۱/۷	-۰/۱	۳/۲	۲/۸	۰/۸	۱/۰	خدمات مستغلات و خدمات حرفه‌ای و تخصصی
۲۵/۴	۱/۸	۳/۵	۳/۴	۱/۰	-۰/۵	۰/۸	خدمات عمومی
۲۰/۴	۲/۰	-۱/۵	۳/۶	۱۰/۳	-۲/۸	۱/۲	خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی
۷/۰	۰/۱	۷/۰	۴/۳	-۰/۴	-۱۰/۱	-۴/۴	

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی، سال ۱۳۹۵

۲ - بازار نیروی کار

و ۲۵/۹ درصد آن‌ها بیکار بودند. بیکاری ۱/۸ میلیون نفر در این رده سنی به معنای آن است که حدود ۵۷ درصد از کل بیکاران کشور را جوانان تشکیل می‌دهند. از بین جوانان بیکار، حدود ۶۵۰ هزار نفر زن بودند که نرخ بیکاری نگران‌کننده ۴۲/۳ درصدی را برای زنان ۱۵ تا ۲۹ ساله به دست می‌دهد. نرخ بیکاری زنان در ایران معمولاً بالاتر از مردان بوده ولی نرخ مشارکت آنها به مقدار قابل ملاحظه‌ای کمتر از مردان است. در سال ۱۳۹۵ اگر چه نرخ مشارکت زنان با رشد ۱/۶ واحد درصدی نسبت به سال قبل از آن همراه بوده و به ۱۴/۹ درصد رسیده، اما این نرخ کماکان در مقایسه با بسیاری از کشورها پایین است.

در سال ۱۳۹۵ حدود ۲/۳ میلیون نفر، معادل ۱۰/۳ درصد از شاغلین کشور، دارای اشتغال ناقص بوده‌اند، به این معنا که عمدتاً به دلیل عدم موفقیت در یافتن شغلی با ساعات کاری بیشتر، کمتر از ۴۴ ساعت در هفته کار کرده‌اند. اشتغال ناقص در نقاط روستایی بیش از نقاط شهری به چشم می‌خورد در حالی که نقاط روستایی معمولاً نرخ بیکاری پایین‌تری را نسبت به نقاط شهری دارند. جدول ۷ شاخص‌های مهم بازار نیروی کار کشور را به تفکیک جنسیت و نقاط شهری و روستایی در سال ۱۳۹۵ نمایش می‌دهد.

اشتغال‌زایی یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی اقتصاد ایران در سال‌های اخیر بوده است. ماهیت اشتغال به گونه‌ای است که از عملکرد مجموعه بزرگی از بازارها و بخش‌های خرد و کلان اقتصادی و همچنین قواعد و قوانین حاکم بر آن‌ها تأثیر می‌گیرد. علاوه بر این، شاخص‌های نیروی کار تحت تأثیر انتظارات و تصمیمات فردی برای ورود به بازار کار و وجود یا عدم وجود گزینه‌های جایگزین هستند. بنابراین سیاست‌گذار به طور مستقیم و به خصوص در کوتاه‌مدت تأثیرگذاری بالایی بر متغیرهایی مثل اشتغال و بیکاری ندارد و تنها با مهیا کردن بستر اقتصادی و اجتماعی لازم می‌تواند به بهبود وضعیت اشتغال در میان‌مدت کمک نماید.

در سال ۱۳۹۵ با وجود رشد اقتصادی قابل توجه و ایجاد تعداد قابل ملاحظه‌ای شغل، نرخ بیکاری همانند سال قبل از آن افزایش یافت و از ۱۱/۰ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۱۲/۴ درصد رسید. در این سال از جمعیت حدود ۶۵/۵ میلیون نفری بالای ۱۰ سال در کشور، ۲۵/۸ میلیون نفر از نظر اقتصادی فعال و ۲۲/۶ میلیون نفر نیز شاغل بوده‌اند که به ترتیب نرخ مشارکت ۳۹/۴ درصدی و نسبت اشتغال ۳۴/۵ درصدی را رقم زدند. در بین گروه‌های سنی، جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله از لحاظ شاخص‌های نیروی کار وضعیت نامناسب‌تری داشتند

جدول ۷- برخی شاخص‌های نیروی کار در سال ۱۳۹۵

نقاط روستایی	نقاط شهری	زن	مرد	کل		
۷/۰	۱۸/۸	۴/۹	۲۰/۹	۲۵/۸	تعداد (میلیون نفر)	مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر
۴۱/۰	۳۸/۹	۱۴/۹	۶۴/۱	۳۹/۴	نرخ (درصد)	
۶/۴	۱۶/۲	۳/۹	۱۸/۷	۲۲/۶	تعداد (میلیون نفر)	نسبت اشتغال جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر
۳۷/۳	۳۳/۶	۱۱/۸	۵۷/۴	۳۴/۵	نرخ (درصد)	
۰/۶	۲/۶	۱/۰	۲/۲	۳/۲	تعداد (میلیون نفر)	بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر
۸/۹	۱۲/۷	۲۰/۷	۱۰/۵	۱۲/۴	نرخ (درصد)	
۰/۴	۱/۴	۰/۶	۱/۲	۱/۸	تعداد (میلیون نفر)	بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله
۱۹/۹	۲۸/۱	۴۲/۳	۲۱/۴	۲۵/۹	نرخ (درصد)	
۱۴/۶	۸/۷	۴/۹	۱۱/۵	۱۰/۳		سهم جمعیت دارای اشتغال ناقص زمانی (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۱۳۹۵

فعال شده است. از طرف دیگر عواملی مثل کاهش توقف جستجوی شغل به منظور ادامه تحصیل، کاهش شدید تغییر وضعیت از بیکاری به غیرفعال (اثر مایوس‌کنندگی) و کاهش تغییر وضعیت از شاغل به بازنشسته (کاهش نرخ بازنشستگی) نرخ خروج از جمعیت فعال را نیز کاهش داده است.

چنانکه در جدول ۸ مشاهده می‌شود، تعداد افراد اضافه شده به جمعیت فعال کشور در هر دو سال ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ بیش از تعداد افزوده شده به جمعیت شاغل و حتی بیش از تعداد افزوده شده به کل جمعیت در سن کار است. برای مثال در طول سال ۱۳۹۵ در حالی که ۷۹۸ هزار نفر به جمعیت در سن کار افزوده شده، حدود ۱/۱ میلیون نفر به جمعیت فعال اضافه شده است. در این بین ۴۷۴ هزار نفر هم به جمعیت بیکار افزوده شده که معادل رشد ۱۷/۴ درصدی در تعداد بیکاران جدید در طی سال است. بنابراین در نرخ بیکاری به عنوان نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال، سرعت رشد صورت کسر بالاتر از سرعت رشد مخرج کسر بوده و لذا این نرخ با افزایش همراه بوده است.

در سال ۱۳۹۵ بیش از ۲۲ میلیون و ۵۸۸ هزار نفر شاغل در کشور وجود داشته که ۶۱۶ هزار نفر بیش از تعداد شاغلین در سال ۱۳۹۴ است و از خالص اشتغال‌زایی قابل ملاحظه در طول این سال حکایت دارد. با این وجود همانطور که پیش از این اشاره شد، نرخ بیکاری نسبت به سال ۱۳۹۴ افزایش یافته است. دلیل این امر به بالاتر بودن آهنگ رشد جمعیت فعال نسبت به رشد جمعیت شاغل برمی‌گردد. ورود کم‌سابقه جمعیت متقاضی شغل به بازار کار شاید مهم‌ترین ویژگی این بازار در دوران فعالیت دولت یازدهم باشد. خیل عظیم جمعیت جوان و تحصیل کرده که بخشی از آنها در اواخر دهه ۱۳۸۰ و اوایل دهه ۱۳۹۰ به دلیل ناامیدی از یافتن شغل مناسب از بازار کار خارج شده بودند، با بهبود شرایط اقتصادی به یافتن شغل امیدوار و مجدداً به جمعیت فعال اضافه شده‌اند. علاوه بر این، فارغ‌التحصیل شدن بخشی از دانشجویان که در سال‌های گذشته با ادامه تحصیل خود در واقع ورود به بازار کار را به تعویق انداخته بودند، موجب تغییر وضعیت تعداد زیادی از افراد از حالت غیرفعال به

جدول ۸- تغییر در جمعیت نیروی کار کشور نسبت به سال قبل (هزار نفر)

درصد تغییر در سال ۱۳۹۵	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۱/۲	۷۹۷/۸	۶۳۴/۶	۶۳۸/۴	-۵۵۰/۶	جمعیت بالای ۱۰ سال
۴/۴	۱,۰۹۰/۳	۸۸۲/۷	-۱۶/۱	-۲۷۱/۰	جمعیت فعال
۲/۸	۶۱۶/۰	۶۶۷/۸	-۴۱/۹	۱۸۴/۸	جمعیت شاغل
۱۷/۴	۴۷۴/۳	۲۱۴/۹	۲۵/۸	-۴۵۵/۸	جمعیت بیکار

مأخذ: مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۱۳۹۵

کل شاغلین در این سال ۰/۶ واحد درصد کاهش یافته و به ۳۱/۹ درصد رسیده است. بخش کشاورزی نیز مثل سال گذشته ۱/۸ درصد از شاغلین کشور را به خود اختصاص داده و با افزوده شدن ۹۹ هزار شاغل در این سال، ۴/۱ میلیون نفر شاغل داشته است.

از کل مشاغل ایجاد شده در سال ۱۳۹۵ حدود ۴۶۳ هزار شغل در بخش خدمات بوده و تعداد شاغلین در این بخش به ۱۱/۵ میلیون نفر معادل ۵۰/۱ درصد از کل شاغلین رسیده است. تعداد شاغلین در بخش صنعت نیز ۷/۲ میلیون نفر بوده که ۵۳ هزار نفر بیش از سال ۱۳۹۴ است. با این حال سهم بخش صنعت از

۳- وضعیت مالی و بودجه دولت

بدهی خود به بانک مرکزی اختصاص دهد. چشم‌انداز درآمدهای مالیاتی نیز به دلیل رکود حاکم بر اقتصاد روشن نبود. به این ترتیب و به دلیل محدودیت منابع، ارقام کلان در لایحه پیشنهادی دولت رشدی حدوداً ۱۳ درصدی داشت که کمی بیش از تورم انتظاری سال ۱۳۹۵ بود، اگرچه مجلس در زمان تصویب بودجه، این ارقام را افزایش داد تا رشد واقعی بودجه دولت در سال ۱۳۹۵ فراتر از این رود.

دولت در شرایطی نسبت به بودجه‌ریزی برای سال ۱۳۹۵ اقدام کرد که رشد اقتصادی منفی و کاهش درآمدهای نفتی را در سال ۱۳۹۴ تجربه می‌کرد. دولت در سال ۱۳۹۴ بخشی از کاهش درآمدهای نفتی خود را از طریق استقراض از بانک مرکزی تحت عنوان "پیش‌فروش نفت به بانک مرکزی" جبران کرده بود و به این ترتیب در سال ۱۳۹۵ ناچار بود بخشی از درآمدهای نفتی خود را به تسویه

۳.۱- کلیات قانون بودجه ۱۳۹۵

وابسته به دولت نیز با رشد ۱۳/۴ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۴ معادل ۶,۸۲۸ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. به این ترتیب بودجه کل کشور در سال ۱۳۹۵ به ۹,۷۸۶ هزار میلیارد ریال بالغ شد که از رشد ۱۵/۶ درصدی نسبت به

بودجه عمومی دولت در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ معادل ۳,۳۵۵ هزار میلیارد ریال به تصویب رسید که از رشد ۲۲/۳ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۴ حکایت داشت. بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی

سال ۱۳۹۴ حکایت دارد. این رقم با توجه به تورم ۹/۰ درصدی سال ۱۳۹۵ از بزرگ شدن نسبی اندازه دولت خبر می‌دهد. جدول ۹ زیربخش‌های اصلی قانون

جدول ۹ - زیربخش‌های اصلی قوانین بودجه سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

شرح	قانون بودجه ۱۳۹۴ (سقف دوم)	رشد ۱۳۹۴ نسبت به ۱۳۹۳ (درصد)	قانون بودجه ۱۳۹۵	رشد ۱۳۹۵ نسبت به ۱۳۹۴ (درصد)
بودجه کل کشور	۸,۴۶۷/۴	۵/۴	۹,۷۸۵/۵	۱۵/۶
بودجه عمومی	۲,۷۴۴/۱	۱۶/۸	۳,۳۵۴/۹	۲۲/۳
منابع عمومی	۲,۳۶۲/۸	۱۱/۹	۲,۹۴۳/۹	۲۴/۶
درآمدهای اختصاصی	۳۸۱/۳	۵۹/۹	۴۱۱/۰	۷/۸
بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت	۶,۰۱۹/۴	۰/۸	۶,۸۲۸/۲	۱۳/۴

مأخذ: قوانین بودجه کل کشور

۳.۲ - بودجه عمومی

بودجه عمومی دولت از دو بخش منابع (یا مصارف) عمومی و درآمدهای اختصاصی تشکیل می‌شود. در اجزای منابع عمومی دولت، درآمدهای مالیاتی و درآمدهای نفتی بیشترین سهم را دارند و در سمت مصارف نیز هزینه‌های جاری

دولت سهم بیشتری نسبت به هزینه‌های عمرانی دارند. جدول ۱۰ جزئیات منابع و مصارف بودجه عمومی را در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

جدول ۱۰ - زیربخش‌های بودجه عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

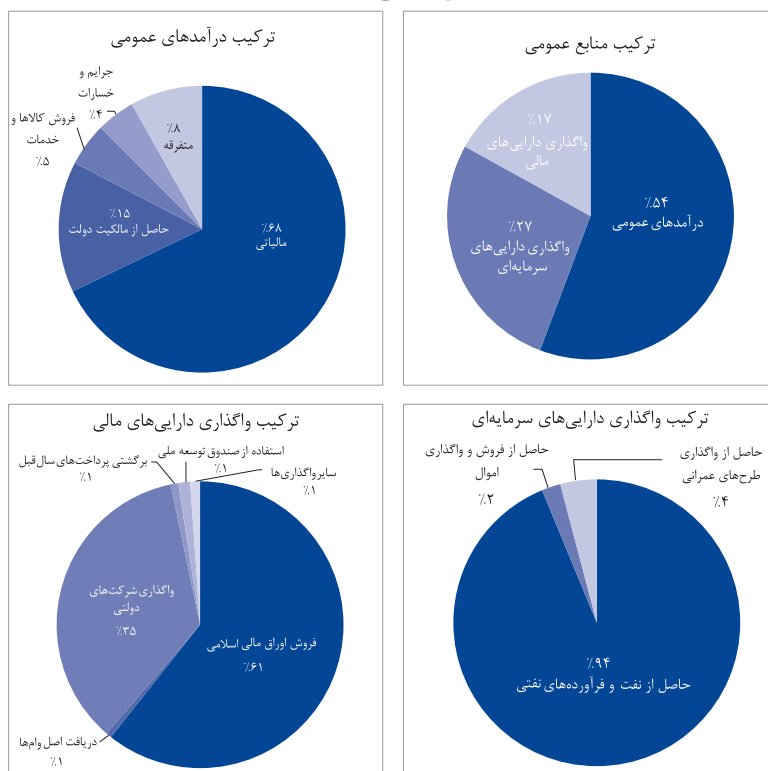
منابع	لایحه	قانون	مصارف	لایحه	قانون
درآمدها (عمومی)	۱,۴۹۰/۱	۱,۵۷۳/۸	هزینه‌ها (جاری)	۱,۹۷۱/۹	۲,۱۳۷/۶
مالیاتی	۱,۰۱۱/۳	۱,۰۳۸/۳	جبران خدمات کارکنان	۷۷۴/۰	-
حاصل از مالکیت دولت	۲۲۰/۰	۲۳۸/۹	هزینه اموال و دارایی	۷/۰	-
حاصل از فروش کالاها و خدمات	۷۲/۸	۷۶/۸	استفاده از کالاها و خدمات	۲۵۶/۹	-
حاصل از جرایم و خسارات	۶۴/۶	۸۴/۶	پارانه	۱۶۲/۶	-
متفرقه	۱۲۱/۴	۱۳۵/۲	کمک‌های بلاعوض	۵۰/۶	-
			رفاه اجتماعی	۶۵۴/۷	-
			سایر هزینه‌ها	۶۶/۰	-
				۴۸۱/۷	۵۶۳/۸
تراز عملیاتی					
واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۷۳۰/۵	۷۹۰/۵	تملك دارایی‌های سرمایه‌ای (هزینه‌های عمرانی)	۵۹۷/۰	۵۷۴/۸
حاصل از نفت و فراورده‌های نفتی	۶۸۵/۰	۷۴۵/۰	ساختمان	۴۰۹/۱	-
حاصل از فروش و واگذاری اموال	۱۵/۵	۱۵/۵	ماشین‌آلات و تجهیزات	۱۵۱/۳	-
حاصل از واگذاری طرح‌های عمرانی	۳۰/۰	۳۰/۰	سایر دارایی‌های ثابت	۱/۸	-
			استفاده از موجودی انبار	۰/۰	-
			اقلام گرانبها	۰/۰	-
			زمین	۳/۰	-
			سایر دارایی‌های تولید نشده	۳۱/۸	-
				۱۳۳/۵	۲۱۵/۷
خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای					
واگذاری دارایی‌های مالی	۴۵۳/۲	۵۷۹/۶	تملك دارایی‌های مالی	۱۰۵/۰	۲۳۱/۵
فروش اوراق مشارکت و اسناد خزانه	۲۷۵/۰	۴۰۰/۰	بازپرداخت اصل اوراق مشارکت	۱۷/۵	-
استفاده از تسهیلات خارجی	۰/۱	۱/۵	بازپرداخت اصل وام‌های خارجی	۷/۲	-
دریافت اصل وام‌ها	۲/۸	۲/۸	بازپرداخت اصل تسهیلات بانکی	۰/۶	-
واگذاری شرکت‌های دولتی	۱۶۰/۵	۱۶۰/۵	اعتبارات موضوع واگذاری سهام	۷۳/۴	-
برگشتی پرداخت‌های سال قبل	۳/۹	۳/۹	تعهدات پرداخت نشده سال‌های قبل	۶/۳	-
استفاده از صندوق توسعه ملی	۶/۰	۶/۰	کمک‌های فرهنگی و اقتصادی بین‌المللی	۰/۰	-
سایر واگذاری‌ها	۵/۰	۵/۰			
				۲۴۸/۲	۲۴۸/۱
خالص واگذاری دارایی‌های مالی					
جمع منابع عمومی دولت	۲,۶۷۳/۸	۲,۹۴۳/۹	جمع مصارف عمومی دولت	۲,۶۷۳/۸	۲,۹۴۳/۹
درآمدهای اختصاصی	۴۰۰/۰	۴۱۱/۰	مصارف از محل درآمدهای اختصاصی	۴۰۰/۰	۴۱۱/۰
منابع بودجه عمومی	۳,۰۷۳/۸	۳,۳۵۴/۹	مصارف بودجه عمومی	۳,۰۷۳/۸	۳,۳۵۴/۹

مأخذ: لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۵

مشاهده می‌شود که دولت در لایحه پیشنهادی، کسری تراز عملیاتی را ۴۸۱/۷ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته بود، اما مجلس این کسری را به ۵۶۳/۸ هزار میلیارد ریال افزایش داد. حقوق کارکنان دولتی بیش از ۳۹ درصد از کل هزینه‌های جاری را به خود اختصاص می‌دهد و در مقام مقایسه، نزدیک به ۷۶ درصد از کل درآمدهای مالیاتی است. در لایحه بودجه به طور ضمنی قیمت هر بشکه نفت معادل ۴۰ دلار، میزان صادرات نفت و میعانات گازی حدود ۲/۴ میلیون بشکه در روز و نرخ تسعیر دلار ۲۹,۹۷۰ ریال در نظر گرفته شده بود. به این ترتیب درآمدهای نفتی دولت به ۶۸۵ هزار میلیارد ریال می‌رسید، اما مجلس این رقم را به ۷۴۵ هزار میلیارد ریال افزایش داد. طبق گزارش بانک مرکزی، صادرات نفت خام در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ به طور متوسط حدود ۲/۲ میلیون بشکه در روز بوده و با توجه به تحولات اخیر بخش نفت، انتظار می‌رود این رقم در فصل آخر سال افزایش یافته باشد. قیمت نفت سنگین ایران نیز در اواخر سال ۱۳۹۵ به حدود ۵۳ دلار به ازای هر بشکه رسید. بنابراین افزایش درآمدهای نفتی در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ نسبت به لایحه پیشنهادی دولت دور از واقعیت نبوده است، اگر چه مجلس میزان پرداخت‌های عمرانی را در قانون بودجه نسبت به لایحه پیشنهادی دولت کاهش داد تا بخش بیشتری از درآمدهای نفتی برای پوشش کسری تراز عملیاتی دولت به کار گرفته شود. البته این تنها استفاده نادرست از سرمایه ملی نفت نیست. سهم صندوق توسعه ملی از کل درآمدهای نفتی که طبق قانون برنامه پنجم توسعه قرار بود ۳۵ درصد باشد، در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ به ۲۰ درصد تقلیل یافت تا بخش بیشتری از درآمدهای نفتی به مصرف مخارج دولت برسد.

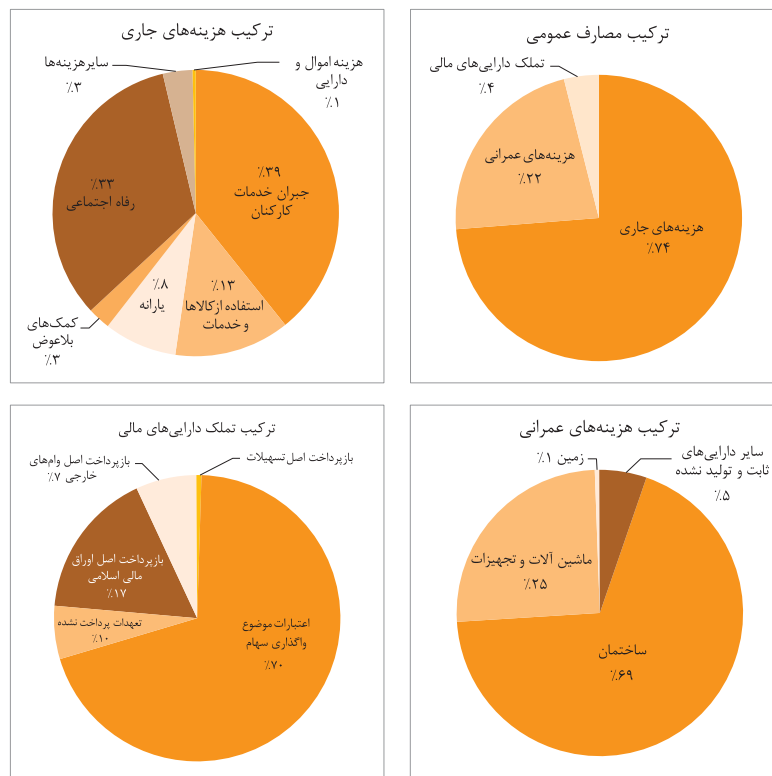
در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ درآمدهای اختصاصی ۷/۸ درصد نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۴ افزایش یافت. در واقع دولت در بودجه سال ۱۳۹۵ به دستگاه‌های دولتی اجازه داد که تا سقف ۴۱۱/۰ هزار میلیارد ریال از محل فعالیت‌های خود درآمد اختصاصی کسب کرده و در همان دستگاه به مصرف برسانند. نمودار ۳ و نمودار ۴ ترکیب منابع و مصارف عمومی را در لایحه بودجه سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهند.

نمودار ۳ - ترکیب منابع عمومی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۵



مأخذ: لایحه بودجه سال ۱۳۹۵

نمودار ۴ - ترکیب مصارف عمومی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۵



مأخذ: لایحه بودجه سال ۱۳۹۵

کسب منابع بودجه‌ای بود، زیرا این موارد موجب افزایش انگیزه دولت برای کسب منابع از طریق بانک مرکزی می‌شوند.

پس از تصویب قانون بودجه سال ۱۳۹۵ در ۲۷ اردیبهشت این سال، دوره مجلس نهم به پایان رسید و از ۸ خرداد مجلس دهم با ترکیبی جدید آغاز به کار کرد. به دنبال این اتفاق دولت مجدداً لایحه‌ای را به عنوان اصلاحیه قانون بودجه سال ۱۳۹۵ تقدیم مجلس جدید کرد که در آن مجدداً بر افزایش سرمایه بانک‌های دولتی یا تسویه بدهی دولت با بانک‌ها از محل منابع حاصل از تجدید ارزیابی خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی به میزان ۴۵۰ هزار میلیارد ریال تأکید شده بود. البته این اصلاحیه محورهای دیگری از جمله لغو بندهایی از تبصره ۱۴ مربوط به موضوع هدفمندسازی یارانه‌ها که پرداخت یارانه به افراد غیرنیازمند را جرم تلقی می‌نمود، پرداخت بدهی دولت به بانک‌ها و پیمانکاران از طریق انتشار اوراق مالی اسلامی به میزان ۴۰۰ هزار میلیارد ریال، پرداخت بدهی‌های سازمان بیمه سلامت ایران به طلبکاران از طریق انتشار اوراق مالی اسلامی به میزان ۵۰ هزار میلیارد ریال و حذف کارت سوخت را نیز شامل می‌شد. این اصلاحیه در مجلس جدید مورد تصویب قرار گرفت و به این ترتیب مجوز استفاده دولت از منابع بانک مرکزی صادر شد. این طرح عملاً به منزله جریمه‌ای برای بانک‌های منضبط دولتی و نیمه دولتی محسوب می‌شود. در عین حال این طرح مشوق بی‌انضباطی دولت‌ها محسوب می‌شود و راه را برای ایجاد بدهی‌های بیشتر دولت به بانک‌ها هموار می‌کند.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ برای دومین سال پیاپی درآمدهای مالیاتی بیش از درآمدهای نفتی در نظر گرفته شده است که با استمرار قیمت‌های پایین نفت، چاره‌ای جز این برای سیاست‌گذاران مالی قابل تصور نبوده است. رشد درآمدهای مالیاتی در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۴ (سقف دوم) معادل ۱۴/۴ درصد در نظر گرفته شد، در حالی که رشد درآمدهای نفتی تنها ۶/۵ درصد بود. پرداخت‌های جاری ۲۲/۳ درصد نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۴ رشد داشته که بسیار بیشتر از نرخ تورم ۹/۰ درصدی محقق شده در سال ۱۳۹۵ بوده است.

به دلیل مشکلات موجود در نظام بانکی، دولت تبصره‌هایی را در لایحه بودجه سال ۱۳۹۵ برای افزایش سرمایه بانک‌های دولتی در نظر گرفته بود که یکی از آنها استفاده از سهم صندوق توسعه ملی بود. مجلس با این تبصره موافقت نکرد و آن را در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ حذف کرد. همچنین دولت در لایحه بودجه به دنبال کسب مجوز بود که بتواند حداکثر ۵۰۰ هزار میلیارد ریال از محل حساب مازاد حاصل از تجدید ارزیابی خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی را بابت تسویه مطالبات بانک مرکزی از بانک‌های دولتی و مطالبات قطعی بانک‌ها از دولت منظور نماید. این موضوع پیش از این دو بار دیگر مطرح شده بود، یک بار در دولت دهم و یک بار در قالب ماده ۲۲ لایحه رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور و هر دو بار با مخالفت نمایندگان مجلس روبه‌رو شده بود. در بررسی لایحه بودجه ۱۳۹۵ نیز این مجوز از سوی نمایندگان مجلس به دولت داده نشد. مهمترین دلیل آن احتمال تبدیل این روش به رویه‌ای برای

۳.۳ - عملکرد مالی دولت

نیز ۱،۷۸۵/۸ هزار میلیارد ریال از مصارف جاری در یازده ماهه نخست محقق شده که بسیار نزدیک به رقم مصوب است و عملکردی ۹۰/۸ درصدی نسبت به قانون بودجه را نشان می‌دهد. به این ترتیب کسری تراز عملیاتی دولت در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۵ با در نظر گرفتن تنخواه‌گردان‌های تسویه نشده معادل ۶۴۷/۷ هزار میلیارد ریال بوده که بیشتر از رقم مصوب ۵۱۹/۰ هزار میلیارد ریالی برای این مدت است. این

در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۵، ۸۵۶/۴ هزار میلیارد ریال از طریق اخذ مالیات در اختیار دولت قرار گرفت که معادل ۸۹/۶ درصد از درآمد مالیاتی مصوب یازده ماهه در قانون بودجه ۱۳۹۵ بوده است. سایر درآمدهای جاری دولت در یازده ماهه نخست این سال معادل ۳۲۱/۲ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به رقم مصوب ۴۹۳/۰ هزار میلیارد ریالی برای این مدت، از عملکرد ۶۵/۲ درصدی حکایت دارد. در سمت هزینه‌های جاری

از رقم مصوب ۱۹۹ هزار میلیارد ریالی برای این مدت بوده است. در این بین دفتر سخنگوی دولت در اوایل سال ۱۳۹۶ از تحقق ۷۹۰ هزار میلیارد ریالی واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای برای کل سال ۱۳۹۵ خبر داد، اما در زمینه تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (پرداخت‌های عمرانی) اختلاف زیادی بین آمار رسمی بانک مرکزی و آمار دفتر سخنگوی دولت وجود دارد. دفتر سخنگوی دولت مخارج عمرانی را برای کل سال معادل ۴۲۰ هزار میلیارد ریال عنوان کرد و تحقق رشد ۶۸ درصدی پرداخت‌های عمرانی در سال ۱۳۹۵ را در سال‌های گذشته بی‌سابقه خواند. این در حالی است که بر اساس آمار رسمی بانک مرکزی در سال ۱۳۹۵ دولت با وجود رشد درآمدهای نفتی، کمتر از گذشته به مخارج عمرانی توجه داشته و بیشتر به افزایش مخارج جاری خود پرداخته است. جدول ۱۱ عملکرد مالی دولت در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ و کسری بودجه ایجاد شده در این سال‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱۱ - عملکرد مالی دولت در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

درصد تحقق یازده ماهه ۱۳۹۵ نسبت به بودجه مصوب	درصد تغییر ۱۳۹۵ به ۱۳۹۴	یازده ماهه ۱۳۹۵	یازده ماهه ۱۳۹۴	
۸۱/۷	۲۶/۹	۱,۷۷۸/۴	۱,۴۰۱/۲	درآمدها
۸۹/۶	۳۱/۱	۸۵۶/۴	۶۵۳/۴	درآمدهای مالیاتی
۸۷/۱	۱۸/۵	۵۹۷/۱	۵۰۳/۹	درآمدهای نفتی
۶۵/۲	۳۳/۲	۳۲۱/۲	۲۴۱/۲	سایر درآمدهای جاری
۸/۸	۳۷/۰	۳/۷	۲/۷	سایر درآمدهای سرمایه‌ای
۸۰/۶	۱۸/۰	۲,۰۱۱/۳	۱,۷۰۴/۰	هزینه‌ها
۹۰/۸	۲۰/۲	۱,۷۸۵/۸	۱,۴۸۵/۴	پرداخت‌های جاری
۳۵/۱	-۱۲/۲	۱۸۵/۹	۲۱۱/۷	پرداخت‌های عمرانی
۷۲/۷	-۲۳/۱	-۲۳۲/۹	-۳۰۲/۸	تراز بودجه (مازاد/کسری بودجه)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۱/۲۰. یادداشت: اختلاف بین هزینه‌ها و مجموع پرداخت‌های جاری و عمرانی به دلیل تنخواه‌گردان‌های تسویه نشده است.

ریال بوده و نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۴ کاهش ۲۸/۱ درصدی داشته است. البته به دلیل رشد قابل توجه استفاده از تنخواه‌گردان خزانه، زیرمجموعه "سایر" در واگذاری دارایی‌های مالی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ رشدی ۱۴۰/۴ درصدی نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۴ داشته و به ۲۰۰/۰ هزار میلیارد ریال رسیده است. به این ترتیب زیرمجموعه سایر که بخش عمده آن را تنخواه‌گردان خزانه تشکیل می‌دهد، سهمی ۵۸/۱ درصدی از کل واگذاری دارایی‌های مالی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ داشته است. تنخواه‌گردان خزانه طبق قانون باید تا پایان سال تسویه شود، اما با توجه به محدودیت سایر منابع تأمین مالی دولت، این احتمال وجود دارد که بدهی دولت به بانک مرکزی در سال ۱۳۹۵ از این محل افزایش یافته باشد. به دلیل ادامه مشکلات ناشی از تحریم‌ها، همچنان توان استفاده از استقراض خارجی برای تأمین مالی کسری بودجه وجود ندارد و دولت در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ نیز هیچ بخشی از کسری بودجه خود را از این طریق جبران نکرده است.

اصولاً کسری تراز عملیاتی و سرمایه‌ای (کسری بودجه) از طریق خالص واگذاری دارایی‌های مالی پوشش داده شده و نهایتاً بودجه دولت تراز می‌شود. خالص واگذاری دارایی‌های مالی در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۵ معادل ۲۳۲/۹ هزار میلیارد ریال رقم خورد که کمتر از رقم ۳۲۰/۵ هزار میلیارد ریالی تعیین شده در قانون بودجه بوده و رشد منفی ۲۳/۱ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن نشان می‌دهد. این موضوع تا حدی به محدودیت تأمین مالی دولت از طریق اوراق مالی اسلامی مربوط است، کما این که به دلیل نرخ‌های سود بالای این اوراق و اثر آن بر منابع مالی موجود در بورس، انتشار این اوراق در بورس در انتهای سال ۱۳۹۵ متوقف شد. البته منابع غیر رسمی از واگذاری حجم زیادی اوراق مالی به پیمانکاران در ماه پایانی سال خبر داده‌اند. آمار رسمی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ تنها ۹۴/۵ هزار میلیارد ریال اوراق مالی اسلامی واگذار شده است. واگذاری سهام شرکت‌های دولتی نیز در این مدت تنها ۴۶/۶ هزار میلیارد

۳.۴ - خصوصی سازی

روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۵ نشان می‌دهد. با بررسی واگذاری‌های انجام شده به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ ملاحظه می‌شود که تنها ۱/۲ درصد از کل واگذاری‌ها در سال ۱۳۹۵ انجام پذیرفته که این امر از کُند شدن روند خصوصی سازی حکایت دارد. در سال ۱۳۹۵ واگذاری بنگاه‌های دولتی به عموم متقاضیان به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ رشد منفی ۲۵ درصدی داشته، در حالی که واگذاری بنگاه‌های دولتی به شیوه نامناسب انتقال مستقیم بابت رد دیون رشد ۱۴۳ درصدی را تجربه کرده است.

سازمان خصوصی سازی که از سال ۱۳۸۰ واگذاری شرکت‌های دولتی را آغاز کرده بود، تا پایان سال ۱۳۹۵ از کل واگذاری‌ها نزدیک به ۴۶/۷ درصد را از طریق بورس، ۱۲/۶ درصد را از طریق فرابورس، ۴۰/۴ درصد را از طریق مزایده و ۰/۲ درصد را از طریق مذاکره به انجام رساند. همچنین ۲۱/۹ درصد از کل واگذاری‌ها بابت رد دیون دولت و تسویه بدهی دولت به طلبکارانش اختصاص یافت و به این ترتیب این حجم از واگذاری‌ها از طریق مکانیزم بازار صورت نگرفتند. سهام عدالت نیز در این مدت ۱۹ درصد از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داد. جدول ۱۲ عملکرد سازمان خصوصی سازی را به تفکیک انواع

جدول ۱۲ - عملکرد سازمان خصوصی سازی در انواع روش های واگذاری سهام بنگاه های دولتی (هزار میلیارد ریال)

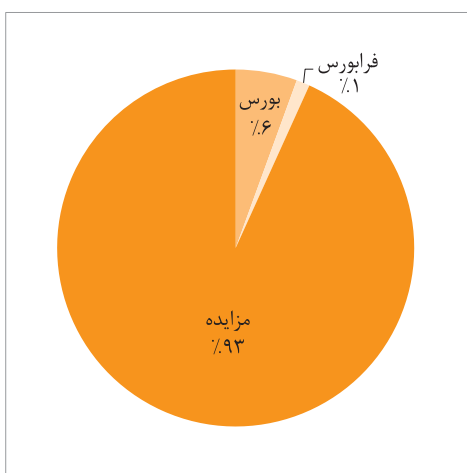
	به قیمت جاری				به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰			
	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۸۰-۹۲	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۸۰-۹۲
فروش سهام یا دارایی به عموم	۲۴/۰	۳۰/۱	۴۸/۹	۷۴۱/۸	۱۰/۸	۱۴/۴	۲۳/۹	۸۱۴/۰
انتقال مستقیم بابت رد دیون	۱۹/۰	۷/۳	۰/۰	۲۸۷/۵	۸/۵	۳/۵	۰/۰	۲۷۷/۳
انتقال مستقیم بابت سهام عدالت	۰/۰	۰/۰	۲/۶	۲۷۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱/۳	۴۴۵/۵
مجموع ارزش فروش	۴۳/۱	۳۷/۳	۵۱/۵	۱,۲۹۹/۳	۱۹/۳	۱۷/۹	۲۵/۲	۱,۵۳۶/۸

مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه های مشمول واگذاری

ریالی و در سال ۱۳۹۵ عملکردی ۱۹/۰ هزار میلیارد ریالی داشته است. نمودار ۵ عملکرد سازمان خصوصی سازی را به تفکیک نوع واگذاری در سال ۱۳۹۵ نشان می دهد. نمودار ۶ نیز این عملکرد را به تفکیک بازار عرضه به تصویر می کشد.

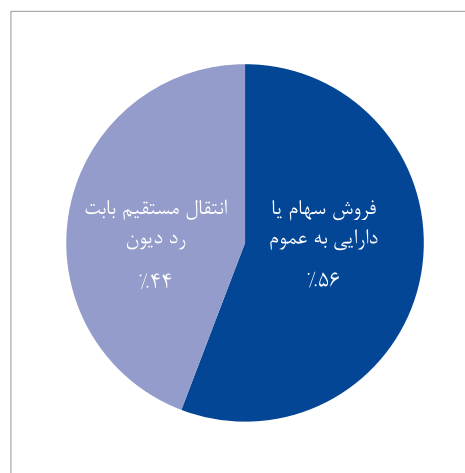
کل فروش شرکت های دولتی در سال ۱۳۹۵ به قیمت جاری ارزشی معادل ۴۳/۱ هزار میلیارد ریال داشت که از رشد ۱۵/۵ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۴ حکایت دارد. متأسفانه رویه نامناسب واگذاری شرکت های دولتی بابت رد دیون که در سال ۱۳۹۳ متوقف شده بود، در سال ۱۳۹۴ عملکردی ۷/۳ هزار میلیارد

نمودار ۶ - سهم انواع بازارهای عرضه در عملکرد خصوصی سازی، سال ۱۳۹۵



مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار تفکیکی واگذاری

نمودار ۵ - سهم انواع واگذاری ها در عملکرد خصوصی سازی، سال ۱۳۹۵



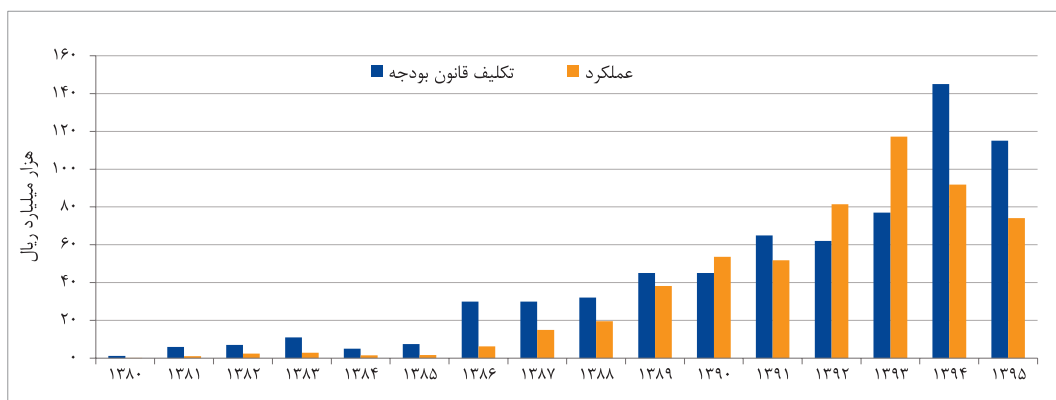
مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار تفکیکی واگذاری

شده کمتر از سال ۱۳۹۳ بوده است. عامل اصلی رشد وجوه واریزی و تهاتر شده در سال ۱۳۹۵ نیز به تهاتر منابع ۷۶/۷ هزار میلیارد ریالی حاصل از واگذاری در ازای بدهی دولت به اشخاص مربوط می شود. میزان واریز سازمان خصوصی سازی به حساب درآمد عمومی دولت در سال ۱۳۹۵ تنها ۷۴/۱ هزار میلیارد ریال بوده که معادل ۶۱ درصد از تکلیف قانون بودجه این سال و ۱۹/۳ درصد کمتر از عملکرد سال ۱۳۹۴ بوده است. نمودار ۷ درآمدهای واریز شده به حساب درآمد عمومی دولت را از سوی سازمان خصوصی سازی در قیاس با قوانین بودجه مصوب نشان می دهد.

در سال ۱۳۹۴ بخش عمده واگذاری ها از طریق بورس و فرا بورس صورت پذیرفته بود و مزایده تنها سهم ۳۶ درصدی از کل واگذاری ها را داشت، در حالی که در سال ۱۳۹۵ نزدیک به ۹۳ درصد از واگذاری ها از طریق مزایده انجام گرفت و نقش بورس و فرا بورس بسیار کم رنگ بود.

طبق گزارش سازمان خصوصی سازی، در سال ۱۳۹۵ مجموعاً ۱۶۰/۷ هزار میلیارد ریال بابت واگذاری شرکت های دولتی به خزانه واریز شد یا بابت بدهی دولت به اشخاص تهاتر گردید که این رقم ۵۲/۷ درصد بیشتر از رقم متناظر در سال ۱۳۹۴ بود. با این حال همچنان میزان کل این وجوه واریزی و تهاتر

نمودار ۷ - تحقق اهداف بودجه ای واگذاری سهام و دارایی بنگاه های مشمول واگذاری



مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمارهای تحقق اهداف بودجه ای واگذاری سهام و بنگاه ها توسط سازمان خصوصی سازی

۳.۵ - صندوق توسعه ملی

نظر گرفته شد که معیار اساسنامه صندوق توسعه ملی مبنی بر استقلال صندوق از تکالیف بودجه‌ای بودند. از جمله این مصارف بودجه‌ای می‌توان به اختصاص ۵۰۰ میلیون دلار از منابع صندوق توسعه ملی برای آبیاری تحت فشار و اختصاص ۲۰۰ میلیون دلار به صندوق نوآوری و شکوفایی اشاره کرد.

طبق آخرین گزارش مؤسسه صندوق ثروت ملی^۲ در سال ۲۰۱۷، صندوق توسعه ملی ایران در میان ۷۹ صندوق ثروت ملی جهان، با دارایی ۶۲ میلیارد دلاری خود رتبه ۲۲ را دارد. چنانچه فقط صندوق‌های کالایی در نظر گرفته شوند، رتبه صندوق توسعه ملی ایران ۱۲ خواهد بود. البته طبق گزارش عملکرد مالی صندوق توسعه ملی در پایان سال ۱۳۹۳ منابع صندوق معادل ۶۸/۲ میلیارد دلار بوده است. این صندوق از نظر شفافیت، از ۱۰ امتیاز ممکن تنها ۵ امتیاز را کسب کرده و در رده ۳۲ قرار گرفته است. متأسفانه تا زمان تدوین این گزارش در بهار سال ۱۳۹۶، هیچ گزارش رسمی از عملکرد صندوق توسعه ملی در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ از سوی نهادهای داخلی منتشر نشده است.

صندوق توسعه ملی با هدف تبدیل بخشی از عواید ناشی از فروش نفت و گاز و میعانات گازی و فرآورده‌های نفتی به ثروت‌های ماندگار، مولد و سرمایه‌های زاینده اقتصادی، و همچنین حفظ سهم نسل‌های آینده از منابع نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی از طریق اعطای تسهیلات ارزی به طرح‌های دارای بازدهی بخش‌های خصوصی و تعاونی و بنگاه‌های بخش عمومی غیردولتی تشکیل شده است. در اساسنامه صندوق توسعه ملی، مصارف این صندوق به صورت شفاف شرح داده شده و در هیچ کدام از آنها اجازه استفاده از این منابع برای مصارف دولتی داده نشده است. با این وجود، در بودجه سال ۱۳۹۵ نیز همچون گذشته دولت فارغ از تکالیفی که به صورت غیرمستقیم برای این صندوق مشخص کرده، از محل این صندوق به دریافت منابع به صورت مستقیم و ریالی کردن آنها اقدام کرد. سهم صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ معادل ۲۰ درصد از کل درآمدهای نفتی در نظر گرفته شد که ۱۵ واحد درصد کمتر از تکلیف قانون برنامه پنجم توسعه بوده است. علاوه بر این، برای سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای نفتی در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ مصارفی در

۳.۶ - طرح هدفمندی یارانه‌ها

قانون بودجه وجود نداشته و در عمل نیز مشاهده شد که دولت توفیق چندانی در زمینه حذف یارانه نقدی ۳۰ درصد از افراد با درآمد بالای جامعه نداشت و همچنان هزینه اصلی این طرح در سال ۱۳۹۵ مربوط به پرداخت یارانه نقدی بود.

۳.۶.۱ - عملکرد هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۳۹۵

اگرچه طبق قانون بودجه سال ۱۳۹۵ منابع طرح هدفمندی یارانه‌ها معادل ۴۸۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شده بود، به دلیل عدم افزایش قیمت حامل‌های انرژی در این سال، سقف درآمدهای مزبور مطابق با آیین‌نامه تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۱۳۹۵ حدود ۳۲۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. جدول ۱۳ سهم شرکت‌های تابعه وزارتخانه‌های نفت و نیرو را در تأمین این منابع نشان می‌دهد.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ منابع طرح هدفمندی یارانه‌ها همچون سال قبل از آن معادل ۴۸۰ هزار میلیارد ریال از محل افزایش قیمت حامل‌های انرژی در نظر گرفته شد، در حالی که مصارف این طرح مهم بود. از آنجایی که تراز هدفمندی یارانه‌ها با کسری مواجه بوده و منابع حاصل از افزایش قیمت‌های حامل‌های انرژی بسیار کمتر از مصارف این طرح بوده‌اند، در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ مقرر شد که سه دهک درآمدی بالای کشور از شمول دریافت یارانه نقدی خارج شوند. با توجه به این که مفهوم دهک درآمدی یک مفهوم ذهنی برای طبقه‌بندی افراد نمونه آماری بر حسب درآمدهای آنها است، هیچ بانک اطلاعاتی وجود ندارد که هر فرد حقیقی با مشخصات کامل در آن شناسایی شده باشد. همچنین مفهوم دهک سیال و در طول زمان تغییرپذیر است و افراد در دهک‌های مختلف درآمدی در طول زمان تغییر می‌کنند. بنابراین امکان اجرای این بند از

جدول ۱۳ - سهم سازمان هدفمندی یارانه‌ها از درآمد حاصل از اصلاح قیمت حامل‌های انرژی در سال ۱۳۹۵

نام شرکت	منابع مصوب (هزار میلیارد ریال)	سهم تقریبی هر شرکت در تأمین منابع (درصد)	میزان تقریبی تحقق واریز منابع در شش ماهه نخست ۱۳۹۵ (درصد)
شرکت پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی	۲۱۳	۷۰	۱۰۰
شرکت ملی گاز	۸۰	۲۵	۹۶
توانیر	۲۲	۵	۵۰
آبفا	۱۰ ریال بابت فروش هر متر مکعب آب	۰	-
جمع کل	۳۱۵	۱۰۰	-

مأخذ: آیین‌نامه تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۱۳۹۵ و گزارش عملکرد نهادهای نظارتی یادداشت: میزان واریز شرکت آبفا حدود ۱۸۰/۰ میلیارد ریال بوده است.

تحقق این موارد، عدم توفیق دولت در حذف سه دهک بالای درآمدی جامعه از دریافت یارانه نقدی است، به طوری که در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۵ دولت تنها موفق به حذف حدود ۳۳۳ هزار خانوار از دریافت یارانه نقدی شده بود.

به طور کلی از ابتدای اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۳۸۹ تا پایان سال ۱۳۹۴ منابع حاصل از فروش کل حامل‌های انرژی حدود ۲،۶۶۰ هزار میلیارد ریال بوده که ۱،۶۴۰ هزار میلیارد ریال آن به سازمان هدفمندی یارانه‌ها اختصاص یافته و ۱،۰۲۰ هزار میلیارد ریال دیگر برای تأمین هزینه‌های تولید در اختیار شرکت‌های توانیر، پخش و پالایش نفت، آبفا، شهرداری‌ها و دولت قرار گرفته است. سازمان هدفمندی علاوه بر این ۱،۶۴۰ هزار میلیارد ریال، ۸۴۰ هزار میلیارد ریال نیز از طریق اعتبارات بودجه عمومی و استقراض از بانک مرکزی و خزانه منابع کسب کرده و به این ترتیب کل اعتبارات تخصیص

در سال ۱۳۹۵ نیز همچون گذشته منابع حاصل از اصلاح قیمت حامل‌های انرژی کمتر از هزینه‌های طرح هدفمندی یارانه‌ها بود و کسری آن از منابع بودجه عمومی تأمین شد. جدول ۱۴ عملکرد دولت در زمینه طرح هدفمندی یارانه‌ها را در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

مشاهده می‌شود که بیش از ۹۵ درصد از منابع طرح هدفمندی یارانه‌ها در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۵ صرف پرداخت یارانه نقدی به خانوارها شده و منابع چندانی برای سایر اهداف این طرح، از جمله کمک به بخش‌های تولیدی و بخش سلامت، باقی نمانده است. این در حالی است که در آیین‌نامه تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۱۳۹۵ مقرر شده بود که ۴۸ هزار میلیارد ریال از منابع هدفمندی یارانه‌ها به بخش سلامت تعلق گیرد و حدود ۱۶ هزار میلیارد ریال نیز برای حمایت از بخش‌های مختلف تولیدی اختصاص یابد. دلیل اصلی عدم

جدول ۱۴ - عملکرد منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۵

موضوع	مبلغ (هزار میلیارد ریال)	سهم از کل (درصد)
منابع حاصل از اصلاح قیمت حامل‌های انرژی	۲۰۰	۷۰
دریافتی از ردیف‌های بودجه عمومی	۸۴	۳۰
جمع کل منابع	۲۸۴	۱۰۰
یارانه نقدی	۲۷۳	۹۶
یارانه غیرنقدی	۲	۱
کمک به بخش سلامت	۵	۲
کمک به تولید	۳	۱
جمع کل مصارف	۲۸۲	۱۰۰

مأخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، گزارش‌های کارشناسی، بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۶ کل کشور

انرژی به عنوان منابع سازمان هدفمندی در نظر گرفته شود، یارانه نقدی پرداخت شده بسیار بیشتر از این منابع بوده است. در مقابل، تنها ۲ درصد از کل منابع سازمان هدفمندی یارانه‌ها به تولید اختصاص یافته است. سهم حوزه سلامت نیز از این منابع حدود ۲ درصد بوده است که آن هم تنها از سال ۱۳۹۲ به بعد تخصیص داده شده است.

داده شده توسط این سازمان به حدود ۲,۴۸۰ هزار میلیارد ریال رسیده است. از ابتدای اجرای این طرح تا اول شهریور سال ۱۳۹۵ حدود ۸۸ درصد از کل مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها به پرداخت یارانه نقدی اختصاص داده شده است، در حالی که قانون هدفمندی یارانه‌ها سهم خانوارها را ۵۰ درصد در نظر گرفته بود. این در حالی است که اگر فقط منابع حاصل از فروش حامل‌های

۴ - تراز پرداخت‌های خارجی

حساب کالای غیرنفتی است. در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۵، حساب کالای نفتی تحت تأثیر افزایش ۴۷/۲ درصدی صادرات نفتی (شامل نفت خام، فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، مایعات و میعانات گازی) و کاهش ۳۱/۵ درصدی واردات نفتی (شامل فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، مایعات و میعانات گازی) ۵۲/۵ درصد نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن افزایش یافت و به ۳۸/۷ میلیارد دلار رسید. از سوی دیگر کسری حساب کالای غیرنفتی به علت کاهش ۱۲/۳ درصدی صادرات غیرنفتی و افزایش ۱۶/۹ درصدی واردات غیرنفتی ۶۶/۹ درصد افزایش یافت و به ۲۲/۷ میلیارد دلار رسید.

تراز پرداخت‌های کشور در سال ۱۳۹۵ تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله تغییرات میزان صادرات نفتی در پی لغو تحریم‌ها پس از اجرای برجام در زمستان ۱۳۹۴، تغییرات قیمت‌های جهانی نفت و ورود و خروج سرمایه از کشور قرار داشت. جدول ۱۵ جزئیات موازنه پرداخت‌های سال‌های ۹۴-۱۳۹۱ و نه ماهه نخست سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد. بررسی اجزای حساب جاری نشان می‌دهد که با وجود کاهش ۷۱/۷ درصدی خدمات در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن، به دلیل افزایش ۳۵/۹ درصدی حساب کالا در این مدت، تراز حساب جاری ۱۹/۷ درصد افزایش یافته است. حساب کالا قابل تفکیک به دو بخش حساب کالای نفتی و

جدول ۱۵ - جزئیات تراز پرداخت‌های خارجی کشور (میلیون دلار)

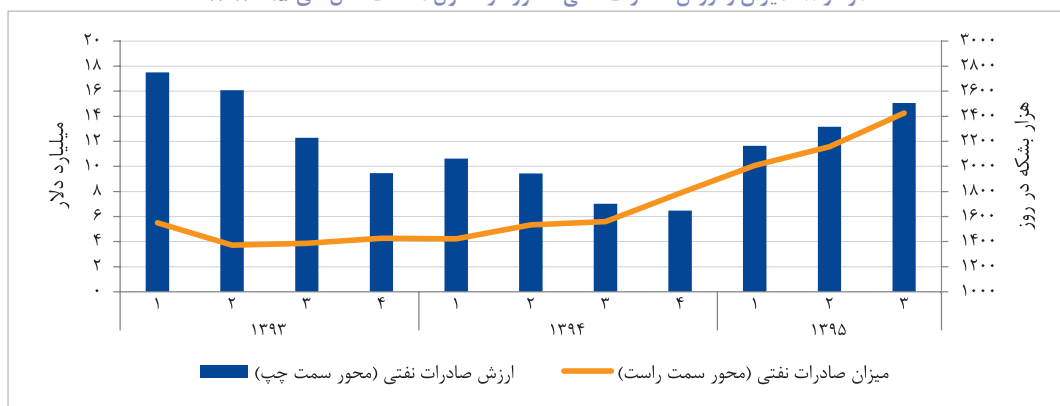
درصد تغییر نه ماهه ۱۳۹۵ به نه ماهه ۱۳۹۴	نه ماهه نخست ۱۳۹۵	نه ماهه نخست ۱۳۹۴	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	
۱۹/۷	۱۱,۹۱۵	۹,۹۵۳	۹,۰۱۶	۱۵,۸۶۱	۲۶,۴۴۰	۲۳,۴۲۳	حساب جاری
۳۵/۹	۱۶,۰۳۶	۱۱,۸۰۱	۱۲,۱۷۸	۲۱,۳۹۲	۳۱,۹۷۰	۲۸,۵۵۹	حساب کالا
۱۹/۷	۶۰,۲۹۲	۵۰,۳۸۴	۶۴,۵۹۷	۸۶,۴۷۱	۹۳,۱۲۴	۹۷,۲۷۱	صادرات کالا (فوب)
۴۷/۲	۳۹,۸۷۷	۲۷,۰۹۳	۳۳,۵۶۹	۵۵,۳۵۲	۶۴,۸۸۲	۶۸,۰۵۸	صادرات نفتی
-۱۲/۳	۲۰,۴۱۵	۲۳,۲۹۱	۳۱,۰۲۸	۳۱,۱۱۹	۲۸,۲۴۳	۲۹,۲۱۳	صادرات غیرنفتی
۱۴/۷	۴۴,۲۵۶	۳۸,۵۸۳	۵۲,۴۱۹	۶۵,۰۷۹	۶۱,۱۵۵	۶۸,۷۱۲	واردات کالا (فوب)
-۳۱/۵	۱,۱۷۲	۱,۷۱۱	۲,۲۳۳	۳,۹۴۸	۳,۱۱۱	۲,۶۵۲	گاز و فرآورده‌های نفتی
۱۶/۹	۴۳,۰۸۵	۳۶,۸۷۲	۵۰,۱۸۶	۶۱,۱۳۱	۵۸,۰۴۴	۶۶,۰۶۰	سایر کالا
-۷۱/۷	-۵,۲۲۲	-۳,۰۴۲	-۴,۴۷۲	-۶,۹۸۵	-۷,۱۳۷	-۷,۳۰۷	حساب خدمات
-۱۲/۸	۶۸۵	۷۸۶	۷۶۳	۹۴۳	۱,۰۶۶	۱,۶۶۱	حساب درآمد
۲/۰	۴۱۶	۴۰۸	۵۴۷	۵۱۱	۵۴۱	۵۱۰	حساب انتقالات جاری
-۷۸۲/۸	-۱۴,۱۳۴	۲,۰۷۰	-۲,۵۱۳	-۱,۶۶۴	-۱۱,۵۴۷	-۶,۶۶۴	خالص حساب سرمایه
۳۱/۵	-۵,۶۵۶	-۸,۲۵۵	-۴,۲۷۰	-۵,۶۳۵	-۱,۷۰۳	-۴,۵۴۶	اشتباهات و از قلم افتادگی
-۳۰۹/۰	-۷,۸۷۵	۳,۷۶۸	۲,۲۳۳	۸,۵۶۱	۱۳,۱۸۹	۱۲,۲۱۳	موازنه کل

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف

۱۳۹۵ نسبت به مدت مشابه سال قبل، میانگین قیمت نفت صادراتی ایران در این مدت با ۱۱/۲ درصد کاهش به ۴۳/۳ دلار به ازای هر بشکه رسیده است. به عبارت دیگر تأثیر افزایش میزان صادرات بیش از کاهش قیمت بوده و در مجموع درآمدهای نفتی کشور از محل صادرات در این مدت افزایش یافته است.

در نمودار ۸ میزان و ارزش صادرات نفتی کشور در فصول مختلف سال‌های ۹۵-۱۳۹۳ نشان داده شده است. به دنبال اجرایی شدن برجام در زمستان ۱۳۹۴، هم میزان صادرات نفتی و هم ارزش صادرات نفتی افزایش یافته است. با وجود افزایش ۴۵/۹ درصدی میزان صادرات نفتی در نه ماهه نخست سال

نمودار ۸- میزان و ارزش صادرات نفتی کشور در فصول مختلف سال‌های ۹۵-۱۳۹۳

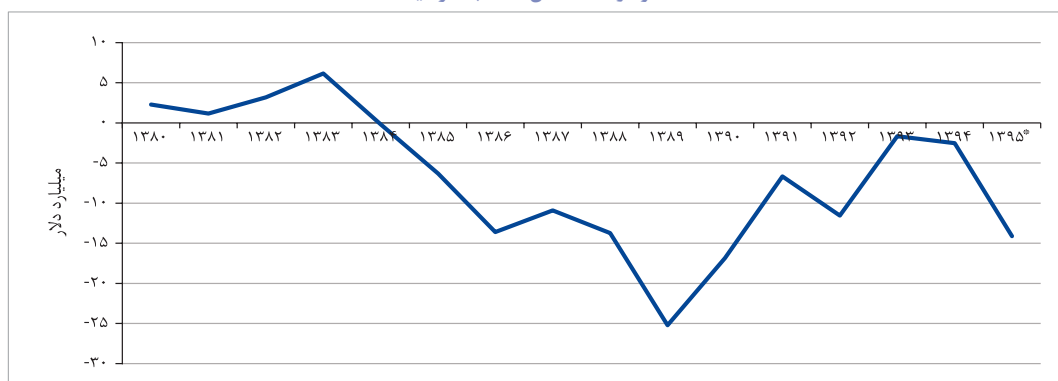


مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۱/۲۰

نمودار ۹ خالص حساب سرمایه را در سال‌های ۹۴-۱۳۸۰ و نه ماهه نخست سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود بعد از سال ۱۳۸۳ خروج سرمایه بیش از ورود آن به کشور بوده و از آن زمان تا پایان سال ۱۳۹۴ در مجموع به طور خالص حدود ۱۰۹/۲ میلیارد دلار سرمایه از کشور خارج شده است.

با وجود افزایش ۲ میلیارد دلاری حساب جاری در ۹ ماه نخست سال ۱۳۹۵ نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۴، کاهش ۱۴/۱ میلیارد دلاری خالص حساب سرمایه در این مدت در کنار سایر عوامل به منفی شدن موازنه کل و کاهش ذخایر بین‌المللی به میزان ۷/۹ میلیارد دلار منجر شد. بدین ترتیب ذخایر خارجی کشور در پایان آذر ۱۳۹۵ به حدود ۱۲۰/۵ میلیارد دلار کاهش یافت.

نمودار ۹- خالص حساب سرمایه



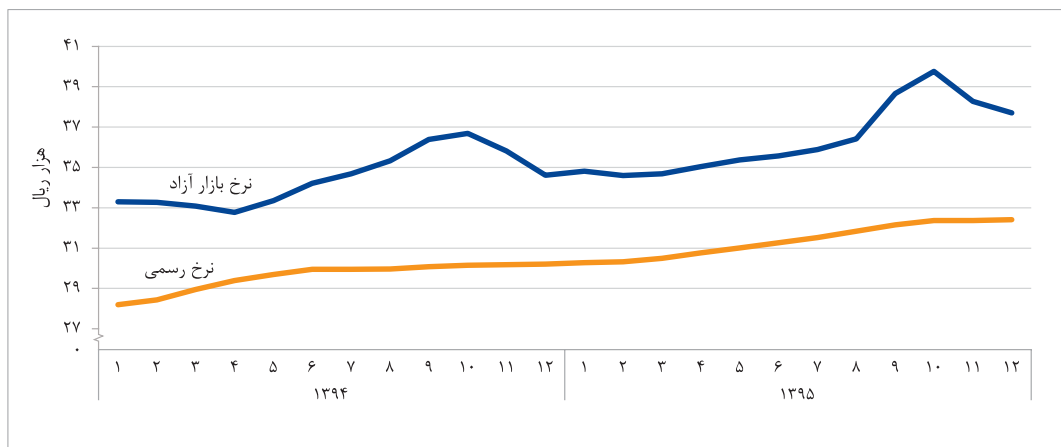
مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف * آمار سال ۱۳۹۵ مربوط به نه ماهه نخست سال است.

میلیارد دلار در قالب ۱۲ پروژه، در جایگاه هفتم کشورهای منطقه خاورمیانه و آفریقا قرار گرفت.

براساس آمارهای ارائه شده توسط وزیر امور اقتصادی و دارایی در تاریخ ۲۸ بهمن ۱۳۹۵، در سال ۱۳۹۵ جلب و تصویب ۷ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی هدف‌گذاری شده بود و در ۱۱ ماه نخست این سال حدود ۱۱ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جلب و تصویب شده که بیش از یک میلیارد دلار آن جذب اقتصاد کشور شده است.^۲ باید توجه داشت که از زمان جلب و تصویب سرمایه‌گذاری خارجی تا زمان جذب منابع مالی و هزینه شدن آنها در کشور یک فاصله زمانی وجود دارد. بنابراین به نظر می‌رسد آمار ارائه شده توسط fDi Markets مربوط به میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تصویب شده، و نه جذب شده، باشد. در سال‌های گذشته اکثر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در قالب بیع متقابل در حوزه نفت و گاز صورت گرفته است. به عنوان مثال در سال ۱۳۹۳ حدود ۷۸/۴ درصد از جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کشور در این قالب بود و ۱۲/۱ درصد تحت قانون حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری خارجی صورت گرفت.

حساب سرمایه تراز پرداخت‌ها عمدتاً شامل انتقالات سرمایه‌ای (بخشش بدهی‌های خارجی یا انتقالات مهاجران)، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌گذاری در سید مالی، سایر سرمایه‌گذاری‌ها و تغییرات ارزش دارایی‌های ذخیره (دارایی‌های خارجی تحت مدیریت بانک مرکزی) می‌شود. با توجه به عدم انتشار جزئیات مربوط به این اجزاء، نمی‌توان با دقت بیشتری به بررسی تغییرات حساب سرمایه پرداخت. با این حال برخی مؤسسات خارجی برآوردی از جذب سرمایه در قالب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را گزارش می‌کنند. یکی از انتشارات روزنامه فایننشیل تایمز با نام fDi Markets از سال ۲۰۰۳ به بعد آمارهای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای مختلف را گزارش می‌کند. در حالی که طبق این گزارش‌ها ایران در سال ۲۰۱۵ در بین ۱۰ کشور اول در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در منطقه خاورمیانه و آفریقا قرار نداشت، در سال ۲۰۱۶ با جذب ۱۲/۲ میلیارد دلار در قالب ۵۹ پروژه و با سهمی ۹ درصدی، در جایگاه دوم منطقه قرار گرفت. بر اساس همین گزارش‌ها مصر با جذب ۴۰/۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۱۶ و با سهمی ۲۸ درصدی جایگاه اول را به خود اختصاص داد. همچنین، ایران در سال ۲۰۱۶ با انجام سرمایه‌گذاری خارجی در سایر کشورها به میزان ۱/۷

نمودار ۱۰- میانگین ماهانه نرخ دلار آمریکا در برابر ریال



مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و صرافی رویال

جدول ۱۸- آمارهای مربوط به نرخ اسمی دلار آمریکا در بازار آزاد در سال‌های ۹۵-۱۳۹۰ (ریال)

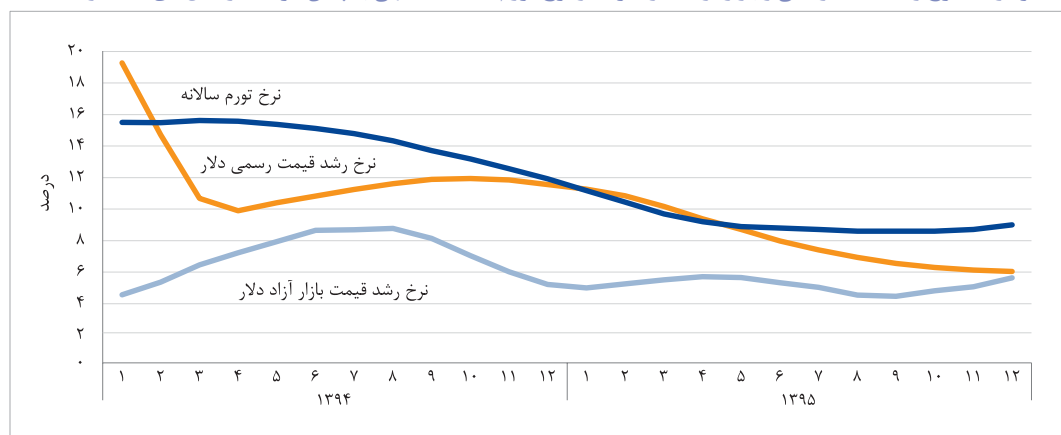
شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	درصد تغییر ۱۳۹۵ به ۱۳۹۴
میانگین	۱۲,۴۰۷	۲۶,۰۷۸	۳۱,۸۳۸	۳۲,۷۸۵	۳۴,۴۸۴	۳۶,۴۸۷	۵/۸
حداکثر	۱۹,۱۴۸	۳۹,۸۰۰	۳۶,۸۲۷	۳۵,۷۰۰	۳۷,۳۰۰	۴۱,۴۵۰	۱۱/۱
حداقل	۱۰,۴۰۳	۱۵,۸۰۰	۲۸,۹۵۰	۳۰,۳۵۴	۳۲,۱۰۰	۳۴,۴۰۰	۷/۲
انحراف معیار	۱,۶۹۹	۷,۴۲۰	۲,۳۴۶	۱,۳۵۱	۱,۳۳۵	۱,۶۶۲	۲۴/۵

مأخذ: بر مبنای آمار اخذشده از صرافی رویال و محاسبات تحقیق

۱۳۹۵ به ۹/۰ درصد رسید که اولین نرخ تورم تک رقمی پایان سال در ۲۶ سال گذشته است. به رغم این دستاورد مهم و نیز کاهش شکاف بین دو نرخ رسمی و بازار آزاد دلار آمریکا به کمتر از ۱۴ درصد در دو مقطع از سال ۱۳۹۵، بازهم یکسان‌سازی نرخ ارز توسط بانک مرکزی که پس از استقرار دولت یازدهم در چندین نوبت وعده داده شده بود در این سال انجام نشد. نمودار ۱۱ نرخ رشد قیمت رسمی و بازار آزاد دلار آمریکا و همچنین نرخ تورم ۱۲ ماهه منتهی به پایان هر ماه را در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

برخلاف نرخ بازار آزاد برابری دلار آمریکا که در سال ۱۳۹۵ به طور متوسط ۰/۷ درصد در ماه رشد داشت، نرخ رسمی آن به طور متوسط در هر ماه ۰/۶ درصد رشد کرد که نشانگر افزایش شکاف بین نرخ ارز رسمی و بازار آزاد در طول سال ۱۳۹۵ است. بررسی تغییرات این دو نرخ نشان می‌دهد شکاف بین آنها در دو مقطع خرداد و شهریور ۱۳۹۵ به کمترین مقدار خود معادل ۱۳/۸ درصد کاهش یافت و در اسفند ماه به بیش از ۱۶ درصد رسید. چنانچه در بخش‌های بعدی به تفصیل خواهد آمد، نرخ تورم ۱۲ ماهه منتهی به پایان هر ماه از مرداد ۱۳۹۴ روند کاهشی را در پیش گرفت و نهایتاً در اسفند

نمودار ۱۱- نرخ رشد قیمت رسمی و بازار آزاد دلار آمریکا و نرخ تورم ۱۲ ماهه منتهی به پایان هر ماه در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵



مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و محاسبات تحقیق

۶ - سیاست‌های پولی و اعتباری

سیاست‌های مناسب از دید شورای پول و اعتبار لزوماً با سیاست‌های مورد نظر بدنه کارشناسی بانک مرکزی یکسان نیست. توفیق سیاست‌های پولی تا حد زیادی به اعتبار سیاست‌گذار پولی وابسته است. این اعتبار به عوامل مختلفی همچون رابطه دولت با بانک مرکزی، استقلال بانک مرکزی، عوامل سیاسی و نیز شهرت افرادی که بر مسند این نهاد پولی هستند بستگی دارد. بدیهی است هرچه در طول زمان عملکرد بانک مرکزی در پیشبرد اهدافی که اعلام کرده است بهبود یابد، شهرت و اعتبار پشتوانه‌ای برای جلب اعتماد عمومی به منظور اجرای سیاست‌های آتی خواهد بود.

کنترل نرخ تورم، ثبات نرخ ارز، کاهش نرخ سود بانکی، کاهش نسبت مطالبات غیرجاری، کنترل مؤسسات مالی غیرمجاز، مدیریت بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی و حذف وجوه اضافه برداشت از اتاق پایاپای چک از جمله دستاوردهای بانک مرکزی در دولت یازدهم (۹۵-۱۳۹۲) بوده که به تقویت اعتبار سیاست‌گذار پولی نسبت به سال‌های قبل از آن کمک کرده است. با این حال درجه تحقق و موفقیت این دستاوردها محل مناقشه است.

در پایان بهمن ماه ۱۳۹۵، رشد پایه پولی کشور به عنوان ابزار سیاست‌گذاری پولی نسبت به انتهای بهمن ۱۳۹۴، معادل ۱۸/۰ درصد بوده که عمده آن از افزایش ۳۵/۳ درصدی بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی نشأت می‌گیرد. براساس آمارهای بانک مرکزی، در بهمن‌ماه ۱۳۹۵ بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی به ۵۹۷/۵ هزار میلیارد ریال رسیده که ۳۳۸/۶ هزار میلیارد ریال سهم دولت و ۲۵۸/۹ هزار میلیارد ریال سهم شرکت‌ها و مؤسسات دولتی است. رقم بدهی‌های دولت به بانک مرکزی در بهمن سال ۱۳۹۵ در بازه‌ای یک ساله ۲۸/۳ درصد رشد کرده است که این رقم برای بهمن‌ماه سال ۱۳۹۴ معادل ۱۷/۱ درصد گزارش شده بود. با این حال به دلیل افت ۵/۸ درصدی بدهی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی و رشد ۲۰/۷ درصدی سپرده‌های بخش دولتی، خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی ۶/۰ درصد کاهش یافته و از رشد پایه پولی کاسته است. در طول یک سال منتهی به بهمن ۱۳۹۵، اگر چه دارایی‌های خارجی بانک مرکزی رشد ناچیز ۰/۱ درصدی داشته، به دلیل کاهش ۶/۶ درصدی بدهی‌های ارزی آن، خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی ۶/۳ درصد افزایش یافته و دلیل دیگری برای افزایش پایه پولی بوده است. جدول ۱۹ اجزای منابع پایه پولی و مصارف نقدینگی به همراه نرخ رشد آن‌ها را نمایش می‌دهد.

به مجموعه سیاست‌هایی که با استفاده از ابزارهای مرتبط با بازار پول و اعتبار جهت تحقق برخی اهداف کلان اقتصادی توسط بانک‌های مرکزی اجرا می‌گردد، سیاست پولی گفته می‌شود که سیاست‌های ارزی و اعتباری نیز در ذیل آن تعریف می‌شوند. در اجرای سیاست پولی، بانک مرکزی می‌تواند مستقیماً از قدرت تنظیم‌کنندگی خود استفاده کند یا به عنوان انتشار دهنده پول پر قدرت (اسکناس و مسکوک و سپرده‌های نزد بانک مرکزی) به طور غیرمستقیم شرایط بازار پول را تحت تأثیر قرار دهد. در ایران کنترل نرخ سود بانکی و سقف اعتباری از مهمترین ابزارهای مستقیم، و نسبت سپرده قانونی، سپرده ویژه بانک‌ها نزد بانک مرکزی و اوراق مشارکت منتشر شده توسط بانک مرکزی (عملیات بازار باز) از مهمترین ابزارهای غیرمستقیم سیاست پولی هستند.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بر آن است که با اجرای سیاست‌های پولی و اعتباری شرایطی مساعد برای رشد اقتصادی کشور فراهم سازد و در اجرای برنامه‌های مختلف تثبیت و توسعه اقتصادی پشتیبان دولت باشد. رویکرد کلی سیاست‌های بانک مرکزی در سال‌های اخیر بر ارتقای انضباط پولی، مدیریت مناسب نقدینگی، حفظ ثبات بازار ارز، تأمین مالی سالم اقتصاد و هدایت منابع به سمت فعالیت‌های تولیدی و حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط استوار بوده است. بر اساس فصل دوم قانون پولی و بانکی کشور، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان تنظیم‌کننده نظام پولی و اعتباری کشور وظایفی از جمله نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، نظارت و تنظیم مقررات مربوط به معاملات ارزی، و نظارت بر ورود و خروج پول رایج ایران و تنظیم مقررات مربوط به آن را به عهده دارد. همچنین به عنوان بانک‌دار دولت، موظف به انجام وظایفی از جمله فروش و بازپرداخت اصل و بهره انواع اوراق قرضه دولتی و اسناد خزانه به عنوان عامل دولت، و نگاهداری حساب‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت است.

یکی از مهمترین چالش‌های موجود در زمینه سیاست‌گذاری پولی در ایران، محدودیت ابزار سیاست پولی سازگار با قانون بانکداری بدون ربا است. از آن گذشته کنترل ابزارهای موجود نیز به طور کامل در اختیار بانک مرکزی نیست. برای مثال ابزار اصلی سیاست پولی در ایران نرخ تغییرات پایه پولی است که از کانال‌های مختلف تحت تأثیر سیاست‌های مالی دولت قرار می‌گیرد و نمی‌تواند به طور مستقل توسط بانک مرکزی تعیین شود. علاوه بر این، بالاترین مرجع و متولی سیاست‌گذاری پولی در ایران شورای پول و اعتبار است که اعضای حقوقی تعیین شده برای آن منافع سازمانی متفاوتی دارند. در نتیجه

جدول ۱۹ - منابع پایه پولی و مصارف نقدینگی به همراه نرخ رشد آن‌ها نسبت به زمان مشابه سال قبل

رشد (درصد)		مانده (هزار میلیارد ریال)				
بهمن ۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۲	بهمن ۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	
۱۸/۱	۱۶/۸	۱۰/۷	۱,۷۳۴/۱	۱,۵۳۲/۴	۱,۳۱۱/۵	پایه پولی
۶/۳	۲۱/۳	-۵/۶	۱,۸۸۰/۹	۱,۹۲۱/۹	۱,۵۸۴/۷	خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی
-۶/۰	۲۷۴/۲	-۱۴/۰	۱۸۵/۱	۱۲۴/۶	۳۳/۳	خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی
۳۵/۳	-۲/۶	۴۲/۴	۱,۱۵۴/۹	۸۳۶/۱	۸۵۸/۰	بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی
۱۰/۰	۱۵/۹	۲/۶	-۱,۴۸۶/۸	-۱,۳۵۰/۲	-۱,۱۶۴/۵	خالص سایر اقلام
۲۴/۱	۳۰/۰	۲۲/۳	۱۲,۱۱۰/۹	۱۰,۱۷۲/۸	۷,۸۲۳/۹	نقدینگی
۲۳/۳	۱۳/۲	۱/۰	۱,۵۲۲/۶	۱,۳۶۷/۰	۱,۲۰۷/۶	پول
۲۴/۲	۳۳/۱	۲۷/۲	۱۰,۵۸۸/۳	۸,۸۰۵/۸	۶,۶۱۶/۳	شبه پول

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۱/۲۰

مشابه سال قبل از آن ۲۳/۳ درصد رشد کرده است. این در حالی است که رشد آن در یک سال منتهی به بهمن ۱۳۹۴ معادل ۱۰/۴ درصد بوده است. شبه‌پول در بهمن ۱۳۹۵ به ۱۰,۵۸۸ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به زمان مشابه سال قبل ۲۴/۲ درصد رشد نشان می‌دهد. در ۱۲ ماه منتهی به بهمن ۱۳۹۴ رشد شبه‌پول حدود ۳۲ درصد بوده است. بنابراین در این مدت رشد پول افزایش یافته در حالی که از شدت رشد شبه‌پول کاسته شده است.

چنانکه در جدول ۱۹ مشاهده می‌شود، نقدینگی کشور در انتهای بهمن ۱۳۹۵ به ۱۲,۱۱۱ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به زمان مشابه سال قبل ۲۴/۱ درصد رشد داشته است. این رشد بیشتر نقدینگی نسبت به پایه پولی به معنای افزایش ضریب فزاینده نقدینگی به ۷/۰ بوده است. در این زمان ۸۷/۴ درصد از نقدینگی را شبه‌پول یا همان سپرده‌های غیرداری و مابقی آن را پول تشکیل داده است. حجم پول، شامل اسکناس و مسکوک در دست اشخاص و سپرده‌های دیداری، در بهمن ماه به ۱,۵۲۳ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به زمان

۶.۱ - منابع و مصارف بانکی

رسید، منابع در اختیار بانکها جهت اعطای تسهیلات، یعنی سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی، در این زمان به ۱۱,۳۷۴/۱ هزار میلیارد ریال بالغ شد که نسبت به پایان سال ۱۳۹۴ افزایشی ۱۸/۸ درصدی را نشان می‌دهد. این نرخ رشد کمترین رشد سالانه مانده سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی در دوره ۷ ساله قبل از آن محسوب می‌شود. در جدول ۲۰ مانده تسهیلات و سپرده‌های ریالی و ارزی بانکها و مؤسسات اعتباری در سال‌های ۹۵-۱۳۸۶ نشان داده شده است.

براساس آمارهای اعلام شده از سوی بانک مرکزی، مانده سپرده‌های ریالی و ارزی بانکها و مؤسسات اعتباری در پایان سال ۱۳۹۵ به ۱۲,۷۲۸/۴ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به پایان سال ۱۳۹۴ حدود ۱۹/۹ درصد افزایش نشان می‌دهد. این نرخ رشد، کمتر از میانگین رشد در ۵ سال منتهی به سال ۱۳۹۴ است که دلیل اصلی آن اضافه شدن پوشش آماری سپرده‌های برخی بانکها و مؤسسات اعتباری در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ بوده است. با در نظر گرفتن نرخ ذخیره قانونی سپرده‌ها که در انتهای سال ۱۳۹۵ به ۱۰/۶ درصد

جدول ۲۰- مانده تسهیلات و سپرده‌های ریالی و ارزی بانکها و مؤسسات اعتباری در پایان سال

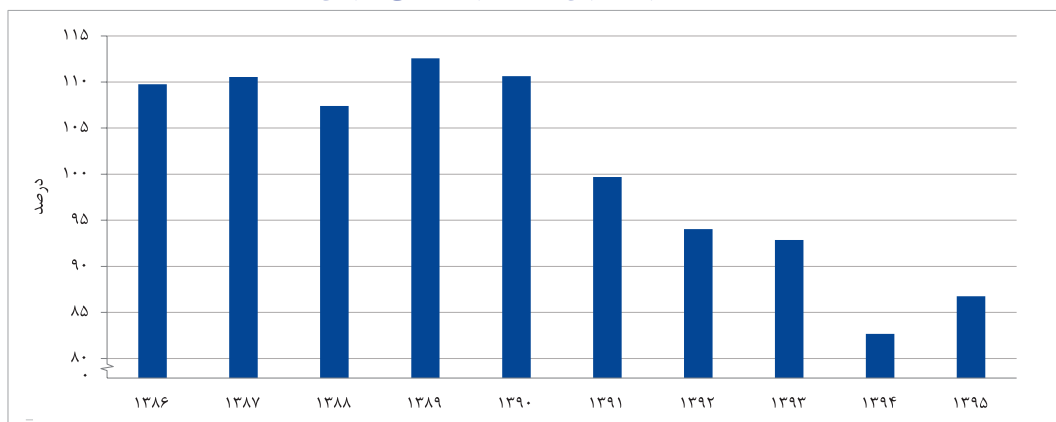
نسبت ذخیره قانونی (درصد)	تسهیلات		سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی		سپرده‌ها		
	تغییر (درصد)	مبلغ (هزار میلیارد ریال)	تغییر (درصد)	مبلغ (هزار میلیارد ریال)	تغییر (درصد)	مبلغ (هزار میلیارد ریال)	
۱۴/۲	۳۶/۴	۱,۶۴۰/۸	۳۰/۱	۱,۴۹۴/۷	۲۹/۹	۱,۷۴۱/۴	۱۳۸۶
۱۳/۸	۱۲/۹	۱,۸۵۲/۴	۱۲/۱	۱,۶۷۵/۸	۱۱/۶	۱,۹۴۳/۳	۱۳۸۷
۱۲/۱	۲۳/۶	۲,۲۸۹/۶	۲۷/۲	۲,۱۳۱/۶	۲۴/۸	۲,۴۲۴/۴	۱۳۸۸
۱۱/۴	۳۸/۸	۳,۱۷۷/۹	۳۲/۴	۲,۸۲۳/۲	۳۱/۵	۳,۱۸۷/۷	۱۳۸۹
۱۱/۱	۱۹/۷	۳,۸۰۳/۷	۲۱/۸	۳,۴۳۸/۳	۲۱/۳	۳,۸۶۷/۰	۱۳۹۰
۱۱/۵	۱۵/۴	۴,۳۹۰/۶	۲۸/۱	۴,۴۰۳/۷	۲۸/۷	۴,۹۷۷/۳	۱۳۹۱
۱۱/۱	۳۰/۳	۵,۷۱۹/۳	۳۸/۱	۶,۰۸۱/۱	۳۷/۵	۶,۸۴۴/۲	۱۳۹۲
۱۱/۴	۱۷/۸	۶,۷۳۹/۷	۱۹/۳	۷,۲۵۷/۰	۱۹/۷	۸,۱۹۲/۸	۱۳۹۳
۹/۸	۱۷/۵	۷,۹۱۶/۱	۳۱/۹	۹,۵۷۳/۹	۲۹/۶	۱۰,۶۱۹/۰	۱۳۹۴
۱۰/۶	۲۴/۶	۹,۸۶۶/۶	۱۸/۸	۱۱,۳۷۴/۱	۱۹/۹	۱۲,۷۲۸/۴	۱۳۹۵

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۲/۲۵

چندانی نداشت و در نتیجه نسبت مذکور به حداقل خود در ۱۰ سال اخیر یعنی ۸۲/۷ درصد کاهش یافت. در سال ۱۳۹۵ این روند برعکس شد و نرخ رشد تسهیلات از نرخ رشد سپرده‌ها پیشی گرفت که در نتیجه این نسبت با ۴/۰ واحد درصد افزایش به ۸۶/۷ درصد رسید. نمودار ۱۲ نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی را در سال‌های ۹۵-۱۳۸۶ نشان می‌دهد.

همانطور که در این جدول مشاهده می‌شود از سال ۱۳۹۰ تا پایان سال ۱۳۹۴ رشد مانده تسهیلات اعطا شده از سوی بانکها کمتر از رشد سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی بوده که در نتیجه آن نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی به طور مستمر کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۴ برخلاف رشد قابل توجه سپرده‌ها نسبت به سال قبل از آن، نرخ رشد تسهیلات تغییر

نمودار ۱۲- نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی در پایان سال‌های ۹۵-۱۳۸۶



مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۲/۲۵

می‌دهد. همانطور که در این جدول مشاهده می‌شود بدهی بخش غیردولتی، سایر دارایی‌ها و دارایی‌های خارجی به ترتیب با سهم ۳۰/۳، ۴۴/۰ و ۱۱/۴ درصد بیشترین سهم از مجموع دارایی‌ها را تشکیل می‌دهند. بدهی بخش غیردولتی به بانکها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (مانده تسهیلات پرداخت شده) به

در جدول ۲۱ خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانکها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در پایان بهمن ۱۳۹۵ نشان داده شده است. مجموع دارایی‌ها (بدهی‌ها) در پایان بهمن ۱۳۹۵ به ۲۰,۳۸۲/۰ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به اسفند ۱۳۹۴ حدود ۱۵/۴ درصد و نسبت به بهمن ۱۳۹۴ حدود ۱۸/۸ درصد افزایش نشان

به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی را تشکیل داده و بدهی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی تنها ۲/۴ درصد در آن سهم داشته است. افزایش ۳۳/۵ درصدی بدهی بخش دولتی به بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی نسبت به بهمن ۱۳۹۴، با سهم از رشدی ۱۳/۵ واحد درصدی بیشترین نقش را در افزایش بدهی بخش دولتی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری ایفا کرده است. از سوی دیگر در همین مدت بدهی بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی با رشدی ۱۹۳/۹ درصدی، منشاء رشد ۳۱/۳ واحد درصدی از افزایش ۳۵/۳ درصدی بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی بوده است.

عنوان یکی از عوامل مؤثر بر عرضه نقدینگی در پایان بهمن ۱۳۹۵ نسبت به پایان اسفند ۱۳۹۴ حدود ۲۱/۹ درصد و نسبت به بهمن ۱۳۹۴ حدود ۲۵/۸ درصد افزایش یافت. با افزایش ۲۳/۴ درصدی بدهی بخش دولتی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی و کاهش ۱۹/۹ درصدی وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی نزد آنها در پایان بهمن ۱۳۹۵ نسبت به پایان سال ۱۳۹۴، خالص بدهی بخش دولتی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی حدود ۳۷/۳ درصد و نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۴ حدود ۴۴/۰ درصد افزایش یافت. لازم به ذکر است که در پایان بهمن ۱۳۹۵ بدهی دولت حدود ۹۷/۶ درصد از بدهی بخش دولتی

جدول ۲۱- خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در پایان بهمن ۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

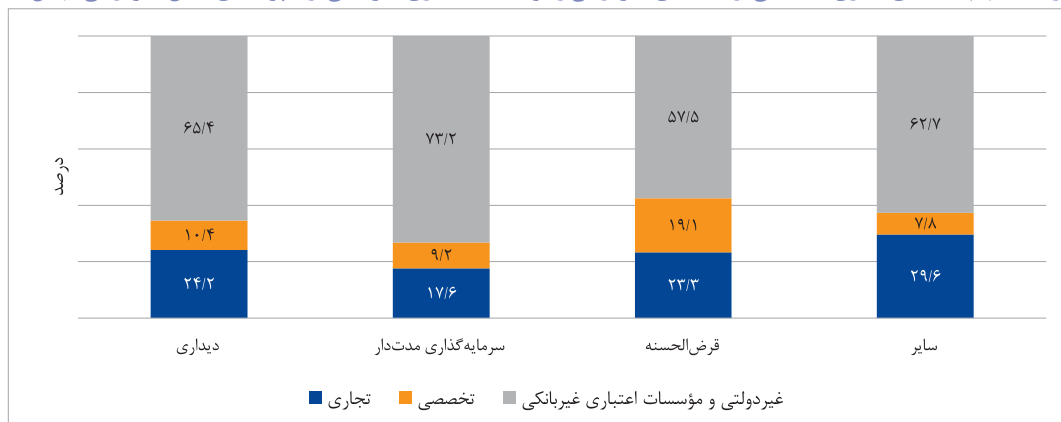
شرح	مانده	سهم بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (درصد)			درصد تغییر نسبت به
		تجاری	تخصصی	غیردولتی و غیربانکی	
دارایی‌ها					
دارایی‌های خارجی	۲,۳۲۲/۹	۱۴/۵	۲۳/۲	۶۲/۳	۹/۱
اسکناس و مسکوک	۱۱۴/۱	۴۴/۱	۸/۸	۴۷/۲	۹/۲
سپرده نزد بانک مرکزی	۱,۲۹۸/۳	۱۸/۶	۶/۵	۷۴/۹	۲۲/۱
بدهی بخش دولتی	۱,۵۰۲/۹	۲۶/۲	۳۱/۸	۴۲/۰	۲۸/۰
بدهی بخش غیردولتی	۸,۹۷۲/۳	۱۵/۴	۲۲/۸	۶۱/۸	۲۵/۸
سایر دارایی‌ها	۶,۱۷۱/۵	۱۹/۱	۸/۶	۷۲/۳	۱۱/۱
بدهی‌ها					
سپرده‌های بخش غیردولتی	۱۱,۷۸۹/۲	۱۸/۷	۹/۸	۷۱/۵	۲۴/۶
بدهی به بانک مرکزی	۱,۱۵۴/۹	۱۲/۷	۵۲/۲	۳۵/۱	۳۵/۳
وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی	۲۳۸/۱	۳۳/۸	۵۰/۶	۱۵/۶	-۱۹/۶
حساب سرمایه	۷۵۲/۵	۱۸/۸	۱۹/۲	۶۱/۹	۵/۳
وام‌ها و سپرده‌های ارزی	۱,۸۱۶/۲	۱۳/۲	۲۲/۷	۶۴/۱	۱۲/۱
سایر بدهی‌ها	۴,۶۳۱/۱	۱۶/۵	۲۷/۱	۵۶/۴	۹/۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۱/۲۰

به عنوان جزء دیگری از دارایی‌ها، سپرده قانونی و سپرده دیداری بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی نزد بانک مرکزی در پایان بهمن ۱۳۹۵ نسبت به پایان سال ۱۳۹۴ به ترتیب ۲۱/۱ و ۱۰/۷ درصد افزایش و نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۴ به ترتیب ۲۴/۱ درصد افزایش و ۶/۷ درصد کاهش یافتند. در نهایت، سایر دارایی‌ها نیز که شامل اقلامی از جمله دارایی‌های ملکی و سهام بنگاه‌های تحت مالکیت بانک‌ها است، برخلاف رشد قابل توجه ۴۳/۰ درصدی در بازه زمانی بهمن ۱۳۹۳ تا بهمن ۱۳۹۴، در بازه زمانی بهمن ۱۳۹۴ تا بهمن ۱۳۹۵ تنها ۱۱/۱ درصد رشد داشته است.

سپرده‌های بخش غیردولتی، سایر بدهی‌ها، و وام‌ها و سپرده‌های ارزی به ترتیب با سهم ۵۷/۸، ۲۲/۷ و ۸/۹ درصدی بیشترین سهم از بدهی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی را در پایان بهمن ۱۳۹۵ به خود اختصاص دادند. سپرده‌های بخش غیردولتی به تفکیک چهار نوع سپرده دیداری، سرمایه‌گذاری مدت‌دار، قرض‌الحسنه و سایر گزارش می‌شوند. نمودار ۱۳ سهم سه گروه بانک‌های تجاری، بانک‌های تخصصی، و بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی را از این سپرده‌ها به تفکیک نشان می‌دهد.

نمودار ۱۳- سهم بانک‌های تجاری، تخصصی، و بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی از سپرده‌های بخش غیردولتی، بهمن ۱۳۹۵

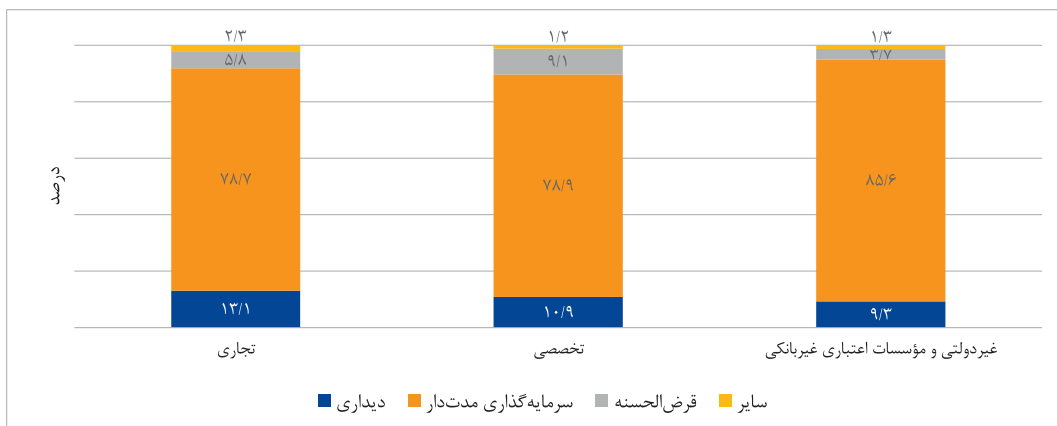


مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۱/۲۰

در فاصله زمانی بهمن ۱۳۹۴ تا بهمن ۱۳۹۵ از ۱۴/۲ درصد به ۱۸/۸ درصد افزایش یافت و در مقابل از سهم بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی کاسته شد. همچنین با توجه به رشد بالای وام‌ها و سپرده‌های ارزی نزد بانک‌های تجاری و تخصصی، سهم آنها از مجموع وام‌ها و سپرده‌های ارزی نزد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی افزایش یافت. جزء سایر بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی نیز برخلاف رشد قابل توجه ۲۹/۷ درصدی در بازه زمانی بهمن ۱۳۹۳ تا بهمن ۱۳۹۴، در بازه زمانی بهمن ۱۳۹۴ تا بهمن ۱۳۹۵ تنها ۹/۸ درصد رشد داشت.

نمودار ۱۴ نیز سهم هر کدام از انواع سپرده‌ها را در ترازنامه این گروه نشان می‌دهد. همانطور که در این نمودارها مشخص است، بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی بیشترین سهم را در هر یک از چهار نوع سپرده دارند. همچنین سهم سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار در ترازنامه بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی بیش از سهم آن در بانک‌های تجاری و تخصصی است. سهم سپرده‌های دیداری و قرض‌الحسنه نیز به ترتیب در ترازنامه بانک‌های تجاری و تخصصی بیش از دو گروه دیگر است. سهم بانک‌های تجاری از حساب سرمایه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی

نمودار ۱۴- سهم انواع سپرده‌ها از سپرده‌های بخش غیردولتی نزد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی، بهمن ۱۳۹۵



مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۱/۲۰

۶.۲ - تسهیلات پرداخت شده و مطالبات غیر جاری شبکه بانکی

درصد بود که تغییر محسوسی نسبت به سال قبل از آن نشان نمی‌دهد. به موازات استمرار رکود موجود در بخش ساختمان، سهم تسهیلات دریافتی بخش مسکن و ساختمان از ۱۰/۳ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۹/۱ درصد در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. جدول ۲۲ جزئیات تسهیلات پرداختی بانک‌ها به بخش‌های مختلف اقتصادی را در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

حجم تسهیلات پرداختی بانک‌ها در طول سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۵,۴۸۳/۷ هزار میلیارد ریال بود که با ۱,۳۱۰/۵ هزار میلیارد ریال افزایش نسبت به سال ۱۳۹۴، حاکی از رشد ۳۱/۴ درصدی است، در حالی که رشد تسهیلات پرداختی در سال ۱۳۹۴ معادل ۲۲/۲ درصد بود. سهم بخش‌های کشاورزی، صنعت و معدن، و خدمات و بازرگانی از این تسهیلات در سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۸/۵، ۲۹/۳ و ۵۲/۹

جدول ۲۲- تسهیلات پرداختی بانک‌ها در سال ۱۳۹۵ به تفکیک بخش و هدف از دریافت (هزار میلیارد ریال - درصد)

کل بخش‌ها	کشاورزی		صنعت و معدن		مسکن و ساختمان		بازرگانی		خدمات		متفرقه	
	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ
ایجاد	۱۴/۶	۶۷/۹	۷/۹	۱۲۷/۸	۱۵/۳	۷۶/۶	۳/۷	۲۷/۰	۱۰/۷	۲۳۴/۰	۰/۹	۲۵/۳
سرمایه در گردش	۳۳/۶	۳۳۶/۱	۸۲/۳	۱,۳۲۵/۰	۲۸/۰	۱۴۰/۳	۷/۷	۵۱۹/۳	۱,۱۸۹/۸	۵۴/۶	۱/۳	۳۸/۳
تعمیر	۱/۳	۱/۳	۰/۳	۴/۷	۱۲/۲	۶۱/۱	۰/۳	۲/۳	۲۱/۰	۱/۰	۰/۰	۰/۲
توسعه	۲۸/۵	۲۸/۵	۴/۰	۶۳/۸	۳/۴	۱۷/۰	۳/۳	۲۴/۱	۱۰۵/۸	۴/۹	۰/۱	۲/۴
خرید کالای شخصی	۱۴/۵	۱۴/۵	۲/۱	۳۴/۳	۲/۸	۱۳/۸	۶/۲	۴۴/۹	۳۷۴/۳	۱۷/۲	۰/۱	۳/۵
خرید مسکن	۱/۰	۱/۰	-/۴	۶/۹	۳۵/۶	۱۷۸/۵	۱/۴	۱۰/۱	۲۴/۲	۱/۱	۰/۰	۰/۸
سایر	۱۷/۴	۱۷/۴	۲/۹	۴۶/۸	۲/۸	۱۳/۸	۱۳/۳	۹۶/۶	۲۲۹/۷	۱۰/۵	۱/۰	۲۹/۵
جمع	۴۶۶/۸	۴۶۶/۸	۱۰۰/۰	۱,۶۰۹/۲	۱۰۰/۰	۵۰۱/۱	۱۰۰/۰	۷۲۴/۳	۲,۱۷۸/۸	۱۰۰/۰	۳/۴	۱۰۰/۰

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی و هدف از دریافت طی ۱۲ ماهه سال ۱۳۹۵

درصدی از کل تسهیلات را به خود اختصاص داد. سهم تسهیلات پرداخت شده جهت تأمین سرمایه در گردش در بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۵ معادل ۸۲/۳ درصد بوده است. این سهم در سال ۱۳۹۳ معادل ۸۰/۹ و در سال ۱۳۹۴ معادل ۸۲/۲ درصد بود. به این ترتیب بانک مرکزی در زمینه هدایت بانک‌ها به سمت ارایه تسهیلات کوتاه‌مدت برای تأمین سرمایه در گردش در راستای استفاده از ظرفیت‌های تولید و ایجاد رونق اقتصادی تا حدودی موفق بوده است. در سال ۱۳۹۵ تنها ۹/۷ درصد از منابع بانک‌ها به مصرف ایجاد

از سال ۱۳۹۳ بانک مرکزی به منظور هدایت منابع سیستم بانکی به سمت تسهیلات کوتاه مدت سرمایه در گردش، سپرده‌گذاری بلندمدت بیش از یک ساله را در بانک‌ها ممنوع کرد. به این ترتیب در سال ۱۳۹۴ تسهیلات پرداختی با هدف تأمین سرمایه در گردش رشد ۲۷/۲ درصدی داشت و سهم ۶۳/۱ درصدی از کل تسهیلات پرداختی را به خود اختصاص داد. در سال ۱۳۹۵ نیز تسهیلات پرداخت شده بابت تأمین سرمایه در گردش با رشد ۳۳/۳ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۴ به سطح ۳,۵۱۲ هزار میلیارد ریال رسید و سهم ۶۴/۰

در بهمن ماه ۱۳۹۵ کاهش ۰/۲ واحد درصدی نسبت به زمان مشابه سال ۱۳۹۴ داشته است. پس از عقد مشارکت مدنی، فروش اقساطی با سهم ۲۴/۹ درصدی در رتبه دوم قرار دارد که سهم آن نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۴ بدون تغییر باقی مانده است. سهم عقد مرابحه در تسهیلات بانکی به مرور در حال افزایش است. این عقد که برای اولین بار در سال ۱۳۹۴ به انواع عقود تسهیلات اضافه شد و سهمی ۳/۷ درصدی از کل تسهیلات را در بهمن ماه ۱۳۹۴ به خود اختصاص داد، در بهمن ماه ۱۳۹۵ سهمی ۵/۲ درصدی از کل تسهیلات داشته است. در مقابل، عقد استصناع که همزمان با عقد مرابحه به عقود تسهیلاتی موجود در کشور اضافه شده، در این ۲ سال هیچ سهمی در تسهیلات بانکی نداشته است. جدول ۲۳ سهم عقود مختلف تسهیلات را در نظام بانکی تا پایان بهمن ماه سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

طرح‌های جدید رسیده و این رقم ۰/۴ واحد درصد کمتر از سال ۱۳۹۴ بوده است. بنابراین در کنار اهمیت تأمین سرمایه در گردش توسط سیستم بانکی و استفاده از ظرفیت‌های خالی تولید، لازم است که نقش بازار سرمایه در تأمین مالی طرح‌های ایجاد تقویت شود تا رشد اقتصادی از این منظر لطمه نخورد. علاوه بر تسهیلات پرداخت شده بابت ایجاد طرح‌های جدید، تسهیلات پرداخت شده بابت خرید مسکن نیز عمدتاً ماهیت بلندمدت داشته و به ویژه با توجه به عدم وجود ابزار تبدیل این تسهیلات به اوراق در ایران، باعث قفل شدن منابع سیستم بانکی می‌شوند. حدود ۴ درصد از کل تسهیلات پرداخت شده سیستم بانکی در سال ۱۳۹۵ صرف خرید مسکن شده است.

بررسی ترکیب مانده تسهیلات اعطایی سیستم بانکی در پایان بهمن ماه سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که عقد مشارکت مدنی با سهم ۴۲/۱ درصدی بخش عمده تسهیلات پرداختی بانک‌ها را تشکیل داده است. البته سهم این نوع تسهیلات

جدول ۲۳ - سهم عقود مختلف از مانده تسهیلات بانکی در پایان بهمن ماه ۱۳۹۵ (درصد)

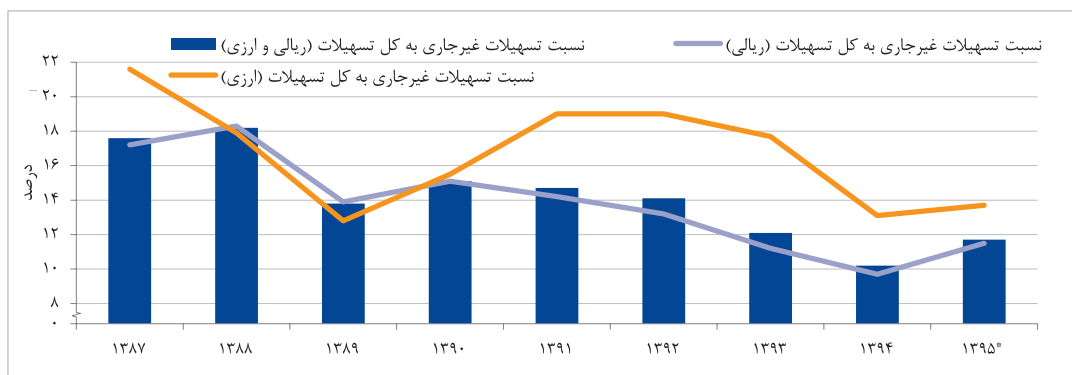
نوع عقد	بانک‌های تجاری	بانک‌های تخصصی	بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری	مجموع بانک‌ها و مؤسسات اعتباری
قرض الحسنه	۷/۴	۲/۳	۵/۵	۵/۰
مضاربه	۳/۷	۰/۴	۲/۰	۱/۹
سلف	۱/۱	۰/۷	۰/۰	۰/۳
مشارکت مدنی	۳۴/۳	۲۰/۵	۵۲/۱	۴۲/۱
جعاله	۸/۱	۴/۲	۲/۳	۳/۶
فروش اقساطی	۲۱/۶	۵۹/۳	۱۱/۹	۲۴/۳
مرابحه	۷/۲	۲/۳	۵/۸	۵/۲
اجاره به شرط تملیک	۰/۹	۰/۲	۰/۲	۰/۳
مشارکت حقوقی	۲/۹	۱/۲	۴/۴	۳/۵
سرمایه‌گذاری مستقیم	۱/۸	۰/۳	۱/۰	۰/۹
سایر	۱۱/۰	۸/۵	۱۴/۸	۱۲/۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۱/۲۰

۱۳۹۴ بوده است. این امر می‌تواند نشانه‌ای از رشد بنگاهداری بانک‌ها باشد. باید توجه داشت که بخش قابل توجهی از تسهیلات پرداخت شده توسط بانک‌ها در سال‌های گذشته به سیستم بانکی بازپرداخت نشده و این موضوع را می‌توان در نسبت مطالبات غیرجاری بانک‌ها به کل تسهیلات مشاهده کرد. نمودار ۱۵ نسبت مطالبات غیرجاری بانک‌ها به کل تسهیلات را از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۵ به تصویر می‌کشد.

با توجه به این که نرخ انواع عقود تسهیلات توسط بانک مرکزی به صورت دستوری تعیین شده و عقد مشارکت مدنی نرخ بالاتری نسبت به سایر عقود دارد، طبیعی است بخش قابل توجهی از تسهیلات بانک‌ها به این عقد اختصاص یابد. البته شورای پول و اعتبار از تیر ماه ۱۳۹۵ نرخ عقود مشارکتی و غیرمشارکتی را یکسان و معادل ۱۸/۰ درصد تعیین کرد. در سال ۱۳۹۵ عقود سرمایه‌گذاری مستقیم و مشارکت حقوقی در مجموع سهمی ۴/۴ درصدی از مانده کل تسهیلات داشته‌اند که ۰/۳ واحد درصد بالاتر از مدت مشابه سال

نمودار ۱۵ - نسبت مطالبات غیرجاری بانک‌ها به کل تسهیلات



مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، شماره‌های مختلف * آمار سال ۱۳۹۵ مربوط به نه ماهه نخست سال است.

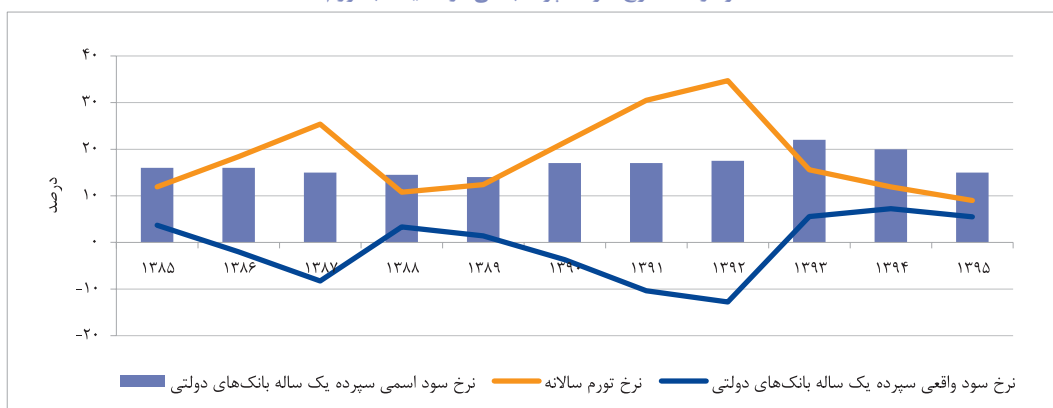
این نسبت مجدداً در سال ۱۳۹۵ افزایش یافت و در پایان پاییز این سال به ۱۳/۷ درصد رسید. در مجموع نسبت تسهیلات غیرجاری ارزی و ریالی به کل تسهیلات در پایان پاییز ۱۳۹۵ معادل ۱۱/۷ درصد بود که در محدوده خطرناک برای

مشاهده می‌شود که پس از شوک ارزی سال ۱۳۹۱ و به دنبال تحریم‌های اقتصادی، نسبت تسهیلات غیرجاری ارزی به کل تسهیلات ارزی به شدت افزایش یافت، اما ثبات ارزی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۴ تاحدودی باعث کاهش این نسبت شد.

پُریسک از طرف آنها می‌شود نیز در شکل‌گیری این معضل نقش داشته‌اند. مطالبات غیرجاری تنها زیرمجموعه دارایی‌های راكد بانک‌ها نیست. انواع بدهی بخش دولتی، از جمله اوراق مشارکت دولتی در اختیار بانک‌ها و وثایق تملیکی نیز نقش قابل توجهی در راكد شدن منابع بانک‌ها داشته‌اند. در بهمن ماه ۱۳۹۵ بدهی بخش دولتی به شبکه بانکی حدود ۲۳/۶ درصد از مانده تسهیلات اعطایی بوده که البته ۰/۲ واحد درصد نسبت به اسفند ماه سال ۱۳۹۴ کمتر است.

اندکی کاهش از ۷/۲ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۵/۵ درصد در سال ۱۳۹۵ رسید. نمودار ۱۶ نرخ سود بانکی را در مقایسه با نرخ تورم سالانه در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

نمودار ۱۶ - نرخ سود سپرده بانکی در مقایسه با تورم



مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سری‌های زمانی و نماگرهای اقتصادی

این نرخ از سال ۱۳۹۳ به بعد مثبت شده است و حالا اقتصاد ایران با معضل نرخ سود واقعی بالا مواجه است. این روند هم اثر منفی بر سرمایه‌گذاری دارد و هم به تشدید وضعیت بحرانی بانک‌ها دامن می‌زند. بانک مرکزی با تزریق منابع به بازار بین بانکی در صدد کاهش نرخ‌های سود بانکی برآمد، اما علی‌رغم توفیق اولیه در کاهش نرخ‌های سود در بازار بین بانکی، در یک سال اخیر کاهش چندانی در این نرخ دیده نمی‌شود و نرخ سود ۱۹/۲ درصدی این بازار در پایان سال ۱۳۹۵ هنوز بسیار بالا بوده است. حتی در مقطعی در نیمه دوم سال ۱۳۹۵ نرخ‌های سود به محدوده ۲۰ تا ۲۵ درصد در بازار بین بانکی افزایش یافتند. مشکلات ساختاری بانک‌ها نقش اصلی را در بالا ماندن نرخ سود در بازار بین بانکی ایفا می‌کنند.

اما در واقعیت بانک‌ها از نرخ‌های تعیین شده شورای پول و اعتبار در سال ۱۳۹۵ تبعیت نکرده و نرخ‌های سود بالاتر از ۱۸/۰ درصد را برای جذب سپرده ارائه دادند و بسیاری از بانک‌ها با تأسیس صندوق‌های سرمایه‌گذاری با درآمد ثابت نرخ‌های بالاتر از ۲۰ درصد را پیشنهاد داده و منابع جذب شده را صرف سپرده‌گذاری مجدد در بانک‌ها کردند. نرخ سود اسناد خزانه اسلامی که علی‌القاعده بدون ریسک محسوب شده و لذا باید پایین‌ترین نرخ بازدهی را داشته باشد، در این سال حدود ۲۳ درصد بوده که حاکی از عدم کاهش نرخ سود در سیستم بانکی می‌باشد. به این ترتیب نرخ سود بانکی در سال ۱۳۹۵ بسیار بالاتر از ارقام اعلام شده از سوی بانک مرکزی بوده و با توجه به کاهش تورم، از افزایش شدید نرخ سود واقعی حکایت دارد. پس از سال‌ها تجربه منفی بودن نرخ واقعی سود بانکی،

۶.۴ - مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز

مجاز از بانک مرکزی به فعالیت بانکی خود ادامه دادند. با این حال تعدادی از آنها اقدام به گرفتن مجوز برای ادامه فعالیت خود به صورت مؤسسه اعتباری یا بانک از بانک مرکزی کرده و خود را ملزم به رعایت ضوابط بانک مرکزی کردند. همچنین برخی متعهد شدند که با یکدیگر ادغام شوند و به عنوان مؤسسه اعتباری تحت نظارت بانک مرکزی درآیند. این اقدامات به دلایل مختلف از جمله وابستگی برخی از این مؤسسات به نهادهای قدرتمند به طور کامل موفقیت‌آمیز نبود. پرداخت نرخ‌های سود بالا به سپرده‌گذاران برای جذب آنها و پرداخت تسهیلات پُریسک از سوی این مؤسسات در نهایت به ایجاد مشکلات شدید برای برخی از مؤسسات در زمینه توانایی بازپرداخت دیون و در نتیجه شکل‌گیری اعتراضات مردمی منجر شد. بدین ترتیب فعالیت این مؤسسات نه تنها سیاست‌گذاری‌های پولی بانک مرکزی را کم اثر کرد، بلکه با ایجاد رقابتی مخرب برای جذب سپرده، بانک‌های دارای مجوز و قانونمدار را نیز با مشکلات جدی روبرو ساخت.

براساس قانون پولی و بانکی مصوب سال ۱۳۵۱، تأسیس بانک‌ها و مؤسسات اعتباری باید با مجوز بانک مرکزی صورت گیرد. در سال ۱۳۷۸ مجوز تأسیس مؤسسات اعتباری خصوصی و در سال ۱۳۸۰ مجوز تأسیس بانک‌های خصوصی صادر شد. با این حال به دلیل وجود برخی خلأهای قانونی، مجوز تأسیس صندوق‌های قرض‌الحسنه از طریق وزارت کشور و مجوز مؤسسات اعتباری از طریق وزارت تعاون صادر شد و این صندوق‌ها و مؤسسات بدون نظارت بانک مرکزی مشغول به فعالیت شدند. این نوع مؤسسات در عمل مقررات و ضوابط بانک مرکزی را در مورد سپرده قانونی، نرخ سود سپرده‌ها و تسهیلات، مقررات بانکی، نسبت‌های تسهیلات، کفایت سرمایه و غیره رعایت نمی‌کردند و بدون ضوابط قانونی به فعالیت‌های بانکی مشغول بودند. با وجود تصویب قانون تنظیم بازار غیرمتمشکل پولی در سال ۱۳۸۳ که تأسیس هرگونه مؤسسه اعتباری و مالی را منوط به اخذ مجوز از بانک مرکزی می‌کرد، بسیاری از این مؤسسات بدون اخذ

عدم وجود هماهنگی بین برخی دستگاه‌ها در بروز این پدیده بی‌تأثیر نبوده است. تعویض زود هنگام تابلوی تعاونی‌های ادغام شده و نصب تابلوی مؤسسه دارای مجوز کاسپین به جای آنها قبل از انتقال دارایی‌ها به مؤسسه جدید، در بروز این مشکل نقش داشته است. در نهایت بانک مرکزی برای پاسخگویی به سپرده‌گذاران در بهار سال ۱۳۹۶ اعلام می‌کند که به تدریج سپرده‌های مردم را از مبلغ کم به زیاد بازپرداخت خواهد کرد. با توجه به ناکافی بودن دارایی‌های نقدشونده این تعاونی‌ها برای بازپرداخت دیون آنها، احتمال دارد در نهایت بانک مرکزی برای کنترل اعتراضات اجتماعی سپرده‌گذاران، ناچار به استفاده از منابع پرقدرت و تورم‌زای خود شده و از طریق مالیات تورمی هزینه این اصلاحات را به عموم مردم تحمیل کند. حل مشکل مؤسسات غیرمجاز دارای پیچیدگی‌های متعددی است که نیازمند دقت همه جانبه از سوی سیاست‌گذاران اقتصادی برای کاهش زیان‌های اقتصادی-اجتماعی در آینده است.

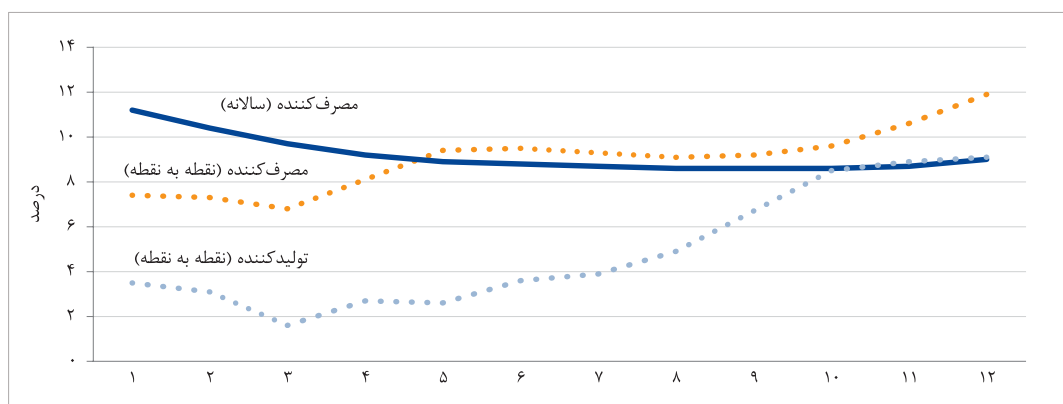
در شرایط فعلی بانک مرکزی به اقدامات خود برای قانونمند کردن این مؤسسات و آوردن آنها به زیر چتر نظارتی خود ادامه می‌دهد تا از وقوع بحران‌های سیستماتیک در نظام بانکی جلوگیری کند. ادغام برخی از آنها در یکدیگر و تعطیل کردن برخی دیگر پس از تذکرهای مکرر و همچنین اطلاع‌رسانی به سپرده‌گذاران درباره ریسک‌های احتمالی سپرده‌گذاری در این مؤسسات از جمله اقداماتی است که تاکنون از سوی بانک مرکزی انجام شده است. انحلال تعاونی اعتبار میزان در سال ۱۳۹۴ و انحلال تعاونی اعتبار ثامن الحجج در سال ۱۳۹۵ در زمره این اقدامات قرار می‌گیرند. مؤسسه اعتباری کاسپین از دیگر مؤسساتی است که در سال ۱۳۹۴ با شرط ساماندهی هشت تعاونی اعتبار غیرمجاز، موفق به اخذ مجوز فعالیت از بانک مرکزی شد. با توجه به ضعف ترازنامه‌ای این هشت تعاونی اعتبار، مؤسسه کاسپین نیز از توانایی لازم برای بازپرداخت دیون برخوردار نبود و پس از مدتی سپرده‌گذاران این تعاونی‌ها با ادعای مجاز بودن این مؤسسه از سوی بانک مرکزی شروع به اعتراضات گسترده در کشور کردند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که

۷ - روند قیمت‌ها و تورم

این نرخ که از اسفند ۱۳۹۴ برای چهار ماه متوالی کاهش یافته بود، در خرداد ۱۳۹۵ به کمترین مقدار خود طی این سال، یعنی ۱/۶ درصد رسید و سپس وارد روندی افزایشی شد و در پایان سال رقم ۹/۱ درصد را ثبت کرد که بالاترین نرخ در سال ۱۳۹۵ است. با توجه به وقفه زمانی اثرگذاری تورم تولیدکننده بر تورم مصرف‌کننده، افزایش نرخ تورم مصرف‌کننده از ابتدای تابستان ۱۳۹۵ به بعد را می‌توان متأثر از افزایش نرخ تورم تولیدکننده دانست. نرخ تورم تولیدکننده سالانه نیز در سال ۱۳۹۵ تنها با ۰/۱ واحد درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۹۴ به ۵/۰ درصد رسید. نمودار ۱۷ نرخ‌های تورم نقطه به نقطه مصرف‌کننده و تولیدکننده و نیز نرخ تورم ۱۲ ماهه منتهی به هر ماه را در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

نرخ تورم نقطه به نقطه مصرف‌کننده که پس از سالیان متمادی بالاخره در آذر ۱۳۹۴ تک رقمی شده و به ۹/۴ درصد رسیده بود، با ادامه روند کاهشی خود در خرداد ۱۳۹۵ حداقل خود را در سطح ۶/۸ درصد به ثبت رساند و سپس با روندی افزایشی در اسفندماه به ۱۱/۹ درصد رسید. نرخ تورم سالانه منتهی به پایان هر ماه نیز که از سال ۱۳۹۲ و پس از استقرار دولت یازدهم وارد روندی کاهشی شده بود در خرداد ۱۳۹۵ تک رقمی شد و به ۹/۷ درصد رسید و سپس در ماه‌های آبان، آذر و دی به حداقل خود یعنی ۸/۶ درصد رسید و در نهایت نرخ تورم ۹/۰ درصدی را برای سال ۱۳۹۵ رقم زد که اولین نرخ تورم تک رقمی آخرا سال در ۲۶ سال اخیر بود. نرخ تورم نقطه به نقطه تولیدکننده معمولاً پیش‌ران نرخ تورم مصرف‌کننده است.

نمودار ۱۷- نرخ تورم نقطه به نقطه مصرف‌کننده، تولیدکننده و نرخ تورم ۱۲ ماهه منتهی به هر ماه

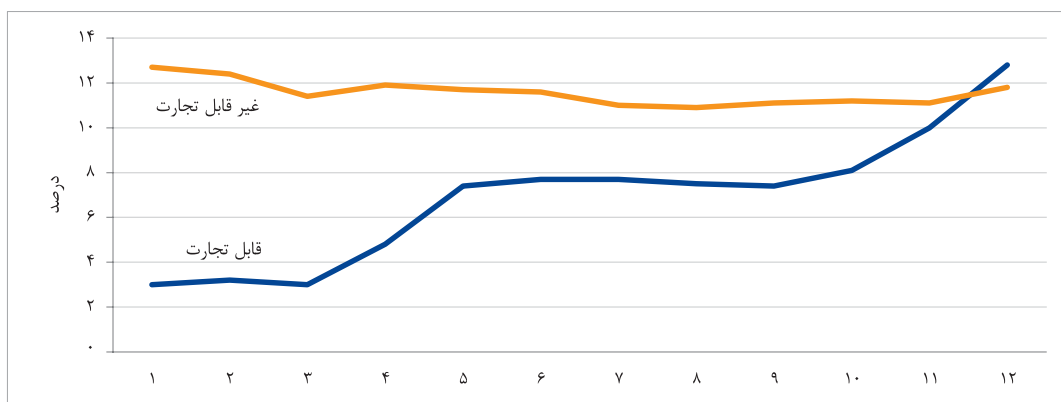


مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص‌های قیمت، گزارش‌های شاخص‌های تولیدکننده و مصرف‌کننده، اسفند ۱۳۹۵

غیر قابل تجارت از خرداد ۱۳۹۵ به بعد شاهد تغییرات چندانی نبوده و حول ۱۱/۴ درصد در نوسان بود. نرخ تورم سالانه کالاهای قابل تجارت و غیر قابل تجارت در پایان سال ۱۳۹۵ به ترتیب مقادیر ۶/۹ درصد و ۱۱/۵ درصد را ثبت کردند که نشان دهنده ۱/۵ و ۴/۷ واحد درصد کاهش نسبت به نرخ‌های متناظر در سال ۱۳۹۴ است. نمودار ۱۸ نرخ‌های تورم نقطه به نقطه کالاهای قابل تجارت و غیرقابل تجارت را طی سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

به منظور بررسی تأثیر نرخ تورم جهان خارج بر نرخ تورم داخلی لازم است نرخ تورم مصرف‌کننده داخلی را به تفکیک کالاهای قابل تجارت و غیر قابل تجارت بررسی کرد. براساس آمار ارائه شده توسط بانک مرکزی نرخ تورم کالاهای قابل تجارت از خرداد ۱۳۹۵ تا آخر سال روندی افزایشی داشت و از ۳/۰ درصد به ۱۲/۸ درصد رسید که بالاترین نرخ تورم ثبت شده در سال ۱۳۹۵ است. بخشی از این افزایش را می‌توان به جهش قیمت دلار در پاییز نسبت داد. این در حالی است که نرخ تورم کالاهای

نمودار ۱۸- نرخ‌های تورم نقطه به نقطه کالاهای قابل تجارت و غیرقابل تجارت در ماه‌های مختلف سال ۱۳۹۵



مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص‌های قیمت، گزارش‌های شاخص بهای کالاهای قابل تجارت و غیر قابل تجارت، اسفند ۱۳۹۵

کمترین آن مربوط به گروه ارتباطات با نرخ ۳/۵ درصد بوده است. مقایسه نرخ‌های تورم در گروه‌های اصلی سبب مصرفی کالاها و خدمات در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که به جز گروه دخانیات، در سال ۱۳۹۵ نرخ تورم در تمامی گروه‌های اصلی کاهش یافته است. به بیان دیگر آهنگ رشد قیمت‌های مصرف‌کننده در سال ۱۳۹۵ به جز گروه دخانیات در تمامی گروه‌های اصلی سبب مصرفی کاهش یافته است. این کاهش در بین هر دو زیرگروه کالاها و خدمات قابل مشاهده است. جدول ۲۴ نرخ تورم سالانه در گروه‌های اصلی و اختصاصی سبب کالاها و خدمات مصرفی در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد

شاخص بهای کالاهای صادراتی ایران در سال ۱۳۹۵ معادل ۲/۷ درصد کاهش یافت. این کاهش در کنار کاهش ارزش ریال در مقابل ارزهای خارجی منجر به افزایش رقابت‌پذیری کالاهای صادراتی ایران شد. در میان گروه‌های اصلی کالاهای صادراتی، بیشترین کاهش قیمت مربوط به گروه محصولات معدنی با نرخ منفی ۸/۲ درصد و بیشترین افزایش مربوط به چربی‌ها و روغن‌های نباتی حیوانی با نرخ ۱۰/۰ درصد بوده است. بررسی ارقام مربوط به تغییرات شاخص قیمت در سبب مصرفی کالاها و خدمات نشان می‌دهد در بین گروه‌های اصلی، بیشترین نرخ تورم سالانه در سال ۱۳۹۵ مربوط به گروه بهداشت و درمان با نرخ ۱۶/۷ درصد و

جدول ۲۴- نرخ تورم سالانه در سبب مصرفی کالاها و خدمات (درصد)

گروه	۱۳۹۴	۱۳۹۵
شاخص کل	۱۱/۹	۹/۰
گروه‌های اصلی		
خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها	۱۰/۴	۸/۲
دخانیات	۳/۱	۱۰/۰
پوشاک و کفش	۱۰/۴	۶/۶
مسکن، آب، برق و گاز و سایر سوخت‌ها	۱۲/۳	۹/۵
اثاث، لوازم و خدمات مورد استفاده	۵/۷	۵/۲
بهداشت و درمان	۲۳/۸	۱۶/۷
حمل و نقل	۱۱/۱	۷/۱
ارتباطات	۳/۶	۳/۵
تفریح و امور فرهنگی	۱۴/۹	۸/۶
تحصیل	۱۶/۴	۱۶/۰
رستوران و هتل	۱۶/۲	۹/۵
کالاها و خدمات متفرقه	۱۱/۱	۹/۷
گروه‌های اختصاصی		
کالا	۹/۲	۷/۰
خدمت	۱۵/۹	۱۱/۸

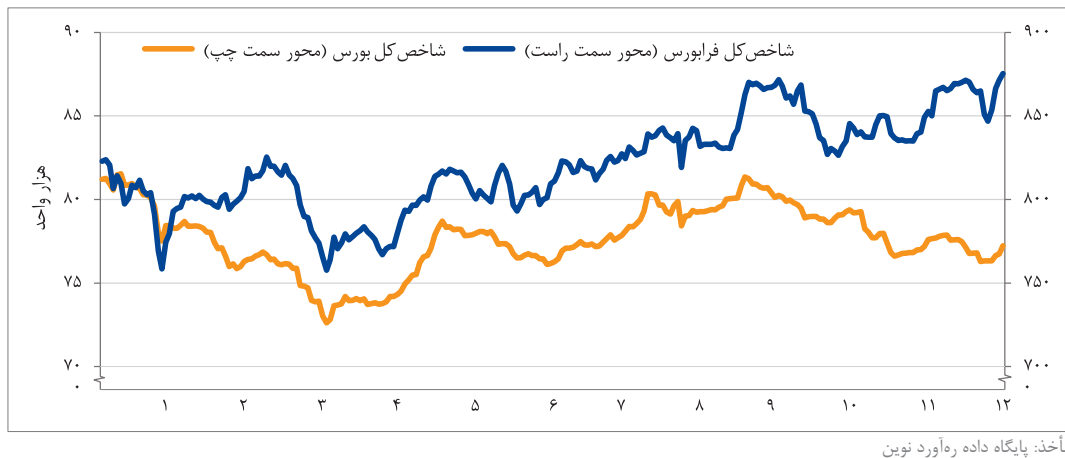
مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص‌های قیمت، گزارش‌های شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی، شماره‌های مختلف

۸- بازار سرمایه

انتهای سال ۱۳۹۵، ارزش بازار بورس بیش از ۳ برابر ارزش بازار فرابورس بوده اما ارزش معاملات صورت گرفته در آن ۱/۴ برابر ارزش معاملات در فرابورس بوده است. چنانکه در نمودار ۱۹ مشاهده می‌شود، در سال ۱۳۹۵ شاخص کل بورس ۳/۷ درصد کاهش پیدا کرده، اما شاخص فرابورس با ۸/۶ درصد افزایش همراه بوده است.

بازار سرمایه کشور شامل دو زیرمجموعه بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران است که در هر دو آن‌ها معاملات اوراق مالکیتی و اوراق بدهی به طور موازی صورت می‌گیرد. در واقع فرابورس ایران با ساختار و جایگاه قانونی مشابه بورس اوراق بهادار ولی با شرایط پذیرش و معامله ساده‌تر ایجاد گردیده تا گستردگی بازار سرمایه کشور را افزایش دهد. در

نمودار ۱۹ - شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران طی سال ۱۳۹۵



برای راه‌اندازی کسب و کارهای نوپا و شرکت‌های کوچک با پتانسیل رشد بلندمدت است. بازار شرکت‌های کوچک و متوسط (SME) نیز در همین ماه در فرابورس راه‌اندازی شد. ضوابط حاکم بر پذیرش شرکت‌های کوچک و متوسط در این بازار به‌گونه‌ای است که طیف وسیعی از شرکت‌ها قادر خواهند بود با احراز حداقل شرایط در کوتاه‌ترین زمان ممکن پذیرش شوند. علاوه بر این، در آخرین روزهای سال ۱۳۹۵، گواهی سپرده سهام از سوی کمیته فقهی سازمان بورس اوراق بهادار به تصویب رسید. اصلی‌ترین امکانی که گواهی سپرده سهام در اختیار سرمایه‌گذاران قرار می‌دهد، تفکیک حقوق مالکانه و حق رأی است. این گواهی راهکاری برای افزایش سهام شناور آزاد شرکت‌ها است که به سهامداران عمده امکان می‌دهد با حفظ توان مدیریتی بخشی از سهام تحت تملک خود را بفروشند.

در سال ۱۳۹۵ تحولات مهمی در بازار سرمایه کشور روی داد که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به معافیت مالیاتی معاملات سهام از مالیات بر ارزش افزوده و ممنوعیت ارائه تخفیف کارمزد معاملات از سوی کارگزاران در خرداد ماه، صدور مجوز انتشار نخستین اوراق رهنی مسکن در تیر ماه، مصوبه دولت برای معافیت مالیاتی افزایش سرمایه از طریق تجدید ارزیابی دارایی‌ها در مرداد ماه، تفکیک هسته معاملات بورس از فرابورس و سبک کردن سامانه معاملات در آبان ماه، و تدوین پیش‌نویس جدید قانون بورس و اوراق بهادار در اسفند ماه اشاره کرد.

در طول سال ۱۳۹۵ ابزارهای مالی جدیدی هم وارد بازار سرمایه کشور شدند. در اوایل دی ماه این سال، صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه^۴ در فرابورس ایران شکل گرفتند. تمرکز این صندوق‌ها بر روی سرمایه‌گذاری

۸.۱ - بورس اوراق بهادار تهران

در سال ۱۳۹۴، در سال ۱۳۹۵ با افت شاخص مواجه شد، به طوری که شاخص قیمت و شاخص کل بورس (قیمت و بازده نقدی) در طول سال به ترتیب ۱۲/۱ و ۳/۷ درصد کاهش داشتند. در این بین شاخص مالی با ۱۶/۷ درصد کاهش افت بیشتری را نسبت به شاخص صنعت با ۱/۳ درصد انقباض تجربه کرده است. این در حالی است که هر دو شاخص قیمت هم‌وزن و کل هم‌وزن در طول سال ۱۳۹۵ با نرخ‌های رشد به ترتیب

بورس اوراق بهادار تهران پس از پشت سر گذاشتن یک دوره پر بازده در سال ۱۳۹۴، در سال ۱۳۹۵ با افت شاخص مواجه شد، به طوری که شاخص قیمت و شاخص کل بورس (قیمت و بازده نقدی) در طول سال به ترتیب ۱۲/۱ و ۳/۷ درصد کاهش داشتند. در این بین شاخص مالی با ۱۶/۷ درصد کاهش افت بیشتری را نسبت به شاخص صنعت با ۱/۳ درصد انقباض تجربه کرده است. این در حالی است که هر دو شاخص قیمت هم‌وزن و کل هم‌وزن در طول سال ۱۳۹۵ با نرخ‌های رشد به ترتیب

جدول ۲۵ - مقایسه شاخص‌های بورس اوراق بهادار تهران در آخرین روز کاری سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵

شرح	کل	قیمت	کل هم وزن	قیمت هم وزن	شناور آزاد	مالی	صنعت
انتهای سال ۱۳۹۵	۷۷,۲۳۰	۲۶,۸۲۹	۱۵,۷۲۲	۱۲,۳۷۹	۸۴,۷۲۵	۱۳۱,۸۶۶	۶۶,۱۰۰
انتهای سال ۱۳۹۴	۸۰,۲۱۹	۳۰,۵۱۱	۱۳,۳۵۷	۱۱,۲۰۲	۹۲,۵۵۷	۱۵۸,۲۲۵	۶۶,۹۹۴
درصد تغییرات	-۳/۷	-۱۲/۱	۱۷/۷	۱۰/۵	-۸/۵	-۱۶/۷	-۱/۳
انحراف معیار تغییرات	۰/۴۵۷	۰/۴۳۷	۰/۴۶۲	۰/۴۶۵	۰/۵۵۱	۰/۷۶۸	۰/۴۳۳

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، گزارش بازار اوراق بهادار، سال منتهی به ۹۵/۱۲/۲۹

معاملات بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۵ معادل ۸۴/۲ درصد در بازار سهام و ۱۴/۶ درصد در بازار بدهی بوده و صندوق‌های قابل معامله و بازار مشتقه نیز سهم ناچیزی را به خود اختصاص داده‌اند. بازار سهام در بورس تهران به دو بخش بازار اول و دوم تقسیم می‌شود. شرکت‌هایی که از نظر میزان سرمایه، وضعیت سودآوری و همچنین درصد سهام شناور آزاد، یعنی میزان سهام در اختیار مردم، در وضعیت مناسب‌تری قرار دارند، در بازار اول و شرکت‌هایی که از نظر این معیارها در شرایط نامناسب‌تری

ارزش کل بورس اوراق بهادار تهران در انتهای اسفند ماه با ۴/۵ درصد کاهش نسبت به پایان سال ۱۳۹۴ به ۳,۲۲۰ هزار میلیارد ریال رسید. ارزش کل معاملات در طول سال حدود ۶۳۸ هزار میلیارد ریال بوده که نسبت به سال قبل ۱۳/۷ درصد افزایش داشته است. در این بین سرمایه‌گذاران حقیقی ۵۶ درصد از ارزش خریدها و ۵۷ درصد از ارزش فروش‌ها را در اختیار داشته‌اند و مابقی آن توسط سرمایه‌گذاران حقوقی صورت گرفته است. چنانکه در جدول ۲۶ ملاحظه می‌شود، از ارزش کل

ایزار مشتقه نیز که حجم معاملات آن در طول سال ۱۳۹۵ نسبت به سال قبل از آن حدود ۵ برابر شده، اوراق اختیار و فروش تبعی تقریباً تمام ارزش معاملات در این بازار را به خود اختصاص داده‌اند و سهم اوراق آتی سهام بسیار ناچیز بوده است.

هستند در بازار دوم بورس تهران پذیرش می‌شوند. حدود ۵۹ درصد از ارزش معاملات سهام طی سال ۱۳۹۵ در بازار اول و مابقی در بازار دوم صورت گرفته است. در بازار بدهی بورس تهران که تنها اوراق با درآمد ثابت در آن وجود دارند، عمده ارزش معاملات متعلق به اوراق مشارکت شهرداری‌ها و پس از آن صکوک مرابحه، اجاره و استصناع است. در بازار

جدول ۲۶- حجم و ارزش معاملات در بورس اوراق بهادار تهران

درصد تغییر نسبت به سال ۱۳۹۴		۱۳۹۵		
ارزش	حجم	سهم از ارزش (درصد)	ارزش (میلیارد ریال)	حجم (میلیون سهم / ورقه)
۱۳/۷	۱۲/۶	۱۰۰/۰	۶۳۸,۵۴۰	۲۵۶,۷۷۲
۱۳/۶	۱۰/۹	۸۴/۲	۵۳۷,۹۳۶	۲۵۲,۶۱۳
۶/۶	۱/۱	۵۱/۳	۳۲۷,۳۴۳	۱۵۸,۲۱۱
۲۶/۵	۳۲/۳	۳۳/۰	۲۱۰,۵۹۳	۹۴,۴۰۲
۷/۵	۵/۷	۱۴/۶	۹۳,۱۳۲	۹۳
-۳۶/۳	۰/۰	۰/۱	۸۹۹	۱
۱۰۰/۱	۱۰۰/۰	۳/۲	۲۰,۳۹۳	۲۰
-۴/۲	-۵/۳	۱۱/۳	۷۱,۸۴۰	۷۲
۴۰۷/۶	۵,۸۱۴/۰	۰/۰	۶۰	۳,۳۷۱
-۹۲/۸	-۹۶/۰	۰/۰	۱	۰
۳,۲۴۱/۸	۵,۷۹۵/۹	۰/۰	۱۹	۳,۳۷۱
-	-	۰/۰	۴۰	۰/۰۳
۴۵۱/۱	۴۷۹/۲	۱/۲	۷,۴۱۲	۶۹۵

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه، گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۵

هزار میلیارد ریالی به ۳۲ هزار میلیارد ریال رسیده که تنها ۱۳ درصد از کل تأمین مالی از طریق بورس تهران را در سال ۱۳۹۵ تشکیل می‌دهد. جدول ۲۷ جزئیات تأمین مالی از طریق بورس اوراق بهادار تهران را نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۵ حدود ۲۳۸/۴ هزار میلیارد ریال تأمین مالی از طریق بورس تهران انجام شده که ۳۷/۴ هزار میلیارد ریال کمتر از سال ۱۳۹۴ است. در این سال ارزش عرضه اولیه در بورس رشد داشته و سهم آن از ۱۰ درصد تأمین مالی از طریق بورس در سال ۱۳۹۴ به ۱۶ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. از سوی دیگر تأمین مالی از طریق اوراق بدهی با افت ۲۶/۵

جدول ۲۷- جزئیات تأمین مالی از طریق بورس اوراق بهادار تهران (هزار میلیارد ریال)

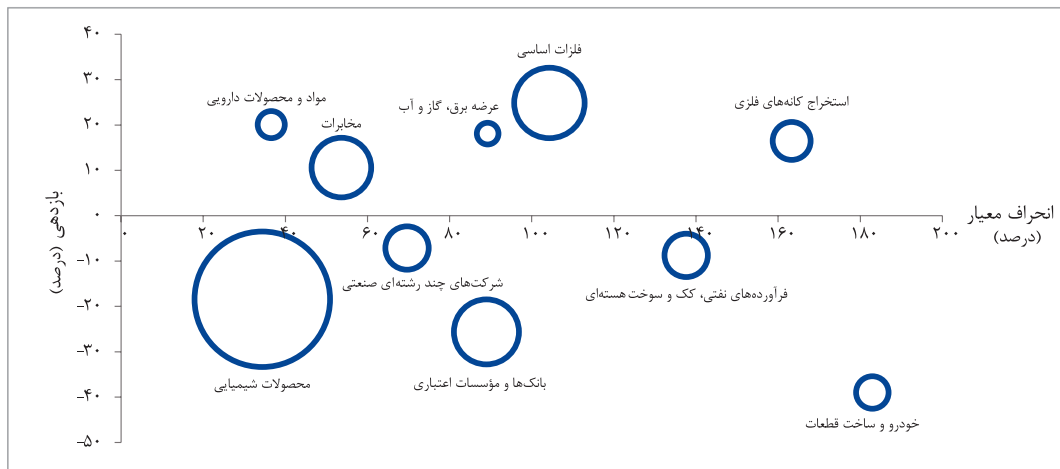
۱۳۹۵		۱۳۹۴	
سهم از کل (درصد)	ارزش	سهم از کل (درصد)	ارزش
۱۰۰	۲۳۸/۴	۱۰۰	۲۷۵/۸
۸۷	۲۰۶/۴	۷۹	۲۱۷/۳
۱۶	۳۹/۲	۱۰	۲۸/۳
۷۰	۱۶۷/۲	۶۹	۱۸۹/۰
۴۲	۹۹/۰	۳۸	۱۰۳/۶
۲۹	۶۸/۲	۳۱	۸۵/۳
۱۳	۳۲/۰	۲۱	۵۸/۵

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه، گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۵

نمودار ۲۰ بازدهی ده صنعت مهم بورس تهران را همراه با انحراف معیار بازده آن‌ها به عنوان معیاری از ریسک نشان می‌دهد. چنانکه مشاهده می‌شود، گروه خودرو و ساخت قطعات بیشترین ریسک و کمترین بازدهی را داشته و در مقابل گروه مواد و محصولات دارویی با وجود بازدهی نسبتاً خوب از ریسک حداقلی برخوردار بوده است.

از بین صنایع حاضر در بورس تهران، ده صنعت حدود ۸۱ درصد از ارزش بازار را تشکیل می‌دهند. در انتهای سال ۱۳۹۵ گروه محصولات شیمیایی با ۲۰/۶ درصد بیشترین سهم را از ارزش بازار به خود اختصاص داده است. پس از آن نیز گروه فلزات اساسی و گروه بانک‌ها، مؤسسات اعتباری و سایر نهادهای پولی قرار دارند که به ترتیب سهم ۱۰/۳ و ۹/۸ درصدی داشته‌اند.

نمودار ۲۰- بازدهی در مقابل ریسک (انحراف معیار بازدهی) ده صنعت مهم بورس اوراق بهادار تهران در دوره یک ساله ۱۳۹۵*



مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه، گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۵
* اندازه نمودارهای هر صنعت متناسب با سهم آنها از ارزش بازار است.

۸.۲ - فرابورس ایران

اختصاص داده‌اند که تنها ۱۹ درصد ارزش کل بازار را در اختیار داشته‌اند. فرابورس ایران به چند زیربخش تقسیم‌بندی شده که یکی از آن‌ها بازار ابزارهای نوین مالی است. این بخش مهم و در حال گسترش شامل اوراق تأمین مالی، گواهی سپرده، صندوق‌های سرمایه‌گذاری و اوراق گواهی حق تقدم تسهیلات مسکن می‌شود. ارزش اوراق زیرمجموعه این بازار در فرابورس ایران طی سال‌های اخیر رشد چشمگیری داشته و ارزش معاملات آن‌ها از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ بیش از ۱۰ برابر شده است. جدول ۲۸ ارزش و تعداد نمادهای بازار ابزارهای نوین مالی را به تفکیک اوراق موجود در آن نشان می‌دهد. نمودار ۲۱ نیز روند تغییرات ارزش و حجم معاملات در این بازار را از ابتدای شکل‌گیری تا انتهای سال ۱۳۹۵ نمایش می‌دهد.

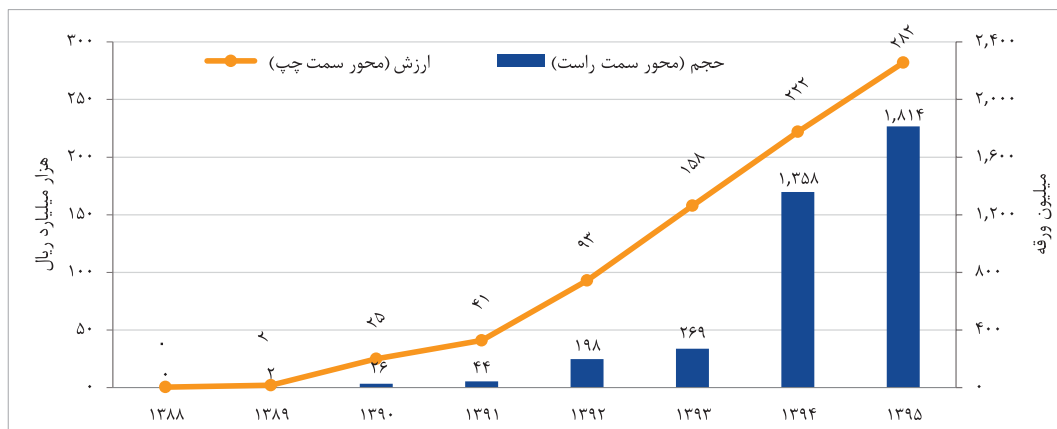
شاخص کل فرابورس ایران در طول سال ۱۳۹۵ با ۸/۶ درصد رشد همراه بود و در انتهای سال به ۸۷۵ واحد رسید. این در حالی است که شاخص مذکور تنها در ۱۷ روز ابتدایی فعالیت فرابورس در سال ۱۳۹۵ حدود ۷/۸ درصد افت کرده بود. در انتهای اسفند ماه ارزش بازار فرابورس به ۱۰,۰۴۷ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به زمان مشابه سال قبل از آن ۸/۴ درصد افزایش داشت. در این سال ارزش کل معاملات نیز با ۲/۲ درصد افزایش به ۴۶۱ هزار میلیارد ریال بالغ شد. بیشترین ارزش معاملات در فرابورس ایران متعلق به اوراق تأمین مالی است که شامل اسناد خزانه اسلامی، اوراق اجاره، اوراق مشارکت، اوراق مرابحه و اوراق رهنی بانک مسکن می‌شود. این اوراق در حالی بیش از ۵۶ درصد ارزش کل معاملات فرابورس در سال ۱۳۹۵ را به خود

جدول ۲۸- مقایسه ارزش معاملات و تعداد نمادهای عادی معامله شده در بازار ابزارهای نوین مالی فرابورس

تغییر در ارزش معاملات (درصد)	۱۳۹۵		۱۳۹۴		نوع نماد
	تعداد نمادهای معامله شده	ارزش معاملات (میلیارد ریال)	تعداد نمادهای معامله شده	ارزش معاملات (میلیارد ریال)	
۲۷۴/۵	۵	۸۴,۲۲۸	۴	۲۲,۴۹۲	اسناد خزانه اسلامی
-۱۸/۵	۲۴	۷۸,۶۷۳	۱۷	۹۶,۴۸۴	اجاره
-	۱	۵,۴۵۳	۲۰	-	رهنی
-۳۷/۳	۱۷	۴۹,۳۰۳	۱	۷۸,۶۴۲	مشارکت
۳۲۵/۱	۹	۲۷,۴۰۱	-	۶,۴۴۶	مرابحه
-	۲	۱۱,۰۶۶	۱۳	-	گواهی سپرده
۷۱/۰	۱۴	۱۵,۶۹۲	-	۹,۱۷۹	صندوق سرمایه‌گذاری قابل معامله
-	۲	۱۳	-	-	سرمایه‌گذاری جسورانه
۱۴/۱	۲۹	۱۰,۲۸۸	۲۳	۹,۰۲۰	گواهی تسهیلات مسکن
۲۶/۹	۱۰۳	۲۸۲,۱۱۷	۷۸	۲۲۲,۲۶۳	مجموع

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش سالانه ۱۳۹۵

نمودار ۲۱- ارزش و حجم معاملات ابزارهای نوین مالی فرابورس ایران



مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش سالانه ۱۳۹۵

۹ - محیط کسب و کار

انجام دادند. از دیگر اقدامات دولت‌ها در این زمینه می‌توان به گنجاندن موادی قانونی برای بهبود محیط کسب و کار از جمله ماده ۴۱ در برنامه چهارم توسعه، مواد ۷۸-۶۹ در برنامه پنجم توسعه و همچنین تصویب قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار در سال ۱۳۹۰ اشاره کرد. تشکیل شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی بر اساس برنامه پنجم توسعه و ابلاغ سیاست‌های کلی اشتغال در تیر ۱۳۹۰ و سیاست‌های کلی حمایت از تولید ملی در بهمن ۱۳۹۱ نیز در همین راستا صورت گرفت. همچنین، دفتر پایش و بهبود محیط کسب و کار به عنوان زیرمجموعه‌ای از معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی پس از شروع به کار دولت یازدهم در سال ۱۳۹۲ با هدف تسهیل، تسریع و رفع موانع بهبود شاخص‌های مختلف مساعد بودن محیط کسب و کار ایجاد شد.

در حال حاضر چندین مؤسسه معتبر بین‌المللی هر سال به بررسی محیط کسب و کار بنگاه‌ها در کشورهای از ابعاد مختلف پرداخته و نتایج آنها را در قالب شاخص‌هایی ارائه می‌کنند. در نظر گرفتن همه این شاخص‌ها در کنار یکدیگر می‌تواند تصویر جامع‌تری از محیط کسب و کار کشور و میزان موفقیت دولت در بهبود آن ایجاد کند. در ادامه به بررسی برخی از مهمترین و معروفترین این شاخص‌ها و جزئیات مربوط به آنها خواهیم پرداخت.

هر عامل اثرگذار بر عملکرد یک بنگاه که خارج از کنترل مدیران آن باشد، جزئی از محیط کسب و کار آن بنگاه محسوب می‌شود. لازمه حضور مؤثر بخش خصوصی و رشد اقتصادی، بهبود محیط کسب و کار در زمینه‌های مختلف و کاهش تصدی‌گری‌های غیرضروری بخش دولتی در اقتصاد است. بدیهی است با بهبود هر چه بیشتر محیط کسب و کار بنگاه‌ها، انگیزه سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی برای سرمایه‌گذاری در کشور افزایش یافته و همزمان با افزایش بهره‌وری عوامل تولید، زمینه اشتغال بیشتر و کاهش نرخ بیکاری نیز فراهم می‌شود.

دولت به عنوان شکل‌دهنده نهادها و قواعدی که بنگاه‌ها برای فعالیت به طور پیوسته با آنها در تعامل هستند، نقش قابل توجهی در مساعدتر و یا نامساعدتر کردن محیط کسب و کار بنگاه‌ها ایفا می‌کند. دولت می‌تواند از طریق کاهش دخالت‌های غیرضروری در امور بنگاه‌ها، به رسمیت شناختن آزادی‌ها و حقوق مالکیت صاحبان کسب و کار و همچنین خودداری از توزیع رانت به طرق مختلف بین فعالان اقتصادی، اعتماد سرمایه‌گذاران و کارآفرینان را جلب کرده و زمینه دستیابی به رشد پایدار اقتصادی را فراهم نماید. دولت‌های مختلف با تشکیل کارگروه‌هایی برای رفع مشکلات بخش صنعت در دهه‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ و همچنین اجرای قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی از سال ۱۳۸۷، اقداماتی برای بهبود محیط کسب و کار بنگاه‌ها در کشور

۹.۱ - رتبه‌بندی سهولت کسب و کار از سوی بانک جهانی

تعمیم به سایر نقاط آن کشور نیست. در مجموع این گزارش‌ها ارزیابی جامع، کامل و بدون نقصی از درجه رقابت‌پذیری یا محیط کسب و کار یک کشور ارائه نمی‌کنند و باید بیشتر به عنوان شاخصی از چهارچوب قانونی که بخش خصوصی در قالب آن فعالیت می‌کند مورد توجه قرار گیرند. جدول ۲۹ رتبه ایران در این ۱۰ شاخص اصلی محیط کسب و کار را در سال‌های ۱۷-۲۰۱۶ نشان می‌دهد. رتبه کلی ایران در شاخص سهولت کسب و کار در سال ۲۰۱۶ معادل ۱۱۸ بود که پس از بازنگری در داده‌ها و تغییر در روش محاسبات، در گزارش جدید مورد بازنگری قرار گرفت و به ۱۱۷ رسید. بنابر گزارش سال ۲۰۱۷، جایگاه ایران در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال ۲۰۱۶ با ۳ رتبه تنزل به ۱۲۰ رسید که از بدتر شدن محیط کسب و کار در برخی زمینه‌ها نسبت به سایر کشورها حکایت دارد. باید توجه داشت که بخش زیادی از بهبود ۳۲ رتبه‌ای ایران در گزارش‌های بانک جهانی طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ ناشی از اصلاح اطلاعات اشتباه ارسال شده در سال‌های گذشته و تغییر در برخی روش‌های محاسباتی بوده است.

در سال ۲۰۰۱ اقدامات اولیه‌ای برای ایجاد یک شاخص به منظور ارزیابی سهولت کسب و کار در کشورهای مختلف از سوی بانک جهانی صورت گرفت. نتیجه این ارزیابی‌ها از سال ۲۰۰۳ به صورت گزارش‌های سالانه منتشر می‌شود. آخرین گزارش از این مجموعه گزارش‌ها مربوط به سال ۲۰۱۷ است که مانند سال‌های قبل به ارزیابی محیط کسب و کار بنگاه‌ها از منظر ۱۰ شاخص اصلی می‌پردازد. این ارزیابی‌ها از طریق ارسال پرسشنامه‌هایی به فعالان اقتصادی مختلف، تماس‌های تلفنی مستقیم یا ملاقات حضوری با آنها صورت می‌گیرد. به این ترتیب، این گزارش‌ها همه جنبه‌های مختلف محیط کسب و کار از جمله شرایط اقتصاد کلان، میزان اشتغال، درجه فساد و غیره را پوشش نمی‌دهند. همچنین این گزارش‌ها نقاط ضعف و قوت سیستم مالی کشورها و سیستم مالی بین‌المللی را در نظر نمی‌گیرند. از سوی دیگر، همه قوانین و نیازمندی‌های قانونی مرتبط با فعالیت بنگاه‌ها مانند قوانین بازارهای مالی، زیست محیطی و حقوق مالکیت فکری در این گزارش‌ها پوشش داده نمی‌شود. نکته آخر این است که این ارزیابی‌ها مربوط به بزرگترین شهر تجاری هر کشور بوده و لزوماً قابل

جدول ۲۹- رتبه ایران در ۱۰ شاخص اصلی محیط کسب و کار در سال‌های ۱۷-۲۰۱۶

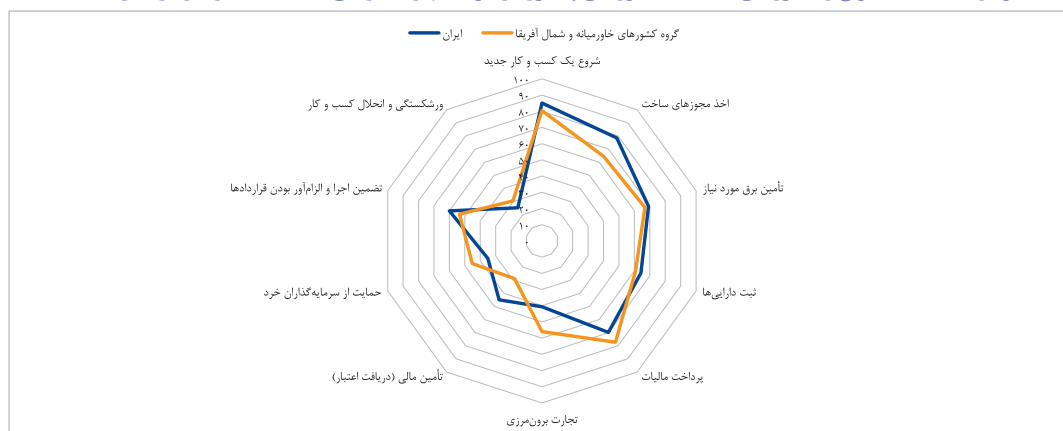
زمینه	۲۰۱۶	۲۰۱۷	تغییر	بهترین عملکرد در بین کشورهای منطقه در سند چشم‌انداز
شروع یک کسب و کار جدید	۹۷	۱۰۲	-۵	آذربایجان (رتبه ۵ جهان)
اخذ مجوزهای ساخت	۲۷	۲۷	۰	امارات (رتبه ۲ جهان)
تأمین برق مورد نیاز	۹۰	۹۴	-۴	امارات (رتبه ۴ جهان)
ثبات دارایی‌ها	۸۵	۸۶	-۱	گرجستان (رتبه ۳ جهان)
پرداخت مالیات	۹۹	۱۰۰	-۱	قطر و امارات (رتبه ۱ جهان)
تجارت برون مرزی	۱۷۱	۱۷۰	+۱	ارمنستان (رتبه ۴۸ جهان)
تأمین مالی (دریافت اعتبار)	۹۷	۱۰۱	-۴	گرجستان (رتبه ۷ جهان)
حمایت از سرمایه‌گذاران خرد	۱۶۶	۱۶۵	+۱	قزاقستان (رتبه ۳ جهان)
تضمین اجرا و الزام‌آور بودن قراردادهای	۶۹	۷۰	-۱	قزاقستان (رتبه ۹ جهان)
ورشکستگی و انحلال کسب و کار	۱۵۵	۱۵۶	-۱	اسرائیل (رتبه ۳۱ جهان)

مأخذ: بانک جهانی، گزارش Doing Business ۲۰۱۷.

ارائه شده تحت پنجره واحد تجارت فرامرزی بازمی‌گردد. برای درک بهتر فاصله یک کشور در زمینه‌های مختلف محیط کسب و کار می‌توان اختلاف امتیاز آن کشور در هر زمینه را با کشور پیشرو در همان زمینه محاسبه کرد. در گزارش‌های بانک جهانی از محیط کسب و کار، چنین عددی را فاصله تا مرز می‌نامند. نمودار ۲۲ اعداد مربوط به فاصله تا مرز ایران و میانگین گروه کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را با هم مقایسه می‌کند. همان‌طور که مشاهده می‌شود، ایران در زمینه‌های پرداخت مالیات، تجارت برون‌مرزی، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد و ورشکستگی و انحلال کسب و کار، شرایط نامناسب‌تری نسبت به میانگین کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا داشته، اما در سایر زمینه‌ها وضعیت بهتری داشته است.

همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود رتبه ایران در هفت شاخص اصلی نسبت به سال ۲۰۱۶ بدتر شده و در دو شاخص بهتر شده است. در زمینه شروع یک کسب و کار جدید، با وجود انجام برخی اقدامات که عمدتاً به کاهش هزینه‌ها منجر شده، به علت عملکرد بهتر برخی کشورها، رتبه ایران پنج پله سقوط کرده است. در زمینه تأمین برق مورد نیاز بنگاه‌ها به دلیل افزایش هزینه و بهبود وضعیت سایر کشورها، رتبه ایران در این شاخص چهار پله نسبت به سال قبل تنزل کرده است. همچنین ایران در زمینه شاخص تأمین مالی (دریافت اعتبار)، علیرغم افزایش پوشش افراد جامعه در سامانه‌های ثبت تسهیلات و اعتبارسنجی بانک مرکزی و بخش خصوصی، با افت رتبه روبرو شده است. در زمینه تجارت برون‌مرزی، به دلیل کاهش زمان لازم برای تطبیق اسناد در فرآیند صادرات و واردات، رتبه کشور یک پله صعود کرده است که عمدتاً به بهبود و توسعه خدمات

نمودار ۲۲- فاصله ایران و کشورهای منطقه با کشورهای پیشرو در هر کدام از معیارهای محیط کسب و کار در سال ۲۰۱۷*



مأخذ: بانک جهانی، گزارش Doing Business ۲۰۱۷.

* امتیاز صفر بدترین و صد بهترین عملکرد در بین همه کشورهای مورد بررسی

با توجه به نمودار ۲۲ ایران در زمینه‌های مربوط به ورشکستگی و انحلال کسب و کار، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، تجارت برون‌مرزی و تأمین مالی (دریافت اعتبار) فاصله قابل توجهی با کشورهای پیشرو جهان دارد.

در این زمینه‌ها به ترتیب کشورهای تونس، امارات متحده عربی، مالت و مصر بهترین وضعیت را در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا به خود اختصاص داده‌اند.

۹.۲ - رتبه‌بندی رقابت‌پذیری کشورها از سوی مجمع جهانی اقتصاد

که هر ساله از سوی مجمع جهانی اقتصاد بر روزرسانی و منتشر می‌شود. بر طبق این گزارش، ایران در سال ۱۶-۲۰۱۵ در جایگاه ۷۴ از بین ۱۴۰ کشور

یکی دیگر از منابع معتبر در زمینه ارزیابی محیط کسب و کار بنگاه‌ها به ویژه از منظر رقابت‌پذیری و عوامل خرد و کلان مؤثر بر آن، گزارشی است

را نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود رتبه کشور در زمینه‌های محیط اقتصاد کلان، سلامت و آموزش ابتدایی، کارایی بازار کالا و اندازه بازار بدتر شده، اما در سایر زمینه‌ها بهتر شده یا بدون تغییر مانده است. بررسی این گزارش نشان می‌دهد که امتیاز ایران نسبت به سال گذشته در زیرشاخص‌های تحصیلات و آموزش دانشگاهی، درجه توسعه یافتگی بازارهای مالی، توانمندی‌های تکنولوژیک و درجه خلاقیت و نوآوری بهبود یافته است.

مورد بررسی قرار داشت و در گزارش سال ۱۷-۲۰۱۶ به رتبه ۷۶ از بین ۱۳۸ کشور تنزل یافت. این در حالی است که امتیاز کلی ایران در گزارش جدید نسبت به گزارش سال قبل افزایش یافته است. به عبارت دیگر، با وجود کاهش تعداد کشورهای مورد بررسی و افزایش امتیاز کشور، به دلیل عملکرد بهتر برخی کشورهای دیگر رتبه ایران در سال جاری بدتر شده است. جدول ۳۰ رتبه ایران در ۱۲ زیرشاخص مربوط به سه مؤلفه الزامات اولیه، عوامل افزایش دهنده کارایی و عوامل مربوط به پیچیدگی و نوآوری

جدول ۳۰- جایگاه ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی

رتبه ۲۰۱۶-۱۷ (در بین ۱۳۸ کشور)	رتبه ۲۰۱۵-۱۶ (در بین ۱۴۰ کشور)	معیار	مؤلفه
۷۶	۷۴	رتبه کلی	رقابت‌پذیری
۶۱	۶۳	رتبه کلی	الزامات اولیه
۹۰	۹۴	نهاده‌ها	
۵۹	۶۳	زیرساخت‌ها	
۷۲	۶۶	محیط اقتصاد کلان	
۴۹	۴۷	سلامت و آموزش ابتدایی	
۸۹	۹۰	رتبه کلی	عوامل افزایش دهنده کارایی
۶۰	۶۹	تحصیلات و آموزش دانشگاهی	
۱۱۱	۱۰۹	کارایی بازار کالاها	
۱۳۴	۱۳۸	کارایی بازار نیروی کار	
۱۳۱	۱۳۴	درجه توسعه یافتگی بازارهای مالی	
۹۷	۹۹	توانمندی‌های تکنولوژیک	
۱۹	۱۹	اندازه بازار	
۱۰۱	۱۰۲	رتبه کلی	عوامل مربوط به پیچیدگی و نوآوری
۱۰۹	۱۱۰	سطح پیچیدگی کسب و کار	
۸۹	۹۰	درجه خلاقیت و نوآوری	

مأخذ: مجمع جهانی اقتصاد، گزارش Global Competitiveness Report، ۲۰۱۶-۱۷.

ابتدایی، تحصیلات و آموزش دانشگاهی و محیط اقتصاد کلان نسبت به میانگین کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا شرایط بهتری داشته و بجز در زمینه زیرساخت‌ها، در سایر زمینه‌ها وضعیت بدتری نسبت به آنها دارد. براساس آخرین گزارش مجمع جهانی اقتصاد، مسائلی از جمله محدودیت دسترسی به اعتبارات و دشواری تأمین مالی، تورم بالا، بوروکراسی ناکارای دولتی، ناپایداری سیاستی، فساد بالا و ناکافی بودن زیرساخت‌ها به ترتیب بیشترین مشکلات را در مسیر راه‌اندازی و توسعه کسب و کارهای کشور ایجاد کرده‌اند.

در زمینه محیط اقتصاد کلان، افزایش نسبت کسری بودجه دولت به تولید ناخالص داخلی و کاهش نسبت پس‌انداز ناخالص ملی به تولید ناخالص داخلی از عوامل اصلی تنزل رتبه ایران بوده‌اند. در زمینه سلامت و آموزش ابتدایی با وجود افزایش امتیاز ایران نسبت به سال گذشته، به دلیل عملکرد بهتر برخی کشورهای رتبه کشور در گزارش جدید بدتر شده است. همچنین مسائلی مانند کاهش نسبی کارایی سیاست‌های ضد انحصاری، افزایش تعداد فرآیندها و زمان لازم برای شروع کسب و کار و کاهش درجه مشتری‌مداری نقش قابل توجهی در سقوط رتبه کشور در زمینه کارایی بازار کالا داشته‌اند. ایران در زمینه‌های اندازه بازار، سلامت و آموزش

۹.۳ - بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر درجه آزادی اقتصادی و فساد

مؤسسه فریزر از درجه آزادی کشورها براساس پنج مؤلفه اندازه دولت، سیستم قانونی و حقوق مالکیت، ثبات پولی، آزادی تجارت بین‌المللی و سیاست‌های تنظیمی و نظارتی (مربوط به بازار اعتبارات، بازار کار و کسب و کار) صورت می‌گیرد. آخرین گزارش مؤسسه فریزر که در سال ۲۰۱۶

در حال حاضر چند مؤسسه بین‌المللی به ارزیابی درجه آزادی اقتصادی در کشورها به صورت سالانه می‌پردازند که شاخص آزادی کشورهای مختلف در نشریه آزادی اقتصادی جهان^۵ از سوی مؤسسه فریزر، و شاخص آزادی اقتصادی^۶ از سوی مؤسسه هریتیج از مهم‌ترین آنها هستند. ارزیابی

مورد مطالعه در جایگاه ۱۵۵ قرار گرفته است که نشان از بهبود ۱۶ پله‌ای نسبت به سال قبل از آن دارد. با توجه به این گزارش بدترین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی کشور به ترتیب مربوط به آزادی مالی، یکپارچگی دولت و حقوق مالکیت، و بهترین مؤلفه‌ها به ترتیب مربوط به سلامت بودجه‌ای، هزینه‌کرد دولت و فشار مالیاتی است. آخرین گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^۷ که توسط اتحادیه حقوق مالکیت^۸ منتشر می‌شود مربوط به سال ۲۰۱۶ است و نشان می‌دهد که ایران با بهبود رتبه نسبت به سال قبل در بین ۱۲۸ کشور جهان در رتبه ۱۰۱ و در بین ۱۸ کشور منطقه در رتبه ۱۴ قرار دارد. از سوی دیگر در زمینه شاخص ادراک فساد^۹ که از سوی مؤسسه شفافیت بین‌الملل^{۱۰} منتشر می‌شود، ایران در سال ۲۰۱۶ با یک رتبه تنزل نسبت به سال قبل از آن در بین ۱۷۶ کشور در رتبه ۱۳۱ قرار گرفته است.

منتشر شده حاوی نتایج ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۵۹ کشور جهان در سال ۲۰۱۴ است که در آن ایران با کاهش امتیاز نسبت به سال ۲۰۱۳ در رتبه ۱۵۰ قرار گرفته است. ایران در این مؤلفه‌ها به ترتیب رتبه ۱۲۵، ۷۳، ۱۱۹، ۱۵۹ و ۱۵۲ را کسب کرده است. به عبارت دیگر تنها در زمینه سیستم قانونی و حقوق مالکیت تا حدودی وضعیت ایران بهتر است و در سایر زمینه‌ها به هیچ عنوان در جایگاه مناسبی قرار ندارد. در همین گزارش رتبه ایران از نظر برابری جنسیتی در حقوق قانونی ۱۲۴ است که رتبه نامطلوبی محسوب می‌شود. در حال حاضر شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتیج بر حسب ۱۲ مؤلفه حقوق مالکیت، اثربخشی قضاوت در دادگاه، یکپارچگی دولت، فشار مالیاتی، هزینه‌کرد دولت، سلامت بودجه‌ای، آزادی کسب و کار، آزادی نیروی کار، آزادی سیاست‌گذاری پولی، آزادی در تجارت، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی مالی مورد محاسبه قرار می‌گیرد. براساس گزارش مؤسسه هریتیج در سال ۲۰۱۷، ایران در بین ۱۸۰ کشور

۹.۴ - نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی مرکز پژوهش‌های مجلس

تا پاییز ۱۳۹۵ نقش پررنگ‌تری یافته و از رتبه ۵ به رتبه ۳ بدترین مؤلفه‌های کسب و کار رسیده است. همچنین وضعیت مؤلفه برگشت چک‌های مشتریان و همکاران در همین دوره و به ویژه در سال ۹۴-۱۳۹۳ بدتر شده است. مؤلفه اعمال تحریم‌های بین‌المللی از رتبه ۳ در تابستان ۱۳۹۲ به رتبه ۱۴ در پاییز ۱۳۹۵ رسیده که به دلیل مساعدتر شدن تدریجی آن در نتیجه اجرای توافق برجام است. جدول ۳۱ نتایج ارزیابی تشکلهای اقتصادی مشارکت‌کننده در نظرسنجی مرکز پژوهش‌های مجلس از وضعیت ۲۳ مؤلفه محیط کسب و کار را نشان می‌دهد.

بر اساس این گزارش، در پاییز ۱۳۹۵ به ترتیب استان‌های زنجان، قزوین، خراسان جنوبی و خراسان شمالی به عنوان استان‌های دارای نامساعدترین محیط کسب و کار و استان‌های چهارمحال و بختیاری، گیلان، اردبیل و مازندران به نسبت دارای مساعدترین محیط کسب و کار ارزیابی شده‌اند. با در نظر گرفتن میانگین امتیاز استان‌ها در بازه زمانی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰، به ترتیب استان‌های بوشهر، کهگیلویه و بویراحمد، البرز و خراسان شمالی بدترین و استان‌های گیلان، اردبیل، یزد و مرکزی بهترین وضعیت محیط کسب و کار را به خود اختصاص داده‌اند.

موانع کسب و کار در بخش‌های کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات از سوی تشکلهای مرتبط با هر کدام از آنها متفاوت ارزیابی شده‌اند. به عنوان مثال مؤلفه کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده رتبه پانزدهمین مؤلفه نامساعد را در بخش صنعت و معدن، و به ترتیب رتبه ۲۱ و ۲۲ را در بخش‌های کشاورزی و خدمات کسب کرده است. همچنین مؤلفه ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده در جایگاه چهاردهمین مؤلفه نامساعد در بخش کشاورزی، و به ترتیب در جایگاه ۲۲ و ۲۱ در بخش‌های صنعت و معدن و خدمات قرار گرفته است. بهبود محیط کسب و کار در هر یک از این بخش‌ها نیازمند توجه مسئولان مربوطه و اتخاذ سیاست‌های مناسب در جهت رفع موانع تولید است.

آخرین گزارش فصلی گروه مطالعات کسب و کار در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی که به بررسی مؤلفه‌های کسب و کار از دیدگاه ۲۶۸ تشکل اقتصادی کشور می‌پردازد، مربوط به پاییز ۱۳۹۵ است. از پاییز ۱۳۹۴ به بعد ۲ مؤلفه فقدان دسترسی به فناوری مورد نیاز و کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده به ۲۱ مؤلفه قبلی افزوده شده و در حال حاضر این تشکلهای اقتصادی ارزیابی خود را از ۲۳ مؤلفه محیط کسب و کار به صورت فصلی اعلام می‌کنند. محاسبه شاخص محیط کسب و کار بر مبنای نظر تشکلهای اقتصادی به جای بنگاه‌ها این مزیت را دارد که تأثیر محیط درونی خاص هر بنگاه بر روی ارزیابی مؤلفه‌های مورد بررسی را به حداقل می‌رساند.

بر اساس آخرین گزارش منتشر شده، وضعیت محیط کسب و کار کشور در پاییز ۱۳۹۵ نسبت به تابستان ۱۳۹۵ و همچنین نسبت به فصل مشابه سال قبل از آن اندکی مساعدتر بوده است. تشکلهای شرکت‌کننده در این مطالعه به ترتیب سه مؤلفه مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها، ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی، و وجود مفساد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی را نامناسب‌تر از بقیه مؤلفه‌ها ارزیابی کرده‌اند، و مؤلفه‌های ضعف زیرساخت‌های تأمین برق، ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل و ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده را نسبت به سایر مؤلفه‌ها مساعدتر دانسته‌اند.

نکته قابل توجه این است که مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها و ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی در ۴ سال اخیر به طور پیوسته در این گزارش‌ها به عنوان نامساعدترین مؤلفه‌های کسب و کار بنگاه‌ها ارزیابی شده‌اند. به عبارت دیگر در سال‌های اخیر از یک سو سیستم بانکی به دلیل وجود مشکلات شدید در ترازنامه بانک‌ها، و از سوی دیگر بازار سرمایه به دلایلی از جمله محدودیت دسترسی بنگاه‌های کوچک و متوسط به آن، توان پاسخگویی به نیازهای تأمین مالی بنگاه‌ها را نداشته‌اند. مؤلفه وجود مفساد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی به تدریج از پاییز ۱۳۹۲

جدول ۳۱- نتایج ارزیابی تشکلهای مشارکت کننده در نظرسنجی مرکز پژوهش‌های مجلس از رتبه ۲۳ مؤلفه محیط کسب و کار

مؤلفه‌های محیط کسب و کار (به ترتیب درجه نامساعد بودن در پاییز ۱۳۹۵)	پاییز ۱۳۹۴	تابستان ۱۳۹۵	پاییز ۱۳۹۵	تفاوت پاییز ۹۵ با تابستان ۹۵
مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها	۱	۱	۱	۰
ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی	۲	۲	۲	۰
وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی	۴	۳	۳	-۱
نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی	۶	۴	۴	-۲
بی‌تعهدی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی به پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران	۳	۵	۵	۲
برگشت چک‌های مشتریان و همکاران	۵	۶	۶	۱
ضعف دادسراها در رسیدگی مؤثر به شکایت‌ها و اجبار طرف‌های قرارداد به انجام تعهدات	۸	۸	۷	-۱
بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری	۹	۷	۸	-۱
بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه	۱۵	۱۶	۹	-۷
زیاد بودن تعطیلات رسمی	۱۲	۱۴	۱۰	-۲
تولید کالاهای غیراستاندارد، تقلبی و عرضه نسبتاً بدون محدودیت آن به بازار	۱۱	۱۱	۱۱	۰
قیمت‌گذاری غیرمنطقی محصولات تولیدی توسط دولت و نهادهای حکومتی	۱۳	۱۲	۱۲	-۱
محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار	۱۴	۹	۱۳	-۱
اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشور	۷	۱۳	۱۴	۷
عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی	۱۰	۱۰	۱۵	۵
موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه	۱۶	۱۵	۱۶	۱
تعرفه پایین کالاهای وارداتی و رقابت غیرمنصفانه محصولات رقیب خارجی در بازار	۱۷	۱۷	۱۷	۰
تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه	۱۹	۲۰	۱۸	-۲
فقدان دسترسی به فناوری مورد نیاز	۱۸	۱۹	۱۹	۱
کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده	۲۰	۱۸	۲۰	۲
ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده	۲۲	۲۲	۲۱	-۱
ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل	۲۱	۲۱	۲۲	۱
ضعف زیرساخت‌های تأمین برق	۲۳	۲۳	۲۳	۰

مأخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب و کار در ایران، اردیبهشت ۱۳۹۶